

IN VOLUME #2
ISSUE #8
AUGUST 2024

ISSN: 2992-8869

JOURNAL OF SCIENCE-INNOVATIVE RESEARCH IN UZBEKISTAN

- Exact Sciences
- Natural Sciences
- Technical Sciences
- Pedagogical Sciences
- Social Sciences
- Philosophical Sciences
- Philology
- Economics
- Agriculture
- Psychological Sciences
- Medical Sciences

Research Science and
Innovation House

SJIF 2024 = 5.047
ResearchBib Impact faktor: 9,654 / 2024

www.universalpublishings.com

“RESEARCH SCIENCE AND INNOVATION HOUSE” MCHJ

JOURNAL OF SCIENCE RESEARCH

**Research Science and
Innovation House**

**VOLUME 2, ISSUE 8,
2024. AUGUST**

Tel: +998930901912

Web sayt: <http://universalpublishings.com> Email: sabirovj75@gmail.com

«Journal of science-innovative research in Uzbekistan» ilmiy-uslubiy jurnali:

31.08.2024-yil.

Ushbu to‘plamda « Journal of science-innovative research in Uzbekistan » ilmiy-uslubiy jurnali 2024-yil 2-soni 8-qismiga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

Jurnal tarkibidagi barcha maqolalarga DOI unikal raqami biriktirilib, **Directory of Research Journals Indexing, Researchbib, Index Copernicus, Zenodo, Open Aire, Google Scholar** xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

OAK tomonidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan jurnallar ro‘yxatidagi milliy jurnallarda chiqarilgan maqolalar sifatida rasman tan olinadi.

Asos: O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiyasi komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxati 3-sahifasi. – Toshkent: 2019. – 160 b.

Jurnal materiallaridan professor-o‘qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar, doktorantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o‘qituvchilari, ilmiy xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Eslatma! Jurnal materiallari to‘plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar, hisobotlar, ma’lumotlar haqqoniylikiga va keltirilgan iqtiboslar to‘g‘riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

“RESEARCH SCIENCE AND
INNOVATION HOUSE” MCHJ

TAHRIRIYAT

Bosh muharrir, Matsaidova Sayyora Xudayberganovna, Urganch davlat universiteti, Geografiya kafedrası, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Mas’ul kotib: Sobirov Javoxir Xayrulla o’g’li Urganch davlat Universiteti talabasi

Nashrga tayyorlovchi: Eshqorayev Samariddin Sadridin o’g’li Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi.

TAHRIR KENGASHI A’ZOLARI

1. **Rahimov Rahimboy Atajanovich**, Urganch davlat universiteti professori, Texnika fanlari doktori, Rossiya tabiiy fanlar akademiyasining Akademigi.
2. **Isayev Sabirjan Xusanbayevich**, “Toshkent irrigatsiya va qishloq xo’jaligini mexanizatsiyalash muxandislari instituti” milliy tadqiqot universiteti, Irrigatsiya va melioratsiya kafedrası, qishloq xo’jaligi fanlari doktori, professor.
3. **Matyakubov Baxtiyar Shamratovich**, “Toshkent irrigatsiya va qishloq xo’jaligini mexanizatsiyalash muxandislari instituti” milliy tadqiqot universiteti, “Irrigatsiya va melioratsiya” kafedrası professori, qishloq xo’jaligi fanlari doktori, professor.
4. **Norboyeva Umida Toshtemirovna**, Buxoro davlat universiteti, Ekologiya va geografiya kafedrası professori, DSc (Biologiya fanlari), professor.
5. **Matsaidova Sayyora Xudayberganovna**, Urganch davlat universiteti, Tabiiy va qishloq xo’jaligi fanlari fakulteti, Geografiya kafedrası, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent.
6. **Xamroyev Muxtor Ozodovich**, Urganch davlat universiteti, Geografiya kafedrası, Geografiya fanlari nomzodi, dotsent.
7. **Matchanov Otabek Jumanazarovich** Urganch Davlat Universiteti, Texnika fakulteti Geodeziya, Kartografiya, kafedrası Dotsenti. Yo’nalish - Tabiiy Geografiya.
8. **Djumaniyazava Muhayyo Xusinovna**, Urganch davlat Universiteti Pedagogika fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsenti, psixologiya fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD).
9. **Djumayev Mamanazar Irgashevich** Pedagogika fanlari nomzodi, professor Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Boshlang’ich ta’limda matematika va uni o’qitish metodikasi kafedrası , professori p.f.n.
10. **Qandov Bahodir Mirzaevich** Falsafa fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD) Chirchiq davlat pedagogika universiteti gumanitar fanlar fakulteti milliy g’oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi kafedrası PhD, dotsenti.
11. **Samandarov Ergash Iskandarovich**, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo’jaligi fanlari fakulteti Ekologiya va xayot faoliyati xavfsizligi kafedrası, qishloq xo’jaligi fanlari nomzodi, dosent.
12. **Egamov Baxtiyor Nurmetovich**, Urganch davlat universiteti, “Iqtisodiyot” kafedrası dotsenti, iqtisod fanlari nomzodi.

13. **Rajabov Alibek Xushnudbekovich**, Urganch davlat universiteti, Iqtisodiyot kafedrası, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
14. **Babajanova Sanabar Yuldashbayevna**, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo'jaligi fanlari fakulteti "Ekologiya va hayot faoliyati xavfsizligi" kafedrası, qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha falsafa doktori-PhD., dotsent.
15. **Masharipov Adamboy Atanazarovich**, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo'jaligi fanlari fakulteti "Ekologiya va hayot faoliyati xavfsizligi" kafedrası dotsenti.
16. **Ismoilova Himoyat Matnazarovna**, Urganch davlat universiteti, Kimyo kafedrası, kimyo fanlari falsafa doktori (PhD), dotsent.
17. **Ismayilova Intizar**, Urganch davlat Universiteti Tabiiy va qishloq xo'jaligi fanlari fakulteti Biologiya kafedrası, qishloq xo'jaligi fanlari nomzodi, dotsent.
18. **Razakova Rayxan Saylaubekovna** Urganch davlat universiteti Pedagogika fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsenti, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD.
19. **Ataullayev Zokir Maxsudovich**, Urganch davlat universiteti, kimyo kafedrası, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD), kimyo kafedrası dotsenti.
20. **Raximova Xolisxon Maksudovna**, Urganch davlat universiteti, Biologiya kafedrası, biologiya fanlari falsafa doktori (PhD), dotsent.
21. **Axmedova Ma'rifat Abdullayevna** Urganch davlat universiteti Tarix fakulteti O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi kafedrası dotsenti.
22. **Raximova E'tibor Rustamovna**, Urganch davlat universiteti, "Pedagogika va psixologiya" kafedrası o'qituvchisi, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
23. **Parda Alimov**, Termiz davlat pedagogika instituti, O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, filologiya fanlari nomzodi.
24. **Mardonova Lobar Umaraliyevna**, Termiz davlat pedagogika instituti, O'zbek tili va adabiyoti kafedrası mudiri, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
25. **Tajiyev Zokirjon Rajabovich**, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo'jaligi fanlari fakulteti "Biologiya" kafedrası, qishloq xo'jaligi fanlari nomzodi, dotsent.
26. **Atadjanov Ilhom Sharipovich** Urganch davlat universiteti, Tabiiy va qishloq xo'jaligi fanlari fakulteti. Geografiya kafedrası dotsenti.
27. **Raximova Go'zal Yuldashovna**, Urganch davlat universiteti, Tarjima nazariyasi va amaliyoti kafedrası mudiri, PhD.
28. **Atabayeva Mavjuda Rustamovna**, Urganch Davlat Universiteti qoshidagi akademik liseyi Oliy toifali geografiya fani o'qituvchisi.
29. **Xamidov Abdumalik Kironovich**, Termiz davlat pedagogika instituti, o'zbek tili va adabiyoti kafedrası, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.
30. **Matchanova Aybibi Erkinovna**, Urganch davlat universiteti, Geografiya kafedrası, geografiya fanlari falsafa doktori (PhD).

31. **Ashurbayeva Rukiya Kaxxorovna**, Pedagogika fanlari nomzodi (PhD) Buxoro davlat tibbiyot instituti o‘zbek tili va adabiyoti, rus tili, pedagogika, psixologiya kafedrası PhD assistenti.
32. **Narzullayeva Dilfuza Saitovna** Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) Buxoro muhandislik-texnologiya instituti O‘zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti.
33. **Kazimova Gulnora Xakimovna** falsafa fanlari nomzodi, Buxoro muxandislik- texnologiya instituti Ozbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti.
34. **Sapayeva Rayxon Bobojonovna** Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) Urganch davlat universiteti, “Roman-german filologiyasi” kafedrası katta o‘qituvchisi (PhD).
35. **Bahodirova Feruza Bahodir qizi** Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) UrDU Roman-german filologiyasi kafedrası PhD, dotsenti
36. **Eshchanova Aziza Karriyevna**, Urganch davlat universiteti, Tabiiy va qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti, Kimyo kafedrası, kimyo fanlari falsafa doktori (PhD), katta o‘qituvchi.
37. **Sadikova Saboxat Babayevna**, Urganch davlat universiteti, Kimyo kafedrası, kimyo fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b
38. **Azizjanov Xushnud Maksudovich**, Urganch davlat universiteti, Kimyo kafedrası, kimyo fanlari nomzodi, dotsent.
39. **Baxronov Jur‘at Djurakulovich** Tibbiyot fanlari bo‘yich falsafa doktori (PhD), Gistologiya, sitologiya va embriologiya kafedrası mudiri.
40. **Hakimov Sherali Qo‘zievich**. Tibbiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori. Buxoro davlat tibbiyot instituti, travmatologiya va neyroxirurgiya kafedrası v.b. dotsenti.
41. **Samadova Shaxzoda Isoqovna** Tibbiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), Buxoro davlat tibbiyot instituti Terapevtik stomatologiya kafedrası v.b. dotsenti.
42. **Azimov Sardorbek Ilhomovich** Tibbiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), Buxoro Davlat Tibbiyot Instituti Urologiya, nefrologiy va gemodializ kafedrası mudiri, dotsent.
43. **Hamroyeva Dilafró‘z Shukurovna** Tibbiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), Buxoro davlat tibbiyot instituti Terapevtik stomatologiya kafedrası assistenti.
44. **Xodjayeva Gulshod Baxadirovna**, Urganch davlat universiteti, Fakultetlararo chet tillar kafedrası, PhD, kafedra dotsenti.
45. **Jonibekov Jasurbek Jonibekovich** Tibbiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) Buxoro davlat tibbiyot instituti, Yadro tibbiyoti va tibbiy radiologiya kafedrası mudiri.
46. **Tursunov Burxon**, O‘zbekiston Respublikasi jamoat Xavfsizligi universiteti Xarbiy Vatanparvalik ma’naviy-ma’rifiy tarbiya va yoshlar bilan ijtimoiy ishlash kafedrası boshlig‘i podpolkovnik

47. **Raxmatova Dilbar Baxriddinovna**, Ichki kasalliklar kafedrası dotsenti (kardiologiya ixtisosligi bo'yicha), PhD (profilaktik tibbiyot va kardiologiya ixtisosligi).
48. **Davronova Shohsanam Gaybulloyevna** Buxoro davlat universiteti Buxoro davlat universiteti. Filologiya fakulteti O'zbek tili va adabiyoti kafedrası, DSc, dots.
49. **Nusratov Umid G'olibovich** Tibbiyot fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD) Buxoro Davlat tibbiyot instituti Ortopedik stomatologiya va ortodonti kafedrası assistenti.
50. **Radjapova Feruza Abdullaevna**, Urganch davlat universiteti, Fakultetlararo chet tillar kafedrası mudiri, PhD (Filologiya fanlari), dotsent.
51. **Saidmuratova Malohat Baxtiyorovna**, UrDU pedagogika fakulteti "pedagogika va psixologiya" kafedrası katta o'qituvchi, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD). v.b. dots.
52. **Choriyev Faxriddin Abdig'apparovich** O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi universiteti "Xarbiy vatanparvarlik ma'naviy-ma'rifiy tarbiya va yoshlar bilan ijtimoiy ishlash" kafedrası dotsenti
53. **Baxranov Sherzad Tashtursunovich** O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi universiteti "Xarbiy vatanparvarlik ma'naviy-ma'rifiy tarbiya va yoshlar bilan ijtimoiy ishlash" kafedrası O'qituvchisi
54. **Xaitov Abror Uralovich** O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi universiteti "Xarbiy vatanparvarlik ma'naviy-ma'rifiy tarbiya va yoshlar bilan ijtimoiy ishlash" kafedrası O'qituvchisi
55. **Xujaniyozova Oygul Rajabovna** Urganch davlat Universiteti Pedagogika fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsenti
56. **Dexqonov Maxmud Roxataliyevich** Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat texnika universiteti falsafa fanlari doktori (PhD) dotsenti
57. **Berdiyev Xayriddin Abdulloyevich** Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti "O'zbekiston tarixi" kafedrası tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
58. **Rashidov Azizbek Ulugbekovich** PhD, dotsent, O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti
59. **Maxmudjon Ochilovich Shoniyozov** Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Tillar kafedrası filologiya fanlari nomzodi, dotsenti
60. **Atayeva Mexriniso Farxodovna**, Buxoro davlat universiteti dotsenti, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD).
61. **Boltayeva Zarina Azamatovna**, Buxoro davlat universiteti, Tabiiy fanlar fakulteti, Ekologiya va geografiya kafedrası dotsenti, PhD (Biologiya fanlari), Dotsent
62. **Ibragimova Ra'no Isakovna** Filologiya fanlari falsafa doktori(PhD), Qoraqalpogiston qishloq xojaligi va agrotexnologiyalar instituti
63. **Kabulova Lola Tolibaevna** Qoraqalpoq davlat universiti rus tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, filologiya fanlari namzodi.
64. **Kuryazov Rustamxon Shonazarovich** Urganch davlat Universiteti Tabiiy va qishloq xo'jaligi fanlari fakulteti Kimyo kafedrası Kimyo fanlari nomzodi dotsent

65. **Ollaberganova Sanobar Xamidovna** Filologiya fanlari nomzodi, Urganch davlat universiteti “Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrası dotsenti
66. **Nafisa Zaribova Umirboy qizi**, Urganch davlat universiteti biologiya kafedrası o‘qituvchisi, qishloq xo‘jaligi fanlari falsafa doktori (PhD). nafisazaripova299@gmail.com
67. **Annamuratova Dilorom Raxmanovna** Urganch davlat universiteti "Biologiya" kafedrası dotsenti, biologiya fanlari nomzodi, dotsent. dannamuratova@mail.ru
68. **Xudayberganova Ogiljan Batirovna** O‘zbekiston Respublikasi Urganch davlat universiteti Ekologiya va hayot faoliyati xavfsizligi kafedrası pedagogika fanlari nomzodi professori, Dotsent. Urganch, O‘zbekiston. Elektron pochta: xydayberganova66@mail.ru
69. **Dusimov Zaribboy**, filologiya fanlari doktori (DSc), Urganch davlat universiteti, O‘zbekiston
70. **Amanov Allabergan Kutlimuratovich**, Urganch davlat universiteti, Tabiiy va qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti, Geografiya kafedrası o‘qituvchisi.
71. **Kuchkarova Dilbar Pirlapasovna**, Urganch davlat universiteti geografiya fani o‘qituvchisi.
72. **Raximova Anamoy**, Qo‘shko‘pir tumani 25-son umum ta‘lim maktabi Manaviy ma‘rifiy ishlar direktori o‘rinbosari. Geografiya fani o‘qituvchisi.
73. **Aliyeva Navruza Xabibullayevna**, Farqona davlat universiteti, Ingliz filologiyasi kafedrası, filologiya fanlari bōyicha falsafa doktori
74. **Xudayberganova Dildora Kulmamatovna** Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti O‘zbek filologiyasi fakulteti Kompyuter lingvistikasi va amaliy tilshunoslik kafedrası katta o‘qituvchisi, Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
75. **Jammatova Maqsuda Sharipovna** UrDU akademik litseyi Filologiya fanlari boyicha falsafa doktori, PhD
76. **Latipova Umida Yusufboyevna** Urganch davlat universiteti pedagogika va psixologiya kafedrası dotsent v.b. psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
77. **Jumaniyazova Ilmira Kamiljanovna** Ma'mun universiteti NTM psixologiya va tibbiyot kafedrası dotsent v.b. psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (Phd)
78. **Ibodullayeva Zubayda Sherzodovna** Yevropa Allergiyalogiya Tadqiqotlar markazi (EAACI) Yuqumli allergiologik kasalliklar bo‘limi hodimasi
79. **Mansurova Rushongul** Ma'mun Universiteti Rus tili va adabiyot fakulteti Katta o‘qituvchisi
80. **Nurumbetova Sadoqat Allayarovna** Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi ilmiy kotibi, podpolkovnik

Emergence of symbols in linguistic and cultural studies

Bardiyeva Gulasal Umidbek kizi

Student of Urganch State University

Abstract: In this article, symbols and their relationship with linguoculturalology, which is one of the new fields of linguistics, as well as the fact that symbols are found mostly in folklore samples, are analyzed.

Key words: linguistic culture, symbol, folklore, meaning, form, symbol.

Аннотация: В данной статье анализируются символы и их связь с лингвокультурологией, одной из новых областей языкознания, а также то, что символы встречаются преимущественно в фольклорных образцах.

Ключевые слова: лингвокультура, символ, фольклор, значение, форма, знак.

Symbols are one of the important properties of linguistics and cultural studies, which are considered to be new branches of linguistics. Because symbols show the interaction of national culture and linguistics and embody the reflection of national culture.

A symbol is a reflection of the external world in the inner world, mind, thinking and spirit of representatives of different cultures. A symbol is a sign that is used as a form for a meaning other than its original meaning.

Our ancestors were a hundred times more poets than we are in what is considered primitive times today. They certainly did not understand poetry, but in today's language, their way of thinking those thousands of years ago was that of "poetic observation": they took everything in their lives and nature as symbols of their imagined concepts. At that time, the sky, water, greenery, sun, moon, light and darkness were Gods; when the sun was replaced by the night, they thought that the battle between good and evil was going on. Animals were also gods, and within them there were evil and good intentions. They thought that the gods of goodness live in the sky with light on earth, and the gods of evil live with darkness in the underground¹.

So, apart from the material environment, man also lives in the symbolic world. In the early stages of his history, man lived in the world of meanings, perceived the world through meanings, and interacted with nature through symbols. Accordingly, it can be said that "human language is a language of symbols in the full sense." Symbols were not formed by themselves, they were created as a product of human knowledge.

¹ Eshankulov J. Folklore: image and interpretation. - Against: Nafas, 1999. -B. 136.

Communication between people is reflected in the word "symbol" itself. The Greek word "symbol" originally meant a spool or a piece of porcelain, which served as a sign of friendly relations.

The concept of a symbol is interpreted differently from the point of view of a number of disciplines: 1) a symbol is a concept similar to a sign (in the artificial formalization of languages); 2) a universal category (in aesthetics and philosophy of art) expressing the uniqueness of figurative study of life through art; 3) specific cultural object (in cultural studies, sociology and other social sciences); 4) a symbol is a sign that is used as a form for a different meaning than its original meaning (philosophy, linguistics, semiotics, etc.)².

One of the important signs of symbols in linguistics and culture is the symbolic aspect of the symbol. If a simple symbol gives a person access to the world of objects, then a symbol provides access to the world of spiritual relations where objects do not exist. Through symbols, the most important aspects of the culture that unites people into a single ethnocultural community are revealed in our minds, and their unimaginable meanings are revealed. A symbol can be imagined as a meaning that has lost its connection with its subject.

A symbol is the language of the human spirit, and he began to communicate with nature in this language. Myths, fairy tales, epics were created in the language of these symbols. Folklore symbols represent the first way of thinking, imagination, creativity of a certain people. In particular, there are special symbols in the oral works of Turkic peoples.

Our First President I.A. said that the ancient petroglyphs and writings, samples of folk art are our greatest spiritual wealth. Karimov also emphasized: "From the oldest petroglyphs and inscriptions created by the thinking and genius of our ancestors, from examples of folk oral creativity, to thousands and thousands of manuscripts kept in the treasures of our libraries today, they embody history, literature, art and precious works of other fields are our great spiritual wealth. A nation with such a great heritage is rare in the world."³.

So, the experiences and imaginations of our ancestors who lived in a certain era are imprinted in the folk oral creativity. Researching the symbols expressed in them and their correct interpretation serve to illuminate the inner world of our ancestors, bring us closer to them, and illuminate our spirituality. After all, symbols are a set of values.

² Маслова В. А. Лингвокультурология. Учеб. Пособие для студ. Вьестю учеб, заведений. –М. Издательский центр “Академия”, 2001. –С.95.

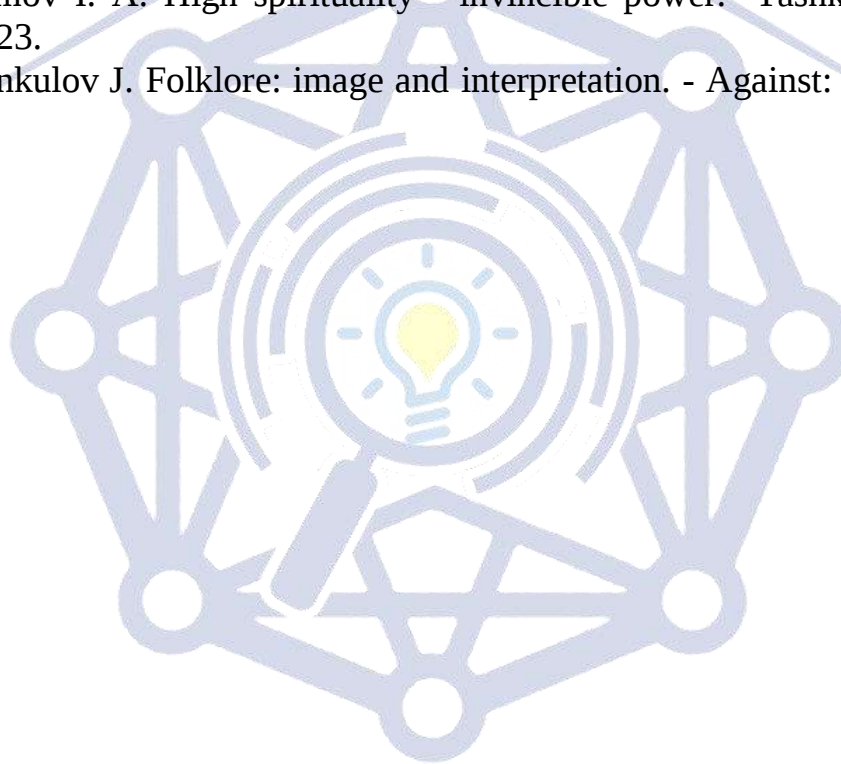
³ Karimov I. A. High spirituality is invincible power. -Tashkent: Ma'naviyat, 2008. -B. 23.

A symbol is a reflection of the external world in the inner world, mind, thinking and spirit of representatives of different cultures. Each person, representative of any culture, has a unique innate mechanism for perceiving the inner world. This innate mechanism is adapted to reprocessing the external world through symbols and symbols⁴. So, the concept of symbol is directly related to the field of linguistic and cultural studies.

References:

1. Usmonova S. Linguistics. -T.: Bookmany print, 2022. -B. 40.
2. Maslova V. A. Linguistic culture. Fly away. Posobie dlya stud. Vestyu cheb, zadevanyy. -M. Izdatelsky center "Academy", 2001. -S.95.
3. Karimov I. A. High spirituality - invincible power. -Tashkent: Ma'naviyat, 2008. -B. 23.
4. Eshankulov J. Folklore: image and interpretation. - Against: Nafas, 1999. -B. 136.

Research Science and Innovation House

⁴ Usmonova S. Linguistics. -T.: Bookmany print, 2022. -B. 40.

Linguistics and its methods

Bardiyeva Gulasal Umidbek kizi
Student of Urganch State University

Аннотация: В статье анализируются языкознание и методы его изучения, язык и культура являются основой изучения данной области, а также взгляды ученых на методологию языкознания.

Annotation: The article analyzes linguistics and its study methods, language and culture are the basis of study of the field and the views of scientists about the methodology of linguistics.

Ключевые слова: лингвокультурология, язык, культура, методология, лингвокультурологические методы.

Key words: linguistic and cultural studies, language, culture, methodology, linguocultural methods.

Today, when globalization and intermingling of cultures are taking place, the interaction of language and culture, that is, the field of linguo-cultural studies, is widely studied and analyzed. It is known that language is a mirror of culture, because it reflects the worldview, thinking, traditions and national character of a whole nation. That is why linguists describe language as a "mirror of culture", "treasure of culture", "carrier of culture", "weapon of culture". In linguistics, the science of linguoculturology was formed as a field that studies the commonality of language and culture.

Studying the relationship between language, culture, ethnicity is an interdisciplinary problem. The solution to this problem can be solved only with the joint efforts of several disciplines, from philosophy and sociology to ethnolinguistics and linguistics. For example, linguistic philosophy with ethnic issues of linguistic thinking, psycholinguistics with specific linguistic aspects of ethnic, social or group communication, etc. is engaged in. Linguistics as an independent branch of linguistics emerged in the 90s of the 20th century ¹.

Linguistics studies myths, legends, other examples of folk oral creativity, or simple dialogue texts recorded from the folk language, or in the phraseological layer of the language, which have acquired a symbolic, figurative, metaphorical meaning in the culture, and the results of which are generalized in the human mind, imagined through the visual world. language units that appear are listed. It is also known that the emergence of a linguistic and cultural unity can be the result of the desired national traditions turning into phraseology, proverbs or matalas.

¹ Телия В. Н. Русская фразеология семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. –М: Школа “Языки русской культуры”, 1996. –С. 286.

Linguistics is a science that studies the human, or rather, the cultural factor in a person. This means that the center of linguistic and cultural studies is a complex of achievements characteristic of the anthropological paradigm of man as a cultural phenomenon ².

Linguistics is focused on the human factor, more precisely, on the cultural factor in a person. The fact that the center of linguistic and cultural studies consists of the phenomenon of culture indicates that it is a phenomenon related to the anthropological paradigm of man³.

So, linguistics studies live communicative processes - the use of language expressions related to the culture and mentality of the people, that is, their consciousness, popular traditions, and customs. So, linguaculturology is one of the new directions of linguistics that studies the interaction of language and culture, and like all departments, it deals with the analysis of the language of works through its own methods.

Methodology is the application of worldview principles to the cognitive process. Methodology as a general theory of methods came into the world with the need to generalize the methods used in human cognitive activity. Since the dialectical method is a teaching that affects special scientific methods, that is, methods related to various disciplines, it was called methodology, that is, a teaching about methods that are a method of scientific research. Initially, methodological problems were seen within the framework of philosophy ⁴.

A complete methodology has not yet been formed in the direction of modern linguo-cultural studies, and scientists associate its methodology with the methodology of linguistics. The main task of linguistic and cultural methods is to study the relationship between language and culture more fully and more clearly through analyzes and examples. As the methods of linguistic and cultural science, methods and directions related to language and culture are used in fields such as culturology, linguistics, ethnolinguistics, and anthropology. Because linguistic and cultural studies is the field that embodies their research. That is why several methods of cultural studies and linguistics are selectively used in the process of linguistic and cultural analysis.

Any specific method of scientific research has its limitations. However, the interacting language and culture are so multifaceted that it is impossible to know

² Телия В. Н. Русская фразеология семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. –М: Школа “Языки русской культуры”, 1996. –С. 222.

³ Слишкин Г. Г. От текста к символу. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании дискурса. –М: Academia, 2000.- 128 с.

⁴ Usmonova яS. Lingvomadaniyatshunoslik. –Т.: Bookmany print, 2022. –В. 40.

their nature, functions and genesis by means of one method. Therefore, it is quite natural to use a number of complementary methods in this field ⁵.

Linguistic, culturological, sociological, ethnographic methods can be mentioned among the methods of linguistic and cultural studies. These methods complement each other in the process of cultural analysis and serve to increase and facilitate the research methods of language and culture relations, which have a complex relationship in linguistics and culture. Many scientists have opinions about the division of this field into methods. In particular, the linguist Lakoff proposes the method of analyzing metaphors to study the interaction between language and culture.

Another famous linguist, Telia, puts forward the idea of using the macrocomponent method as a convenient method of linguistic and cultural studies. In this case, cultural analysis is carried out step by step. Some scientists also propose a method of researching the relationship between language and culture through texts regarding the methods of linguo-cultural studies.

Modern linguistic and cultural studies methodologically relies on three foundations: 1) V. von Humboldt and A. A. Potebnya's teaching; 2) to the hypothesis of the multiplicity of worlds; 3) to the hypothesis of linguistic relativity. As a more serious methodological basis, the teaching of V. von Humboldt and A. A. Potebnya, who raised the issue of interaction between language and culture, is relied upon. However, in today's process of globalization and integration, this doctrine is considered outdated and disconnected from living life. Therefore, the main task of modern linguistic and cultural studies is to go beyond the scope of linguistics, to describe the living processes of language and culture, and most importantly, to scientifically predict the development of language and culture ⁶.

In conclusion, it should be noted that the main task of linguistics is to analyze the interaction between language and culture through convenient and understandable methods and to show that it is a large field separate from linguistics, which is to identify the aspects of our culture that are mixed with our language through its methods. implemented and developed through.

References:

1. Телия В. Н. Русская фразеология семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. –М: Школа “Языки русской культуры”, 1996.

⁵ Маслова В. А. Лингвокультурология. Учеб. Пособие для студ. Ввеству учеб, заведений. –М. Издательский центр “Академия”, 2001. –С.35.

⁶ Usmonova S. Lingvomadaniyatshunoslik. –Т.: Bookmany print, 2022. –В. 43.

2. Слишкин Г. Г. От текста к символу. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании дискурса. –М: Academia, 2000.- 128 с.
3. Usmonova S. Lingvomadaniyatshunoslik. –Т.: Bookmany print, 2022. –В. 40.
4. Маслова В. А. Лингвокультурология. Учеб. Пособие для студ. Вьестю учеб, заведений. –М. Издательский уентр “Академия” ,2001. –С.35.

**Research Science and
Innovation House**

Lingvomadaniyatshunoslikda ramzlarning vujudga kelishi

Bardiyeva Gulasal Umidbek qizi
Urganch davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ramzlar va ularning tilshunoslikning yangi sohalaridan biri bo'lgan lingvokulturologiya bilan aloqadorligi hamda ramzlar asosan, folklor namunalarida ko'p uchrashi kabi ma'lumotlar tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: lingvomadaniyat, ramz, folklor, ma'no, shakl, belgi.

Abstract: In this article, symbols and their relationship with linguoculturalology, which is one of the new fields of linguistics, as well as the fact that symbols are found mostly in folklore samples, are analyzed.

Key words: linguistic culture, symbol, folklore, meaning, form, symbol.

Аннотация: В данной статье анализируются символы и их связь с лингвокультурологией, одной из новых областей языкознания, а также то, что символы встречаются преимущественно в фольклорных образцах.

Ключевые слова: лингвокультура, символ, фольклор, значение, форма, знак.

Hozirda tilshunoslikning yangi sohalaridan hisoblangan lingvomadaniyatshunoslikning muhim birliklaridan biri bu – ramzlardir. Chunki ramzlar xalq madaniyati va lingvistikasining o'zaro aloqasini namoyon qiladi hamda xalq madaniyatining aksini o'zida mujassamlashtiradi.

Ramz- tashqi dunyoning turli madaniyat vakillari ichki dunyosi, ongi, tafakkuri va ruhidagi aksi. Ramz belgi bo'lib, uning dastlabki ma'nosidan boshqa ma'no uchun shakl sifatida foydalaniladi.

Ajdodlarimiz bugun ibtidoiy davr deb baho beriladigan paytlarda bizga qaraganda yuz karra shoirroq edilar. Ular, albatta, poeziyani tushunmasdilar, biroq bugungi til bilan aytganda, o'sha minglab yillar avval ularning tafakkur tarzi “poetic mushohada” tarzida edi: ular hayotlari va tabiatdagi har bir narsani tasavvur qilgan tushunchalarning ramzi sifatida qabul qilardilar. U paytlar Osmon, suv, ko'kat, quyosh, oy yorug'lik va zulmat – Tangrilar edi; quyosh o'rnini tun egallarkan, ezgulik va yovuzlik kurashi ketyapti deb o'ylashardi. Hayvonlar ham tangrilar edi, ularning ichida ham yovuz va ezgu niyatli lari bor edi. Ezgulik tangrilari osmonda, yer yuzida yorug'lik bilan birga yashashadi, yovuzlik tangrilari yer ostida, zulmat bilan birga yashashadi deb o'ylardilar¹.

Demak, inson moddiy muhitdan tashqari, ramziy olamda ham yashaydi. Inson o'z tarixining ilk davrlarida ma'nolar dunyosida yashagan, dunyoni ma'nolar orqali qabul qilgan, tabiat bilan ramzlar orqali munosabatda bo'lgan. Shunga ko'ra, “inson

¹ Eshonqulov J. Folklor: obraz va talqin. –Qarshi: Nafas, 1999. –B. 136.

tilini to'la ma'noda ramzlar tili" deyish mumkin. Ramzlar o'z-o'zidan shakllanmagan, ular insonning bilish mahsuli sifatida vujudga kelgan.

Insonlar orasidagi aloqa "ramz" ("simvol") so'zining o'zida aks etgan. Yunoncha "simvol" so'zi dastlab spool yoki chinni parchasini ifodalab, do'stona munosabatlar belgisi bo'lib xizmat qilgan.

Ramz tushunchasi qator fanlar nuqtayi nazaridan turlicha talqin qilinadi: 1) ramz- belgi bilan o'xshash tushuncha (tillarni sun'iy formallashtirishda); 2) hayotni san'at vositasida obrazli o'rganishning o'ziga xosligini ifodalovchi universal kategoriya (estetika va san'at falsafasida); 3) muayyan madaniy obyekt (madaniyatshunoslikda, sotsiologiyada va boshqa ijtimoiy fanlarda); 4) ramz belgi bo'lib, uning dastlabki ma'nosidan boshqa ma'no uchun shkl sifatida foydalaniladi (falsafa, lingvistika, semiotika va h. k.)².

Lingvomadaniyatshunoslikda ramzlarning muhim belgilaridan biri ramzning belgilik jihatidir. Agar oddiy belgi insonga ma'nolarning predmetlar olamiga kirish imkoniyatini bersa, ramz ma'naviy munosabatlarning predmetlar mavjud bo'lmagan olamiga kirish imkoniyatini beradi. Ramzlar orqali bizning ongimizda kishilarni yagona etnomadaniy hamjamiyatga birlashtiradigan madaniyatning eng muhim qirralari ochiladi, aqlga sig'maydigan ma'nolari yuzaga chiqadi. Ramzni o'z predmeti bilan aloqasini yo'qotgan ma'no sifatida tasavvur qilish mumkin.

Ramz- inson ruhiyatining tili bo'lib, u tabiat bilan ana shu tilde gaplasha boshlagan. Aynan ana shu ramzlar tilida miflar, ertaklar, dostonlar yaratilgan. Folklor ramzlari muayyan xalqning ilk tafakkur tarzini, tasavvurini, ijodini tamsil etadi. Jumladan, turkiy xalqlar og'zaki ijodida ham o'ziga xos o'zgacha ramzlar mavjud.

Qadimgi toshyozuvlar va bitiklar, xalq og'zaki ijodi namunalarining eng katta ma'naviy boyligimiz ekanligini Birinchi Prezidentimiz I.A. Karimov ham alohida ta'kidlaganlar: "Ajdodlarimiz tafakkuri va dahosi bilan yaratilgan eng qadimgi toshyozuv va bitiklar, xalq og'zaki ijodi namunalaridan tortib, bugungi kunda kutubxonalarimiz xazinalarida saqlanayotgan ming-minglab qo'lyozmalar, ularda mujassamlashgan tarix, adabiyot, san'at va boshqa sohalarga oid qimmatbaho asarlar bizning buyuk ma'naviy boyligimizdir. Bunchalik katta merosga ega bo'lgan xalq dunyoda kamdan kam topiladi"³.

Demak, xalq og'zaki ijodida muayyan davrda yashagan ajdodlarimizning kechinmalari, tasavvurlari muhrlangan. Ularda ifodalangan ramzlarni tadqiq etish va ularni to'g'ri talqin qilish ajdodlarimizning ichki dunyosini yoritib berishga, bizni

² Маслова В. А. Лингвокультурология. Учеб. Пособие для студ. Вьестю учеб, заведений. –М. Издательский центр "Академия", 2001. –С.95.

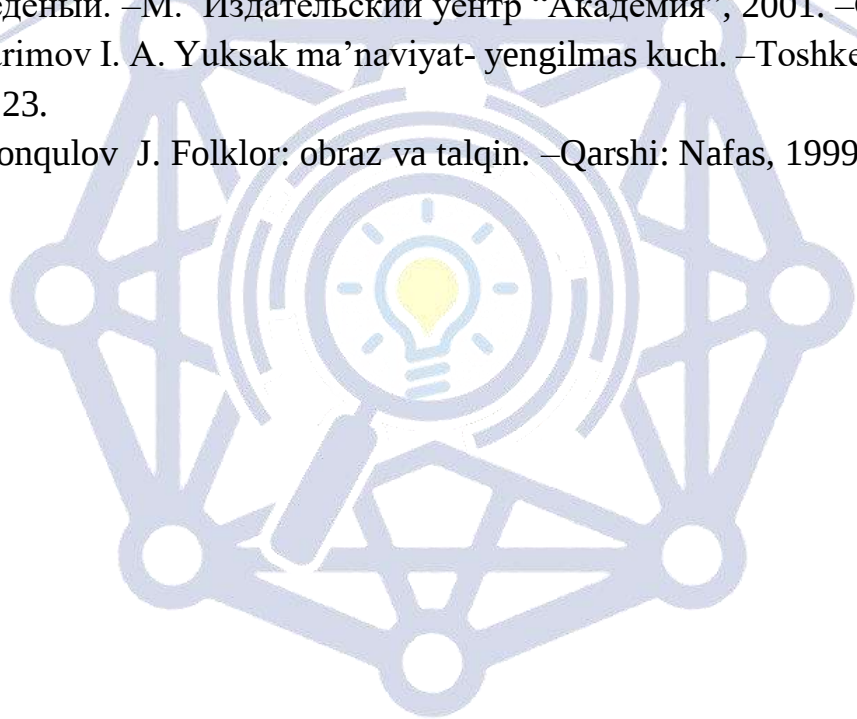
³ Karimov I. A. Yuksak ma'naviyat- yengilmas kuch. –Toshkent: Ma'naviyat, 2008. –B. 23.

ularga yaqinlashtirishga, ma'naviyatimizni yoritishga xizmat qiladi. Zero, ramzlar qadriyatlar majmuyi"dir.

Ramz- tashqi dunyoning turli madaniyat vakillari ichki dunyosi, ongi, tafakkuri va ruhidagi aksidir. Har bir insonda, har qanday madaniyat vakilida ichki dunyoni o'ziga xos qabul qiluvchi tug'ma mexanizm mavjud bo'ladi. Bu tug'ma mexanizm tashqi dunyoni ramzlar, timsollar orqali qayta ishlab qabul qilishga moslashgandir⁴. Xullas, ramz tushunchasi lingvokulturologiya sohasi bilan bevosita aloqadordir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Usmonova S. Lingvomadaniyatshunoslik. –T.: Bookmany print, 2022. –B. 40.
2. Маслова В. А. Лингвокультурология. Учеб. Пособие для студ. Вьестю учеб, заведений. –М. Издательский уентр “Академия”, 2001. –С.95.
3. Karimov I. A. Yuksak ma'naviyat- yengilmas kuch. –Toshkent: Ma'naviyat, 2008. –B. 23.
4. Eshonqulov J. Folklor: obraz va talqin. –Qarshi: Nafas, 1999. –B. 136.

Research Science and Innovation House

⁴ Usmonova S. Lingvomadaniyatshunoslik. –T.: Bookmany print, 2022. –B. 40.

ОСНОВНЫХ СТОМАТОЛОГИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ, МЕТОДЫ И ПРОГРАММЫ ПРОФИЛАКТИКИ У ЛИЦ МОЛОДОГО ВОЗРАСТА

Исмамов Фаррух Аслидинович

Ассистент кафедры Хирургии Полости Рта и Дентальной Имплантологии,
Самаркандский государственный медицинский университет, Самарканд, Узбекистан

Аннотация. В данной статье рассмотрены основные стоматологические заболевания у молодых людей, их методы и профилактика. Содержит информацию о стадиях заболеваний полости рта и зубов, их развитии и способах профилактики. Кроме того, в статье на основе примеров представлены факторы, вызывающие стоматологические заболевания, и значение развития гигиенической культуры в сохранении здоровых зубов.

Ключевые слова: хронического пародонтита, остеопороз, профилактики кариеса, гигиенических средств, реминерализация, эндогенных фактор, герметизация.

Abstract. This article discusses the main dental diseases in young people, their methods and prevention. It contains information about the stages of oral and dental disease, its development, and ways to prevent it. In addition, in the article, the factors that cause dental diseases and the importance of developing a hygienic culture in maintaining healthy teeth are presented on the basis of examples.

Key words: chronic periodontitis, osteoporosis, caries prevention, hygiene products, remineralization, endogenous factor, sealing.

Современные исследования доказали общность по многим факторам риска соматических и стоматологических патологий [13, 7, 4]. Развитие кариеса обусловлено 2 группами факторов: «...в первую группу включены те факторы, которые обуславливают повреждение тканей зуба – зубной налет, легкоусвояемые углеводы, состав и функции слюны, а ко второй группе относятся характеристики, непосредственно не участвующие в развитии кариеса: социально-экономические факторы, стоматологические заболевания в прошлом и общесоматическая патология» [2].

Частота стоматологических патологий отчасти обусловлена климатогеографическими особенностями проживания, поведенческими факторами, культурой гигиены и образованностью индивидуума, сбалансированностью и режимом питания, медицинской активностью [1,4]. Стресс также способствует развитию хронического пародонтита [6].

Голева Н.А. пишет: «...изменения поведенческих стереотипов большинства студенческой молодежи в сторону ухудшения, особенно у мужчин, способствуют снижению уровня здоровья полости рта, к ним относятся: нерациональное питание (в 54,6%), неудовлетворительная гигиена полости рта (в 20,0%), курение (в 25,1%), нерегулярное посещение (в 90,6%) и заслонение от посещения стоматолога при боли (в 50,6%)» [2,9].

По данным Проценко А.С.: «...питание имеет особое значение в молодом возрасте для формирования, сохранения и укрепления стоматологического здоровья, характер и режим питания определяют полноценность структуры твердых тканей зубов» [8].

Луцкая И.К. считает: «...хорошее влияние имеет жесткая натуральная пища, так задействуется механизм самоочищения зубов, при откусывании и жевании механически очищаются поверхности, обильное слюноотделение вымывает остатки пищи» [5]. Потребление грубой натуральной пищи уменьшает частоту всех поражений зубов [3].

Защитную роль слюны для профилактики кариеса констатирует Боровский Е.В.: «...благодаря слюне осуществляется контроль над микрофлорой полости рта, удаление патогенных возбудителей как механическим путем, так и за счет ферментных и буферных систем, а также антибактериальных компонентов (лизоцима, липазы, амилазы, иммуноглобулинов и др.)» [14].

Эту точку зрения разделяет и Николаев А.И.: «...отмечается не только влияние компонентов ротовой жидкости на скопление бляшек, но и количество выделяемого секрета, у лиц с пониженной секрецией отмечается более высокая восприимчивость к кариесу» [8,11].

Исследования Рединовой Т.А. установили: «...у пациентов со средней и высокой степенью дисбиоза полости рта интенсивность кариеса и тяжесть воспалительных заболеваний пародонта на 40-50% выше».

Зюзякина С.А. отмечала тесную взаимосвязь кариеса и пародонтита с длительностью и тяжестью соматической патологии. Колесников Е.А. констатировал высокую распространенность кариеса у детей с хроническими патологиями ЖКТ и ССС [4,12].

Дмитриева Л.А. установила: «...хронические заболевания пародонта, потеря зубов и системный остеопороз имеют общие патогенетические механизмы, которые заключаются в нарушениях минерального обмена и резорбции костной ткани» [9].

Гуныко М.В. ставит под сомнение взаимосвязь системного остеопороза и состояния ротовой полости [5].

Не соблюдение правил гигиены ротовой полости обуславливает постоянное увеличение стоматологических патологий. Большая частота встречаемости и высокая интенсивность заболеваний пародонта и кариеса зубов предопределяет необходимость исследования уровня гигиены ротовой полости у студентов.

Вышеописанные данные наталкивают на вывод, что до сих пор не выработана единая адекватная позиция по силе влияния экзо- и эндогенных факторов развития стоматологической патологии и их взаимодействий.

В молодежной среде культ здорового образа жизни пока не повсеместно культивированы и распространены [16,10].

Все описанные и обсужденные факторы риска представлены в какой-то мере и у молодежи нашей страны и неблагоприятно влияют на здоровье молодежи, соматическое и стоматологическое.

Профилактика распространенных стоматологических заболеваний общепризнана наиболее важной и актуальнейшей проблемой стоматологии на современном этапе ее развития [6,12].

Основой профилактики считают: «...устранение причин возникновения и развития заболеваний, а также создание условий для повышения устойчивости организма к воздействию неблагоприятных факторов окружающей среды» [13,24]. Актуальность исследований в области профилактики патологий СОПР и зубов связана с повсеместностью и интенсивностью их заболеваний, низкой эффективностью применяемых профилактических мер [17].

Стоматологическое здоровье опирается на требование: «...лишь через внедрение в повседневную практику программ и методов профилактики стоматологических заболеваний, специально адаптированных для каждого социального слоя общества» [19,23].

Профилактика стоматологических заболеваний направлена на: «улучшение гигиенического состояния полости рта, включающие в себя стоматологическое просвещение, проведение тщательной контролируемой чистки зубов и профессиональной гигиенической обработки зубов, правильный выбор гигиенических средств и применение различных средств с целью повышения кариес-резистентности зубов» [29,26].

Профилактические мероприятия подразумевают грамотный подбор зубных паст и необходимую частоту чистки зубов, профессиональный уход за эмалью зубов и повсеместное стоматологическое просвещение населения [25,8].

Самыми результативными профилактическими мерами считают: «...профессиональная гигиена полости рта, включающая обучение правилам гигиены полости рта, контроль за их выполнением, постоянную мотивацию пациента в ходе лечения; мероприятия, направленные на предупреждение и устранение зубного налета, соблюдение правил личной гигиены, рациональное питание, гигиеническая пропаганда и воспитание населения» [27]. Активность и ответственность самих больных в поддержании и контроле за собственным здоровьем также обязательна [15, 28].

Патогенетическая профилактика стоматологических заболеваний включает в себя определенный набор специфических мероприятий и манипуляций: «...фторпрофилактику,

реминерализующую терапию, эндогенную профилактику кариеса, герметизацию фиссур зубов» [23,31].

Для повышения уровня стоматологического здоровья применяются разнообразные коммунальные профилактические программы, внедренные и применяемые многими государствами [28].

Студенческая молодежь: «...это особая социальная группа населения, объединенная определенными возрастными границами, интенсивным умственным трудом в процессе профессионального обучения, специфическими условиями обучения, образом жизни и менталитетом в возрасте от 16 до 25 лет, для сохранения здоровья которой немаловажное значение имеет хорошо отлаженная система профилактики и структура оказания медицинской помощи» [32,30].

Охраны здоровья молодежи безоговорочно зависит от санитарно-гигиенического, санитарно-эпидемиологического и медицинского благополучия.

В доступной литературе опубликовано лишь несколько программ профилактики стоматологической патологии [31,29]. Повышение качества жизни студентов путем внедрения мер профилактики распространенной стоматологической патологии несомненно актуально и необходимо.

Литература:

1. Шодиев, С. С., Исмаев, Ф. А., Нарзиева, Д. Б., Тухтамишев, Н. О., & Ахмедов, Б. С. (2019). Эффективность применения отвара аниса при лечении периимплантитов. *Достижения науки и образования*, (11 (52)), 99-103.
2. Исмаев, Ф. А., Мустафоев, А. А., & Фуркатов, Ш. Ф. (2023). АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ НЕСТЕРОИДНЫХ АНТИВОСПОЛИТЕЛЬНЫХ ПРЕПАРАТОВ ПРИ ИЗЛЕЧЕНИЕ ВЕРХНЕЧЕЛЮСТНОГО АЛЬВЕОЛИТА. *THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH*, 1(12), 49-57.
3. Исмаев, Ф. А., Шодиев, С. С., & Мусурманов, Ф. И. (2020). Анализ изучения стоматологического и общего здоровья студентов вузов города самарканда. *Биомедицина ва амалиёт журналы*, (6), 34-39.
4. Хасанова, Л. Э., & Исмаев, Ф. А. (2020). Комплексная социально-гигиеническая характеристика условий, образа жизни и здоровья студентов. преимущества обследования студенческой молодежи. *Проблемы биологии и медицины*, 1, 286-293.
5. Ismatov, F. A. (2022). Abdullaev TZ METHODS OF APPLICATION OF SINGLE-STAGE DENTAL IMPLANTS FOR DIFFERENT DEGREES OF ALVEOLAR ATROPHY. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(8), 636-643.
6. Aslidinovich, I. F., & Abdurasulovich, M. A. (2022). STRUCTURE OF SINGLE-STAGE DENTAL IMPLANTS FOR VARYING DEGREES OF ALVEOLAR ATROPHY. *World Bulletin of Public Health*, 10, 156-159.
7. Ismatov, F. A. (2020). Comparative tender characteristics of student dental Health indexes. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research*, (10), 11.
8. Ismatov, F. A. (2023). EVALUATION OF THE EFFICACY OF ALENDRONIC ACID IN DENTAL IMPLANTATION (literature review). *American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences* (2993-2149), 1(7), 199-202.

9. Aslidinovich, I. F. (2023). Assessment of the Effectiveness of Alendronic Acid in Dental Implants. *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, 4(3), 1186-1188.
10. Khasanova, L. E., & Ismatov, F. A. (2022). INDICATORS OF ORAL HEALTH AT STUDENTS OF THE CITY OF SAMARKAND. *Applied Information Aspects of Medicine (Prikladnye informacionnye aspekty mediciny)*, 25(4), 13-19.
11. Ismatov, F. A., & Mustafoev, A. A. (2022). DRUG TREATMENT WITH NON-STEROIDAL ANTI-INFLAMMATORY DRUGS JAW ALVEOLITIS. *Frontline Medical Sciences and Pharmaceutical Journal*, 2(03), 88-94.
12. Хасанов, Х. Ш., Исмаилов, Ф. А., & Мардонова, Н. П. (2022). Применение "prf" в качестве остеопластического материала при одонтогенных кистах челюстных костей. *Вестник магистратуры*, (2-1 (125)), 13-14.
13. Хасанова, Л., & Исмаилов, Ф. (2021). Результаты комплексного стоматологического обследования у студентов высших учебных заведений. *Медицина и инновации*, 1(1), 108-112.
14. Ismatov, F. A., & Emilievna, K. L. (2020). Criteria For Evaluating Student Dental Health Index In Accordance With The «8020» Program Methodology. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 2(11), 99-105.
15. Zafarovich, A. T., & Aslidinovich, I. F. (2022). Use of Single-Stage Dental Implants for Varying Degrees of Alveolar Atrophy. *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, 3(3), 782-786.
16. Ibragimov, D. D., Ismatov, F. A., & Narzikulov, F. A. (2022). Results of Complex Treatment with Eludril Antiseptic Solution. *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, 3(3), 689-690.
17. Ismatov, F. A., kizi Mardonova, N. P., & Hasanov, K. S. (2022). Morphological experiments to improve the effectiveness of postoperative rehabilitation of cysts in maxillary bones with "prf" osteoplastic material. *World Bulletin of Social Sciences*, 7, 32-34.
18. Ismatov, F., Ibragimov, D., Gaffarov, U., Iskhakova, Z., Valieva, F., & Kuchkorov, F. (2021). ASSESSMENT OF RISK FACTORS INFLUENCING DENTAL HEALTH IN HIGHER EDUCATION STUDENTS. *InterConf*, 721-732.
19. Ismatov, F. A., & Mustafoev, A. A. (2022). EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF NON-STEROIDAL ANTI-INFLAMMATORY DRUGS IN THE TREATMENT OF MAXILLARY ALVEOLITIS. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 4(03), 29-34.
20. Гаффаров, У. Б., Шодиев, С. С., & Исмаилов, Ф. А. (2018). ВЛИЯНИЕ ПРЕПАРАТА «ХОЛИСАЛ ГЕЛЬ» НА ПОСЛЕОПЕРАЦИОННОЕ ТЕЧЕНИЕ У ПАЦИЕНТОВ ПОСЛЕ УДАЛЕНИЯ РЕТИНИРОВАННЫХ ТРЕТЬИХ МОЛЯРОВ. *ББК 56.6 С 56 СОВРЕМЕННЫЕ ДОСТИЖЕНИЯ СТОМАТОЛОГИИ: сборник*, 37.
21. Ismatov, A. F. FORMATION OF SOCIO-CULTURAL COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS DURING THE EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER EDUCATION.
22. Ismatov, A. F. THE USE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH TO PART-TIME STUDENTS.

23. Хасанова, Л. Э., Исмаев, Ф. А., Ибрагимов, Д. Д., & Гаффаров, У. Б. ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТАЛАБАЛАРИНИНГ СТОМАТОЛОГИК ҲОЛАТИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ. *МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЙ ПОДХОД ПО ЗАБОЛЕВАНИЯМ ОРГАНОВ ГОЛОВЫ И ШЕИ*, 182.
24. Ismatov, F. A., kizi Mardonova, N. P., & Hasanov, K. S. (2022). Morphological experiments to improve the effectiveness of postoperative rehabilitation of cysts in maxillary bones with "prf" osteoplastic material. *World Bulletin of Social Sciences*, 7, 32-34.
25. Хасанова, Л. Э., & Исмаев, Ф. А. (2024). ОСОБЕННОСТИ СТОМАТОЛОГИЧЕСКОГО СТАТУСА У СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(4), 97-105.
26. Фаррух, И. С. М. А. Т. О. В., ЖУМАЕВ, О., КАРИМОВ, Х., & Шавкиддин, И. С. О. М. О. В. (2024). ВАЖНОСТЬ И БЕЗОПАСНОСТЬ АНТИРЕЗОРБЦИОННЫХ ПРЕПАРАТОВ ДЛЯ УСПЕШНОГО ПРОВЕДЕНИЯ СТОМАТОЛОГИЧЕСКОЙ ИМПЛАНТОЛОГИИ У ПАЦИЕНТОВ. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(3), 374-386.
27. Alimjanovich, R. J., Mukhamatisakovich, I. S., Isamiddinovich, K. A., & Asliddinovich, I. F. (2023). BASICS OF PREDICTING FACIAL SOX INJURIES IN ATHLETES AND CLINICAL-IMMUNOLOGICAL PREVENTION. *Novateur Publications*, (12), 1-121.
28. Исмаев, С. Ш., Угли, Т. Ҳ., & Асроров, М. Ю. (2019). СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ОТБЕЛКИ ХЛОПКОВОГО МАСЛА. *Экономика и социум*, (1-1 (56)), 535-537.
29. Ismatov, A. F. FORMATION OF SOCIO-CULTURAL COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS DURING THE EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER EDUCATION.
30. Ismatov, A. F. THE USE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH TO PART-TIME STUDENTS.
31. Ismatov , F., & Umarova , Y. (2024). SOME DISCUSSIONS REGARDING THE MACROSTRUCTURE AND OSTEOINTEGRATION OF THE JAWS DURING DENTAL IMPLANTATION. *CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH*, 1(4), 76-82. Retrieved from <https://universalpublishings.com/index.php/cnassir/article/view/53855>
32. Исмаев Фаррух Аслидинович, & Умарова Юлдуз Аслидиновна. (2024). НЕКОТОРЫЕ КОММЕНТАРИИ К МЕТАБОЛИЗМУ КОСТНОЙ ТКАНИ И ЕЕ ФАРМАКОЛОГИЧЕСКИМ СВОЙСТВАМ. *Yangi O'zbekistonda Tabiiy Va Ijtimoiy-Gumanitar Fanlar Respublika Ilmiy Amaliy Konferensiyasi*, 2(4), 250-258. Retrieved from <https://universalpublishings.com/index.php/gumanitar/article/view/5350>

Umumiy oʻrta taʼlim maktablarida deviant holatlarini oldini olishning ijtimoiy pedagogik asoslari

Annamuratov Zohid Amanboyevich

Annotatsiya: Ushbu maqola umumiy oʻrta taʼlim maktablarida deviant holatlarni oldini olishning ijtimoiy pedagogik asoslarini oʻrganishga bagʻishlangan. Maqolada deviant holatlarning sabablarini tahlil qilish, ularning oldini olishda ijtimoiy pedagogikaning ahamiyati, shuningdek, maktab muhitida samarali profilaktika choralarini amalga oshirish boʻyicha takliflar berilgan. Ijtimoiy pedagogik yondashuvlar orqali oʻquvchilarning psixologik salomatligini mustahkamlash, jamoaviy ruhni oshirish va ijtimoiy koʻnikmalarni rivojlantirishga eʼtibor qaratiladi.

Kalit soʻzlar: deviant xulq, ijtimoiy muhit, pedagogik nazorat, preventiv chora-tadbirlar, ijtimoiy qoʻllab-quvvatlash, sotsializatsiya jarayoni, xulq-atvorni modellashtirish.

Abstract: This article is devoted to the study of the socio-pedagogical basis of prevention of deviant situations in general secondary schools. The article analyzes the causes of deviant situations, the importance of social pedagogy in their prevention, as well as suggestions for the implementation of effective preventive measures in the school environment. Emphasis is placed on strengthening the psychological health of students, increasing team spirit and developing social skills through social pedagogical approaches.

Key words: deviant behavior, social environment, pedagogical control, preventive measures, social support, socialization process, behavior modeling.

Аннотация: Данная статья посвящена изучению социально-педагогических основ профилактики девиантных ситуаций в общеобразовательных школах. В статье анализируются причины возникновения девиантных ситуаций, значение социальной педагогики в их профилактике, а также предложения по реализации эффективных профилактических мер в школьной среде. Особое внимание уделяется укреплению психологического здоровья студентов, повышению командного духа и развитию социальных навыков посредством социально-педагогических подходов.

Ключевые слова: девиантное поведение, социальная среда, педагогический контроль, профилактические меры, социальная поддержка, процесс социализации, моделирование поведения.

Kirish: Umumiy oʻrta taʼlim maktablarida deviant holatlarini oldini olish ijtimoiy pedagogik asoslarini talab qiladi. Deviant xulq-atvor — bu qabul qilingan ijtimoiy normalar, qadriyatlar va meʼyorlarga zid boʻlgan xatti-harakatlar yoki holatlarni ifodalaydi. Bunday holatlarning oldini olish uchun bir nechta ijtimoiy pedagogik asoslarni koʻrib chiqish mumkin:

1. Taʼlim jarayonining diversifikatsiyasi: Oʻquvchilarning qiziqishlari va ehtiyojlariga mos ravishda taʼlim dasturlarini ishlab chiqish, ularni faol ishtirok etishga undash.

2. Ijtimoiy muhitni yaxshilash: Maktabda ijobiy psixologik muhit yaratish, oʻquvchilar oʻrtasida hurmat va hamjihatlikni rivojlantirish.

3. Oila bilan hamkorlik: Oila va maktab oʻrtasidagi aloqalarni mustahkamlash, ota-onalarning tarbiyaviy masalalarda faol ishtirok etishini taʼminlash.

4. Psixologik yordam: Oʻquvchilarga psixologik yordam koʻrsatadigan mutaxassislar jalb qilish, stress va depressiya kabi muammolarni bartaraf etishda yordam berish.

5. Profilaktika tadbirlari: Maktabda deviant xulq-atvorning oldini olishga qaratilgan profilaktika tadbirlarini oʻtkazish, seminarlar, treninglar va maʼruzalar orqali oʻquvchilarga zararli odatlardan himoya qilish.

6. Maktab ichidagi faoliyatlar: Oʻquvchilarni sport, sanʼat va boshqa ijodiy faoliyatlarga jalb qilish orqali ularning salbiy xulq-atvorlardan uzoqlashishini taʼminlash.

7. Mentorlik tizimi: Tajribali oʻqituvchilar yoki katta sinf oʻquvchilari orqali kichik sinf oʻquvchilariga mentorlik qilish tizimini joriy etish.

8. Ijtimoiy koʻnikmalarni rivojlantirish: Oʻquvchilarga muloqot qilish, jamiyatda toʻgʻri ijtimoiy munosabatlarni oʻrnatish koʻnikmalarini oʻrgatish.

Bu asoslar umumtaʼlim maktablari uchun deviant holatlarning oldini olishda samarali strategiyalar sifatida xizmat qiladi. Taʼlim jarayonida har bir elementning ahamiyatini eʼtiborga olish zarurdir; bu esa nafaqat maktab muhitida, balki kengroq ijtimoiy kontekstda ham shakllanadi. Oʻrta taʼlim tizimi yoshlarda ijtimoiy, emosional va akademik rivojlanishni taʼminlashda muhim rol oʻynaydi. Deviant

xulq-atvor – bu normadan chetga chiqish, ijtimoiy me’yorlarga zid keluvchi xatti-harakatlar bo’lib, u yoshlarda psixologik, ma’naviy va madaniy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuningdek, maqolada oilaning roli, maktab va jamoatchilikning hamkorligi hamda zamonaviy texnologiyalarni qo’llash orqali deviant holatlarni oldini olish imkoniyatlari muhokama qilingan. Ushbu tadqiqot natijalari umumiy o’rta ta’lim maktablari uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga yordam beradi va yoshlarning sog’lom rivojlanishini ta’minlashda yo’naltiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Maqola ijtimoiy pedagogika sohasida mutaxassislar, o’qituvchilar va ota-onalar uchun foydali ma’lumotlarni taqdim etadi hamda deviant xulq-atvorga qarshi kurashishda birgalikdagi sa’y-harakatlarning zarurligini ta’kidlaydi.

Asosiy qism: Umumiy o’rta ta’lim maktablarida deviant holatlarini oldini olish ijtimoiy pedagogik asoslari muhim ahamiyatga ega. Ushbu tezisda biz deviant xulq-atvor, uning sabablari va oldini olish usullariga e’tibor qaratamiz.

1. Deviant xulq-atvor tushunchasi

- Ta’definiya: Deviant xulq-atvor — bu jamiyat tomonidan qabul qilingan me’yor va qoidalardan chetga chiqishdir.
- Turlari: Jinoyatchilik, giyohvandlik, maktabdan qochish, psixologik muammolar.

2. Deviant holatlarning sabablari

- Ijtimoiy omillar: Oila tarbiyasi, ijtimoiy muhit, do’stlar ta’siri.
- Psixologik omillar: Shaxsiy xususiyatlar, stress, depressiya.
- Ta’lim jarayoni omillari: Maktabdagi muhit, o’qituvchilar bilan munosabatlar.

3. Deviant holatlarni oldini olishning ijtimoiy pedagogik asoslari

- Oila bilan hamkorlik: Ota-onalar va o’qituvchilar o’rtasida samarali aloqa o’rnatish.
- Maktab ichidagi ijtimoiy dasturlar: Sport tadbirlari, san’at va madaniyat faoliyatlari orqali bolalarning ijtimoiy ko’nikmalarini rivojlantirish.
- Psixologik yordam xizmatlari: Maktabda psixologlar ishtirok etgan holda bolalar uchun yordamchi dasturlarni tashkil etish.

4. Oldini olish usullari

- Preventiv ta’lim dasturlari: O’z-o’zini anglash va hissiyotlarni boshqarish bo’yicha darslar.
- Ijtimoiy ko’nikmalarni rivojlantirish: Hamkorlik qilish, muloqot qilish va muammolarni hal qilish ko’nikmalariga e’tibor berish.

5. Natijalar va tavsiyalar

- Umumta'lim maktablariga deviant holatlarni oldini olish bo'yicha kompleks yondashuvni ishlab chiqish zarur.
- Ota-onalar uchun seminarlar tashkil etish va ularni ta'lim jarayoni bilan bog'lash.

Bu maqolada keltirilgan fikrlar umumta'lim maktablarda deviant holatlarni oldini olish borasida ijtimoiy pedagogik yondashuvni yanada samarali amalga oshirish uchun yo'l xaritasini belgilab beradi.

Muhokama: Umumiy o'rta ta'lim maktablarida deviant holatlarini oldini olishning ijtimoiy pedagogik asoslari

Deviant holatlar, ya'ni ijtimoiy normadan chetga chiqish, yosh avlodning tarbiyasida jiddiy muammo hisoblanadi. Umumiy o'rta ta'lim maktablari esa bu muammoni hal qilishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu esseyda deviant holatlarni oldini olishning ijtimoiy pedagogik asoslariga to'xtalib o'tamiz.

1. Ijtimoiy muhit va pedagogik ta'sir

O'rta ta'lim maktabi yoshlar uchun ijtimoiylashuv jarayonining asosiy maydoni hisoblanadi. O'quvchilar sinfda, do'stlar orasida va boshqa ijtimoiy guruhlarda o'zlarini qanday tutishlarini o'rganadilar. Shuning uchun, o'qituvchilar va pedagoglar tomonidan yaratilgan muhit juda muhimdir. Salbiy qoidalar va normalarni bartaraf etish uchun ijobiy ijtimoiy atmosfera yaratish lozim.

2. Ta'lim jarayonida individual yondashuv

Har bir o'quvchi - noyob shaxsdir. Ularning ehtiyoji, qobiliyatlari va qiziqishlari turlicha bo'ladi. Shuning uchun, ta'lim jarayonida individual yondashuvni qo'llash zarurdir. O'qituvchilar har bir o'quvchining kuchli tomonlarini aniqlab, ularni rivojlantirishga yordam berishlari kerak. Shu tarzda, o'quvchilarning muvaffaqiyatlari ularga ishonch bag'ishlaydi va deviant xulq-atvorning oldini olishga yordam beradi.

3. Oila va maktab hamkorligi

Oila - bolalar tarbiyasining birinchi manbai hisoblanadi. Maktab bilan oilaning samarali hamkorligi deviant holatlarni oldini olishda juda muhimdir. Ota-onalar bilan muntazam uchrashuvlar o'tkazilishi, ularning bolalari haqida ma'lumot berilishi va birgalikda rejalashtirish amalga oshirilishi kerak. Bunday hamkorlik bolalarning xulq-atvoriga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

4. Ijtimoiy dasturlar va tadbirlar

Maktablarda turli xil ijtimoiy dasturlar, sport musobaqalari, madaniy tadbirlar o'tkazish orqali o'quvchilarning faol ishtirokini rag'batlantirish mumkin. Bunday tadbirlar nafaqat jamoaviy ruhni oshiradi, balki yoshlarda mas'uliyat hissini mustahkamlashga yordam beradi.

5. Psixologik yordam

Deviant xulq-atvor ko'p hollarda psixologik muammolar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Maktablarda psixologlarning mavjudligi va ularning faol ishtiroki bu muammoning yechimi bo'lishi mumkin. Psixologlar talabalar bilan ishlash orqali ularning ichki hissiyotlarini aniqlab olishlari va ularga professional yordam ko'rsatishlari mumkin.

Xulosa

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida deviant holatlarni oldini olish murakkab jarayondir, ammo bu faoliyatni amalga oshirish uchun ko'plab imkoniyatlar mavjuddir. Ijtimoiy pedagogik yondashuv esa ushbu jarayonda markaziy ahamiyatga ega bo'lgan tamoyil hisoblanadi. Ta'lim jarayonida individual yondashuvni qo'llab-quvvatlash, oilalar bilan hamkorlik qilish, turli tadbirlarni tashkil etish va psixologik yordam ko'rsatishni yo'lga qo'yish orqali biz yosh avlodimizni sog'lom tarbiyalangan shaxs sifatida shakllantira olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Pedagogika" - A.S. Makarenko.
2. "Ijtimoiy pedagogika" - V.N. Kolesov
3. "Deviant xulq-atvor va uning oldini olish" - Z.A. Fayzullaeva
4. "Yoshlar psixologiyasi" - B.G. Ananiev Yoshlarni psixologik rivojlanishi, ularning ijtimoiy muhitdagi o'rne va deviant holatlarni oldini olish bo'yicha psixologik yondoshuvlar.
5. "Tarbiyaning innovatsion texnologiyalari" - S.N. Pirogova

Research Science and
Innovation House

ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ТАДБИРЛАРИ НАТИЖАСИДА ТЎПЛАНГАН ДАЛИЛЛАРНИНГ ҚОНУНИЙЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ АСОСЛАРИ

Якубов Бекзод Эркинбаевич

Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги

Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш департаменти

Хоразм вилояти бошқармаси ходими

Тел: +99893-922-59-70

Аннотация. Ушбу мақолада тезкор-қидирув фаолиятининг турлари, тезкор-қидирув тадбирлари ўтказилиши ва тезкор қидирув фаолиятининг асосий вазифалари ҳамда фаолият натижаларининг қонунийлиги таъминлаш чоралари, ўтказилган тезкор қидирув тадбирлари давомида тўпланган далилларнинг қонунийлиги ва ушбу далиллардан жиноят ишларини тергов қилиш ҳамда суд муҳокамаси давомида қилмишни айблилигини исбот қилишнинг асосий воситаси сифатида фойдаланиш асослари борасида илмий-назарий ва амалий тавсиялар бериб ўтилган. Шу билан бирга, назариётчи олимлар, тажрибали амалиётчи ходимларнинг фикр ва мулоҳазалари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Тезкор-қидирув фаолияти, тезкор эксперимент тадбир тури, прокурор назорати.

Аннотация. В данной статье рассмотрены виды оперативно-розыскной деятельности, осуществление оперативно-розыскной деятельности и основные задачи оперативно-розыскной деятельности и меры по обеспечению законности результатов деятельности, законности доказательств, собранных в ходе оперативно-розыскной деятельности и уголовного преступления, дела на основании этих доказательств, вина в совершении преступления в ходе следствия и суда даны научно-теоретические и практические рекомендации на основе использования его в качестве основного средства доказывания. При этом были проанализированы мнения и мнения учёных-теоретиков и опытных практиков.

Ключевые слова: Оперативно-розыскная деятельность, тип мероприятия быстрого эксперимента, прокурорский контроль.

Abstract. This article discusses the types of operational investigative activities, the implementation of operational investigative activities and the main tasks of operational investigative activities and measures to ensure the legality of the results of activities, the legality of evidence collected during operational investigative activities and criminal offenses, cases based on this evidence, guilt in committing a crime during the investigation and trial, scientific, theoretical and practical recommendations are given based on its use as the main means of proof. At the same time, the views and opinions of theoretical scientists and experienced practitioners were analyzed.

Key words: Operational investigative activity, type of quick experiment event, prosecutorial control.

Дунёдаги глобаллашув ва интеграциялашув жараёнида эришилаётган ривожланиш ва такомиллаштиришлар натижасида давлатларнинг иқтисодий хавфсизлигига таҳдид солувчи турли хил кўринишлардаги коррупция, хуфёна иқтисодиёт, солиқларни тўлашдан бўйин товлаш, жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштириш ва бошқа шу каби жиноятларнинг янгича кўринишларда кўпайиб бораётганлигини яққол кузатиш мумкин.

Бундай жиноятларни ва таҳдидларни олдини олиш, уларга қарши самарали кураш олиб бориш, иқтисодий ва сиёсий барқарорликни ҳамда қонун устуворлигини таъминлаш мақсадида ўз вақтида зарур чораларни кўриш ҳар бир давлатнинг устувор вазифасидир. Шу туфайли бундай жиноятларга қарши курашишда, тезкор-қидирув фаолияти натижаларидан самарали фойдаланиш энг таъсирчан ва самарали чоралардан бири бўлиб келмоқда.

Маълумки, *тезкор-қидирув фаолияти бу* - махсус ваколат берилган давлат органларининг тезкор бўлинмалари, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлар томонидан тезкор-қидирув тадбирлари ўтказиш орқали амалга ошириладиган фаолият тури ҳисобланади.

Тезкор-қидирув фаолиятнинг асосий вазифалари - жиноятларни аниқлаш, олдини олиш, очиш, шунингдек, уларни тайёрлаётган, содир этаётган ёки содир этилган шахсларни аниқлаш ва фош этиш ҳисобланади.

Шу сабабдан, жиноятларга қарши курашишда, тезкор-қидирув фаолияти натижаларидан самарали фойдаланиш энг таъсирчан ва самарали чоралардан бири бўлиб келмоқда.

Айни шу мақсадда, Ўзбекистон Республикасининг 25.12.2012 йилда «Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида»ги қонуни қабул қилиниб, ушбу қонуннинг 14-моддасида тезкор-қидирув тадбирларининг 16 та тури белгиланиб, шундан текшириш учун харид қилиш, назорат остида олиш, тезкор кузатув, тезкор киритиш, Ўзбекистон Республикасининг ичкарасида амалга ошириладиган назорат остида етказиб бериш, ниқобланган операциялар, тезкор эксперимент тезкор - қидирув фаолиятини амалга оширувчи орган раҳбари томонидан тасдиқланган қарор асосида ўтказилади, текшириш учун харид қилиш, назорат остида олиш ва назорат остида етказиб бериш прокурор билан албатта келишилган ҳолда амалга оширилган тақдирдагина¹ ЖПКнинг 81-моддасига асосан далил сифатида эътироф этилиши мумкин.

Чунки, прокурор ўтказилган тезкор тадбир натижасига кўра тақдим этилган материалларни кўриб чиқиш бўйича тегишли тезкор-қидирув тадбирини ўтказишга санкция беради ёхуд уни ўтказишни асослантирилган ҳолда рад этиб, қарорда бу ҳақда кўрсатиб ўтади, агарда прокурор тезкор-қидирув тадбири ўтказилишига санкция беришни рад этган тақдирда, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи орган юқори турувчи прокурорга бундай қарор устидан шикоят қилишга ҳақлидир.

Ўзбекистон Республикасининг «Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида»ги қонуни қабул қилиниб, ушбу қонуннинг 27-моддасига кўра Ўзбекистон Республикаси Бош прокурори ва унга бўйсунувчи прокурорлар тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлар томонидан қонунларнинг ижро этилиши устидан назоратни амалга

¹ Ўзбекистон Республикасининг Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисидаги қонуни.—Тошкент, 25.12.2012.-16-м 5-қ.

оширадилар ҳамда прокурорлар ўзларига тақдим этилган ҳужжатлар ва материаллардаги маълумотларнинг махфийлигини таъминлайдилар².

Тезкор-қидирув тадбирлари ўтказилишининг қонунийлигини таъминлашнинг асосий мақсади, тезкор-қидирув фаолияти натижаларидан жиноят ишини қўзғатиш, тергов ва суд ҳаракатларини амалга ошириш асоси сифатида ҳамда жиноят-процессуал кодексида белгиланган тартиблар бўйича далилларни тўплаш, текшириш ва баҳолаш қоидаларига мувофиқ жиноят иши бўйича исбот қилишни амалга ошириш, шунингдек, суриштирув, тергов ва суд органларидан яшириниб юрган, жазони ўташдан бўйин товлаётган ва бедарак йўқолган шахсларни қидириб топишда амалий натижаларга эришишдир.

Мисол учун, **тезкор эксперимент**, яъни ғайриҳуқуқий қилмиш содир этган ёки унга тайёргарлик кўраётган шахсларни фош этиш ва аниқлаш мақсадида тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи орган томонидан тўлиқ бошқариладиган ва назорат қилинадиган шароитни муайян ҳодисани қайтадан тиклаш йўли билан сунъий равишда вужудга келтиришдан иборат бўлган тезкор тадбири, коррупциявий жиноятларни фош қилишда тезкор-қидирув фаолиятини бевосита амалга оширувчи ваколатли бўлган ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг энг асосий тадбирларидан бири ҳисобланади.

Чунки, ушбу тезкор тадбир давомида Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 91 ва 92 - моддаларида белгиланган талабларга амал қилинмасдан процессуал ҳужжатлар тўғри ва қонуний расмийлаштирилмаган, ашёвий далиллар олинмаган тақдирда ўтказилган тезкор тадбир ва тадбир давомида тўпланган барча далиллар ушбу Кодекс талабларига кўра ноъмақбул шаклга келиб, аслида фош қилинган жиноят эса гумон қилинувчининг айбини исботлашни истисно қилиши оқибатида жиноят ишини тугатилишига сабаб бўлади.

Ваҳоланки, Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирда қабул қилинган Конституциясининг 28-моддасига кўра, жиноят содир этганликда айбланаётган шахс унинг айби қонунда назарда тутилган тартибда

² Ўзбекистон Республикасининг Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисидаги қонуни.—Тошкент, 25.12.2012.- 27-м.

ошкора суд муҳокамаси йўли билан исботланмагунча ва суднинг қонуний кучга кирган ҳукми билан аниқланмагунча айбсиз деб ҳисобланиши³ ҳамда ЖПКнинг 23-моддасига кўра эса, суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суд жиноят юз берганлигини, унинг содир этилишида ким айбдорлигини, шунингдек у билан боғлиқ барча ҳолатларни аниқлаши, иш бўйича ҳақиқатни аниқлаш учун фақат қонунда белгиланган тартибда топилган, текширилган ва баҳоланган маълумотлардан далил сифатида фойдаланиш мумкинлиги, гумон қилинувчидан, айбланувчидан, судланувчидан, жабрланувчидан, гувоҳдан ва ишда иштирок этувчи бошқа шахслардан уларни ҳуқуқларини чеклаш ва қонунга хилоф бўлган ўзгача чоралар билан кўрсатувлар олишга ҳаракат қилиш ман этилиши, иш бўйича исботланиши лозим бўлган барча ҳолатлар синчковлик билан, ҳар томонлама, тўла ва ҳолисона текширилиши, далилларни тўплаш ва мустаҳкамлашда рухсат берилмаган усуллар қўлланилганлиги тўғрисидаги мурожаатлар мажбурий текширилиши лозимлиги белгиланган.

Хорижий қонунчилик тажрибасига қарасак, Россия Федерациясининг «Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида»ги Қонунининг 11-моддасига кўра тезкор-қидирув фаолияти натижалари жиноят иши қўзғатиш учун сабаб ва асос бўлиб хизмат қилиши⁴ белгиланган бўлиб, бу қоида асосли эътирозларга сабаб бўлиб келмоқда.

Чунки, битта ахборотнинг ўзи муайян жиноят ишининг қўзғатилиши учун ҳам сабаб, ҳам асос бўла олмайди⁵, қолаверса, Жиноят процессуал кодексидан ташқари бошқа қонун ҳужжатларидаги сабаб ва асослар билан жиноят иши қўзғатишга йўл қўйилмайди, тезкор-қидирув фаолият натижасини жиноят ишини қўзғатишнинг сабаби деб қараш учун эса, унга процессуал мақом берилиши талаб қилинади.

Бошқа ҳолатларда эса, фақатгина тезкор йўллар билан олинган маълумотлардан терговчи жиноят ишларини тергов қилиш жараёнида тергов ҳаракатларини амалга оширишда ёки жиноят ишлари бўйича

³ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент, 30.04.2023.- 28-м 1-қ.

⁴ Зажицкий В.М. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности / Комментарий к Федеральному закону «Об оперативно- розыскной деятельности» под. ред Шумилова. – М., 2019. С.108.

⁵ Гриненко А.В. Об использовании результатов оперативно-розыскной деятельности при производстве по уголовным делам / Обеспечение прав и свобод человека и гражданина в деятельности правоохранительной системы / Материалы международной научно-практической конференции. Белгород. 2019. С.217.

тергов версиялари ва тахминларини амалга ошириш воситаси сифатида фойдаланиши мумкин.

Қонуний тартибда ўтказилган тезкор-қидирув фаолияти натижаларидан фойдаланиш жиноят ишларини тергов қилишда қийинчиликлар туғдирмайди, чунки тезкор-қидирув тадбирлари натижасида тўпланган далиллар терговни қонуний йўналтиришга, жиноятни очишга, айбни исбот қилишга амалий ёрдам кўрсатади.

Тезкор-қидирув фаолияти натижаларини суриштирув органи, терговчи ёки прокурорга тақдим этиш қўйидаги ҳолларда қатъиян тақиқланади, яъни тезкор-қидирув фаолияти натижаларидан тергов ҳаракатлари ёки суд муҳокамасида фойдаланилганда тезкор-қидирув фаолиятида иштирок этган субъектлар хавфсизлигини таъминлаш имконияти бўлмаганда, тезкор-қидирув фаолияти натижаларидан тергов ҳаракатлари ёки суд муҳокамасида фойдаланилганда тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишда фойдаланилаётган ёки фойдаланилган кучлар, воситалар, манбалар, усуллар, тезкор-қидирув фаолияти режалари ва натижалари, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органларнинг штатдаги ошкор қилинмайдиган ходимлари ҳамда кўмаклашаётган шахсларнинг ошкор бўлиб қолиш хавфи мавжуд бўлганда⁶ йўл қўйилади.

Тезкор-қидирув фаолияти, унинг натижаларини далил сифатида фойдаланишнинг қонунийлиги устидан амалга ошириладиган прокурор назоратининг предмети қўйидагилардан иборатдир, яъни - инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларига риоя қилинганлиги, тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишнинг қонун ва бошқа ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган тартиби, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлар томонидан қабул қилинадиган қарорлар ва бошқа ҳужжатларнинг қонунга мувофиқлиги, тезкор-қидирув фаолияти натижаларида аниқланган далил сифатида фойдаланиш мумкин бўлган маълумотларни процессуал қонунчилик асосида қайта текшириш ва расмийлаштиришнинг қонунийлигини⁷ кўрсатади.

⁶ Пўлатов Б. Тезкор-қидирув фаолияти, унинг натижаларини далил сифатида фойдаланишнинг қонунийлиги устидан прокурор назорати: Монография. – Тошкент.2017.-Б.38.

⁷ Бобомурадов Ф.Б. Ички ишлар органлари тезкор-қидирув фаолиятини жиноий-ҳуқуқий таъминлаш: Хориж ва Ўзбекистон жиноят қонунчилиги нормаларининг қиёсий таҳлили: Монография. – Тошкент. 2022.-Б.53.

Тезкор-қидирув фаолиятини ташкил этиш, уни амалга ошириш тактикаси, методи ва воситалари ҳақидаги маълумотлар, ҳужжатлар прокурор назорати предметиға кирмайди, шунингдек қонуности ҳужжатларидаги кўрсатмаларнинг бажарилиши устидан назорат қилиш мажбурияти прокурор зиммасига юклатилган эмас.

Тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишнинг белгиланган тартибини, қабул қилинган қарорларнинг қонунийлигини прокурор томонидан текшириш учун қўйидаги ҳолатлар асос бўлиши мумкин, яъни фуқароларнинг ўз ҳуқуқлари бузилганлиги ёки бузилётганлиги ҳақидаги шикоятлари, зарурат бўлганда очилмаган жиноятлар бўйича олиб борилаётган тезкор тадбирлар, жиноят содир этган шахсларга, дараксиз йўқолган шахсларга, жиноят ишлари бўйича айбланувчи ёки гумон қилинувчиларга нисбатан қидирув тадбирларнинг ижобий натижалар бермаётганлиги ҳақидаги материаллар мавжудлиги, суриштирув органларининг, терговчининг ва суднинг иш юритишда бўлган жиноят ишлари юзасидан берган топшириқларига, прокурор кўрсатмаларига тегишли жавоб берилмаганлиги ҳақидаги ахборотлар мавжудлиги, тезкор-қидирув фаолияти соҳасидаги қонунчиликка риоя қилиниши ҳолатига доир бошқа маълумотлар мавжудлигидир.

Демак, ушбу қайд қилинган ҳолатлардан бирортасининг мавжудлиги ваколатли органлар томонидан ўтказилаётган тезкор-қидирув фаолиятининг қонунийлигини прокурор томонидан текшириш учун асос ҳисобланади.

Тезкор-қидирув фаолиятининг, унинг натижаларидан далил сифатида фойдаланишнинг қонунийлигини назорат қилишда прокурор қонунда назарда тутилган ваколатлардан фойдаланиши лозим, жумладан – ўтказилаётган тезкор-қидирув тадбирининг асослари, тартиби ва қарорларга оид маълумотларни ўзида акс эттирган ҳужжатлар билан танишиш; – суриштирув органининг, терговчининг тезкор-қидирув материаллари асосида жиноят иши кўзғатиш тўғрисидаги ноқонуний, асоссиз қарорларини бекор қилиш; – тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишда қонун бузилишига йўл қўйган мансабдор шахслардан ёзма тушунтиришлар талаб қилиш; – тезкор-қидирув фаолиятини

амалга оширувчи органлар раҳбарларининг ноқонуний буйруқ ва кўрсатмаларига протест билдириш; – тезкор-қидирув фаолиятини ўтказишда жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқи ва қонуний манфаатларининг ноқонуний ва асоссиз бузилишларини тўхтатиш, бузилган ҳуқуқ ва манфаатларини тиклаш, келтирилган зиённи қоплаш, асослар мавжуд ҳолларда қонун бузилишида айбдор мансабдор шахсларнинг жавобгарлиги чораларини кўриш; – тезкор-қидирув фаолияти натижасида олинган маълумотлардан далил сифатида фойдаланиш учун ЖПК талабларига кўра суриштирувчи, терговчи томонидан текширишлар олиб боришнинг, далилларни расмийлаштиришнинг қонунийлигини кўриб чиқиш, қонун талабларига риоя қилинмаслик ҳолатлари аниқланса, прокурор таъсир чораларини қўллаган ҳолатда тегишли прокурор назорати ҳужжатларини келтиришдир.

Хулоса ўрнида айтиши мумкинки, прокурорнинг тезкор - қидирув фаолияти устидан назоратни амалга ошириш ваколатлари доирасидаги қонуний талабларнинг бажарилмаслиги қонунларда белгилаган тартибда жавобгарликни юзага келтириш билан бирга, ўтказилган тезкор қидирув фаолияти давомида олинган ашёларни ва бошқа ҳужжатларни далил сифатида эътироф этилмаслигига ҳамда жиноят ишларини тергов қилиш ва суд муҳокамасида кўриб чиқиш давомида айбилик масаласини исбот қилишнинг асосий омили ҳисобланмайди.

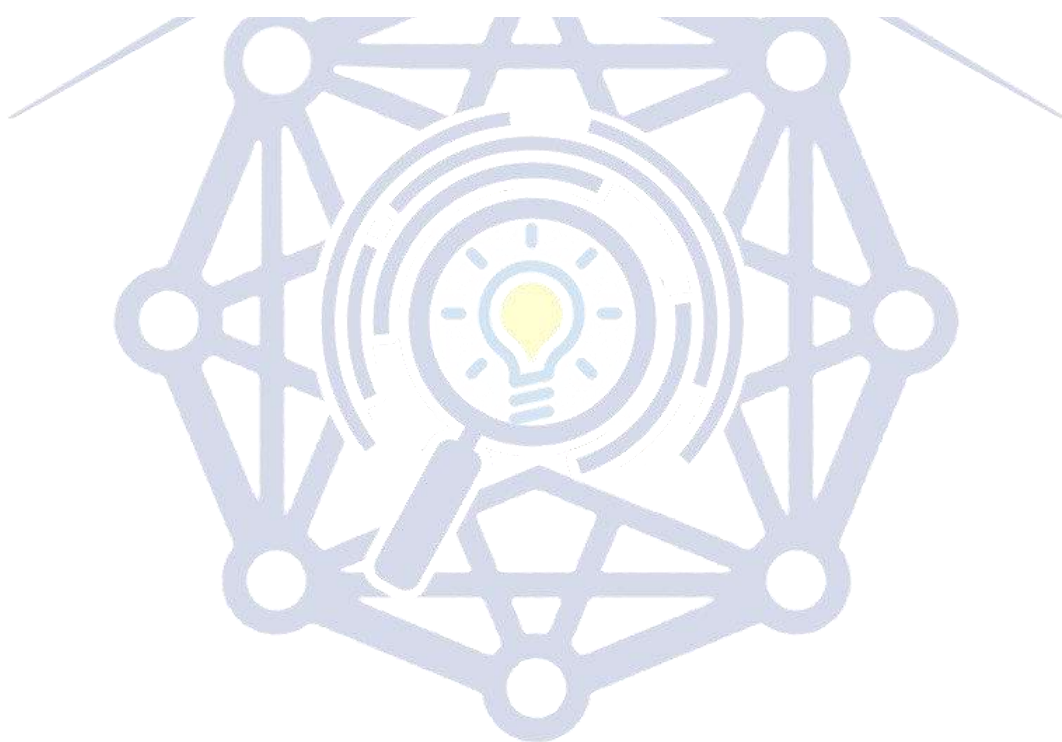
Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисидаги қонуни.–Тошкент, 25.12.2012.-16-м 5-қ.
2. Ўзбекистон Республикасининг Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисидаги қонуни.–Тошкент, 25.12.2012.-27-м.
3. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент, 30.04.2023.-28-м 1-қ.
4. Зажицкий В.М. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности / Комментарий к Федеральному закону «Об оперативно-розыскной деятельности» под. ред Шумилова. – М., 2019. С.108.
5. Гриненко А.В. Об использовании результатов оперативно-розыскной деятельности при производстве по уголовным делам / Обеспечение прав и

свобод человека и гражданина в деятельности правоохранительной системы /
Материалы международной научно-практической конференции. Белгород.
2019. С.217.

6. Пўлатов Б. Тезкор-қидирув фаолияти, унинг натижаларини далил
сифатида фойдаланишнинг қонунийлиги устидан прокурор назорати:
Монография. – Тошкент.2017.-Б.38.

7. Бобомурадов Ф.Б. Ички ишлар органлари тезкор-қидирув фаолиятини
жинойий-ҳуқуқий таъминлаш: Хориж ва Ўзбекистон жиноят қонунчилиги
нормаларининг қиёсий таҳлили: Монография. – Тошкент. 2022.-Б.53.

Research Science and
Innovation House

РОЛЬ АДАПТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ БАСКЕТБОЛУ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

КОЗЛОВА ГАЛИНА ГЕННАДЬЕВНА

старший преподаватель Ферганского государственного университета

АННОТАЦИЯ: В статье рассматривается роль адаптивных технологий в обучении баскетболу детей с особыми образовательными потребностями (ООП). Подчеркивается важность индивидуального подхода, модификации спортивного оборудования и использования обучающих программ и приложений. Адаптивные технологии способствуют социальной интеграции, развитию физических и социальных навыков, а также оказывают психологическую поддержку детям с ООП. Приводятся примеры успешных программ, демонстрирующих эффективность адаптивных технологий в создании инклюзивной среды для детей с ограниченными возможностями.

Ключевые слова: Адаптивные технологии, дети с особыми образовательными потребностями, баскетбол, инклюзивное образование, индивидуальный подход, модификация оборудования, социальная интеграция, психологическая поддержка, обучающие программы.

Адаптивные технологии играют ключевую роль в обучении баскетболу детей с особыми образовательными потребностями (ООП). Они позволяют интегрировать этих детей в спортивные активности, развивать их физические и социальные навыки и способствовать их общему развитию.

Основное преимущество адаптивных технологий в обучении баскетболу заключается в индивидуальном подходе. Дети с особыми образовательными потребностями (ООП) могут иметь различные физические и когнитивные ограничения, поэтому важно учитывать их уникальные потребности. Использование адаптивных программ и технологий позволяет создавать индивидуальные планы тренировок, которые соответствуют способностям каждого ребенка. Адаптивные технологии позволяют педагогу разрабатывать индивидуальные планы тренировок для каждого ребенка. Это включает в себя:

1. **Оценку физических возможностей:** На начальном этапе важно провести всестороннюю оценку физических возможностей ребенка. Это может включать тесты на выносливость, силу, координацию и гибкость. На основании этих данных можно определить, какие упражнения и нагрузки будут оптимальными для данного ученика.

2. **Определение целей и задач:** Для каждого ребенка устанавливаются конкретные цели и задачи, которые соответствуют его индивидуальным возможностям. Это могут быть как краткосрочные цели (например, научиться выполнять определенное упражнение), так и долгосрочные (например, улучшение общей физической подготовки).

3. **Выбор методик и инструментов:** В зависимости от потребностей ребенка, используются различные адаптивные методики и инструменты. Например, для детей с нарушениями моторики могут быть выбраны упражнения с меньшей амплитудой движений или использование вспомогательного оборудования.

Персонализированное обучение подразумевает адаптацию образовательного процесса под индивидуальные особенности каждого ученика. В контексте баскетбола это может включать:

1. **Дифференцированный подход:** В рамках одной группы дети могут выполнять разные упражнения или одну и ту же задачу, но с различной степенью сложности. Например, один ребенок может выполнять упражнения с мячом стоя, а другой – сидя.

2. **Темп обучения:** Каждый ребенок учится в своем темпе. Некоторые дети могут быстрее осваивать новые навыки, тогда как другим может потребоваться больше времени и повторений. Адаптивные технологии позволяют организовать процесс так, чтобы каждый ребенок мог учиться в своем темпе, не чувствуя давления.

3. **Мотивационные стратегии:** Для поддержания интереса и мотивации детей с ООП используются различные мотивационные стратегии, такие как игровые элементы, поощрения за достижения, визуальные и аудиоподсказки.

Адаптивные технологии помогают снизить риск травм, так как упражнения и нагрузки подбираются с учетом физических возможностей детей.

Персонализированный подход способствует увеличению мотивации и уверенности в себе, так как дети видят свои успехи и прогресс. Благодаря индивидуальным планам, дети могут развивать свои физические и когнитивные навыки в комфортном для них темпе, что способствует всестороннему развитию.

Адаптивные технологии включают модификацию стандартного спортивного оборудования для удовлетворения потребностей детей с ООП. Это может быть использование более легких и меньших мячей, регулируемых по высоте баскетбольных колец и других специальных приспособлений. Такие изменения позволяют детям участвовать в игре наравне со сверстниками.

Современные технологии предоставляют широкий спектр обучающих программ и приложений, которые помогают детям с ООП осваивать основы баскетбола. Интерактивные приложения и видеоуроки могут быть адаптированы под различные уровни подготовки и типы ограничений, что делает процесс обучения более доступным и увлекательным.

Баскетбол, как командный вид спорта, способствует развитию социальных навыков и взаимодействию между детьми. Адаптивные технологии позволяют детям с ООП участвовать в командных играх, что способствует их социальной интеграции. Это помогает развивать навыки общения, сотрудничества и работы в команде.

Использование адаптивных технологий в обучении баскетболу также способствует психологической поддержке детей с ООП. Успехи в спорте, достигнутые благодаря индивидуальному подходу и адаптированному оборудованию, повышают самооценку и уверенность в себе. Дети чувствуют себя частью команды и могут наслаждаться процессом игры, несмотря на свои ограничения.

Существуют многочисленные примеры успешных программ, использующих адаптивные технологии в обучении баскетболу детей с ООП. Например, программы типа «Basketball for All» внедряют адаптированные тренировки и соревнования, которые позволяют детям с различными видами ограничений участвовать в игре. Такие программы включают не только физическую подготовку, но и обучение социальным навыкам и поддержке.

Заключение:

Адаптивные технологии играют важную роль в обучении баскетболу детей с особыми образовательными потребностями. Они помогают создавать инклюзивную среду, где каждый ребенок может развивать свои навыки, участвовать в командной игре и чувствовать себя частью сообщества. Индивидуальный подход, модификация оборудования, обучающие программы и социальная интеграция – все это делает адаптивные технологии неотъемлемой частью процесса обучения и развития детей с ООП.

Использованная литература

- 1.Иванов, А. А. «Адаптивное физическое воспитание: методики и технологии». Москва: Академия, 2018.
- 2.Петрова, Е. В. «Инклюзивное образование и физическое воспитание: современные подходы». Санкт-Петербург: Питер, 2019.
- 3.Сидорова, М. Н., & Кузьмина, Т. В. «Использование цифровых технологий в адаптивном физическом воспитании». Физическая культура и спорт, 2020.
- 4.Смирнов, Ю. П. «Интерактивные технологии в обучении детей с особыми образовательными потребностями». Москва: Физкультура и спорт, 2021.
5. Козлова, Г. Г. (2024). РОЛЬ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ В ПОВЫШЕНИИ ИНТЕРЕСА СТУДЕНТОВ К УЧАСТИЮ В ФИЗКУЛЬТУРНЫХ ЗАНЯТИЯХ. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(2), 14-20.
6. Козлова, Г. (2024). ЭВОЛЮЦИЯ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ОЦЕНКЕ УРОВНЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ СТУДЕНТОВ В ТЕЧЕНИЕ ПОСЛЕДНИХ ДЕСЯТИ ЛЕТ. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 3(3), 32-37.
7. Козлова, Г. (2023). АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ КРУГОВОЙ ТРЕНИРОВКИ НА ПОДГОТОВКУ БАСКЕТБОЛИСТОВ. *Академические исследования в современной науке*, 2(24), 100-107.
8. Рўзиева, М. (2023). Физиологические аспекты обучения детей физическим упражнениям. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(4), 833-838
- 9.Рўзиева, М. (2023). Теоритические исследования развития потенциала детей среднего школьного возраста. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(7), 366-370.

10. Рузиева, М. (2024). АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ МЕТОДОВ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ К УЧАСТИЮ В ФИЗИЧЕСКИХ ТРЕНИРОВКАХ. Молодые ученые, 2(2), 4-9.
11. Рузиева, М. (2024). СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МЕТОДОВ ОЦЕНКИ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ УЧАЩИХСЯ. Бюллетень педагогов нового Узбекистана, 2(1), 40-46.
12. Ruzieva, M. (2024). EFFECTIVENESS OF USING GAME ELEMENTS IN THE PROCESS OF PHYSICAL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN. Бюллетень педагогов нового Узбекистана, 2(1), 29-34.
13. Рузиева, М. К. (2024). ВЛИЯНИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ НА КОГНИТИВНЫЕ ФУНКЦИИ У ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ. THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD, 3(1), 14-20

Research Science and Innovation House

ВЛИЯНИЕ КВАЛИФИКАЦИИ ПЕДАГОГОВ НА КАЧЕСТВО И РЕЗУЛЬТАТЫ ЗАНЯТИЙ ПО ГАНДБОЛУ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

РУЗИЕВА МАХЛИЁ КАЮМОВНА

преподаватель Ферганского государственного университета

АННОТАЦИЯ: Статья посвящена исследованию влияния квалификации педагогов на качество и результаты занятий по гандболу в общеобразовательных школах. Проведенное исследование, включающее анкетирование учащихся, оценку уровня их физической подготовки и интервью с педагогами, показало, что квалификация педагогов играет ключевую роль в успешности обучения. Высококвалифицированные педагоги демонстрируют способность эффективно развивать физические навыки учащихся, повышать их мотивацию и интерес к занятиям. В статье также рассматриваются пути повышения квалификации педагогов через курсы повышения квалификации, тренинги и профессиональные сообщества. Результаты исследования подтверждают необходимость постоянного профессионального развития педагогов для обеспечения высокого качества физического воспитания в школах.

Ключевые слова: квалификация педагогов, гандбол, физическое воспитание, общеобразовательные школы, качество занятий, результаты учащихся, мотивация.

Физическое воспитание является важной частью образовательного процесса, способствуя всестороннему развитию учащихся. Гандбол, как один из популярных видов спорта, включенных в школьную программу, оказывает значительное влияние на физическое и личностное развитие детей. Качество и результаты занятий по гандболу во многом зависят от квалификации педагогов, ведущих эти занятия. В данной статье рассматривается влияние квалификации педагогов на эффективность уроков гандбола и спортивные достижения учащихся, а также предлагаются пути повышения профессионального уровня преподавателей.

Квалифицированный педагог должен обладать глубокими знаниями по своему предмету и современными методиками преподавания. Это включает в

себя понимание техники и тактики игры в гандбол, знание правил и регламентов, а также способность разрабатывать и корректировать учебные программы в соответствии с возрастными и физическими особенностями учащихся. Знание методик преподавания позволяет педагогу эффективно передавать знания и навыки, адаптируя их под индивидуальные потребности и уровень подготовки каждого ученика.

Мотивация является ключевым фактором в достижении успехов в физическом воспитании. Высококвалифицированные педагоги умеют создавать благоприятную и вдохновляющую атмосферу на занятиях, стимулируя интерес учащихся к гандболу и спорту в целом. Это достигается через использование разнообразных форм и методов работы, позитивное подкрепление, постановку достижимых целей и задач, а также личный пример педагога. Мотивированные ученики проявляют больший энтузиазм и готовы к более интенсивной и продуктивной работе на занятиях.

Высококвалифицированные педагоги уделяют внимание не только физическим, но и психическим аспектам развития учащихся. Занятия гандболом под руководством опытного педагога способствуют развитию таких качеств, как выносливость, сила, координация движений, а также лидерские качества, умение работать в команде, самодисциплина и стрессоустойчивость. Педагог, обладающий высокими профессиональными навыками, способен выявить и развить потенциал каждого ученика, поддерживая его на пути к личностному и спортивному росту.

Поддержание дисциплины и обеспечение безопасности на занятиях является важной задачей педагога. Высококвалифицированные педагоги умеют эффективно управлять классом, предотвращая конфликтные ситуации и минимизируя риск травм. Это включает в себя правильную организацию уроков, использование соответствующего спортивного инвентаря и оборудования, а также соблюдение правил безопасности. Дисциплина на занятиях способствует созданию благоприятной образовательной среды, где учащиеся могут сосредоточиться на выполнении упражнений и достижении поставленных целей.

Каждый ученик обладает уникальными физическими и психическими особенностями, и задача педагога - учитывать эти особенности при проведении занятий. Высококвалифицированные педагоги умеют

адаптировать учебный процесс под индивидуальные потребности учащихся, обеспечивая дифференцированный подход. Это позволяет каждому ученику работать в своем темпе, преодолевать личные барьеры и достигать максимальных результатов. Индивидуальный подход способствует не только физическому развитию, но и повышает уверенность в своих силах и желание заниматься спортом.

Современное образование неразрывно связано с использованием инновационных методик и технологий. Высококвалифицированные педагоги постоянно совершенствуют свои навыки, осваивая новые подходы к обучению и использованию цифровых технологий. Это может включать в себя использование видеоматериалов для анализа техники выполнения упражнений, применение мобильных приложений для мониторинга физической активности, внедрение игровых методов и интерактивных тренировок. Инновационные технологии позволяют сделать занятия более интересными и эффективными, повышая качество физического воспитания.

Высококвалифицированные педагоги играют важную роль в поддержке и развитии своих учеников. Они не только обучают техническим и тактическим аспектам гандбола, но и выступают в роли наставников, помогающих ученикам справляться с трудностями и достигать поставленных целей. Поддержка со стороны педагога может включать в себя индивидуальные консультации, психологическую поддержку, участие в подготовке к соревнованиям и помощь в профессиональной ориентации.

Квалификация педагога в значительной мере определяет качество и результаты занятий по гандболу в общеобразовательных школах. Высококвалифицированные педагоги способны не только эффективно обучать детей, но и развивать их физические и психические качества, мотивировать к занятиям спортом и обеспечивать безопасную и продуктивную образовательную среду. Поэтому постоянное повышение квалификации педагогов, освоение новых методик и технологий, а также внимание к индивидуальным особенностям учащихся являются ключевыми факторами успешного физического воспитания.

Использованная литература

1. Мартынов, А. И. «Интерактивные технологии в физическом воспитании: проблемы и перспективы» Физическое воспитание студентов 6 (2017): 24-30.
2. Чередниченко, В. И., & Кузьменко, В. С. «Влияние компьютерных технологий на физическое воспитание студентов». Теория и практика физической культуры 4 (2015): 56-62.
3. Шарафиев, Ю. Н., & Жарков, А. И. «Использование фитнес-трекеров для мониторинга физической активности студентов». Теория и практика физической культуры 3 (2018): 42-48.
4. Козлова, Г. (2024). ФИЗИЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ И ПСИХИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ: НЕВИДИМЫЕ СВЯЗИ, ОЧЕВИДНЫЕ ВЫГОДЫ. *Молодые ученые*, 2(2), 10-15.
5. Козлова, Г. (2024). ПРОПАГАНДА И РАЗВИТИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И МАССОВОГО СПОРТА. *Бюллетень педагогов нового Узбекистана*, 2(1), 35-39.
6. Козлова, Г. Г. (2024). РОЛЬ ФИЗИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ В ПОДДЕРЖАНИИ ОБЩЕГО ЗДОРОВЬЯ. *THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, 3(1), 5-13.
7. Козлова Галина Геннадьевна. (2024). СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МЕТОДИК ИЗМЕРЕНИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ СРЕДИ СТУДЕНТОВ РАЗНЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ. *Научный журнал Intent Research*, 3(2), 7-11
8. Козлова Галина Геннадьевна. (2024). РОЛЬ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ В ПОВЫШЕНИИ ИНТЕРЕСА СТУДЕНТОВ К УЧАСТИЮ В ФИЗКУЛЬТУРНЫХ ЗАНЯТИЯХ. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(2), 14–20.
9. Козлова Галина Геннадьевна Ферганский государственный университет. (2024). ОПРЕДЕЛЕНИЕ КЛЮЧЕВЫХ ПРИНЦИПОВ РЕФЛЕКСИВНОГО ПОДХОДА К ЭФФЕКТИВНОМУ ЛИДЕРСТВУ В СПОРТЕ И ФИЗИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ. Zenodo. 180–191
10. Козлова Галина Геннадьевна. (2024). ИССЛЕДОВАНИЕ ВКЛАДА АКМЕОЛОГИИ В ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТНЫХ КАЧЕСТВ И ДОСТИЖЕНИЕ ВЫСЕЙ ТОЧКИ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В

ФИЗИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ. Журнал универсальных научных исследований, 2(3), 235-243.

11. Козлова, Г. Г. (2024). РОЛЬ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ В ПОВЫШЕНИИ ИНТЕРЕСА СТУДЕНТОВ К УЧАСТИЮ В ФИЗКУЛЬТУРНЫХ ЗАНЯТИЯХ. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(2), 14-20.

12. Козлова, Г. Г. (2024). МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОЦЕНКЕ И РАЗВИТИЮ ФИЗИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ СРЕДИ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ. *worldly knowledge conferens*, 6(2).

13. Gennadievna, K. G. (2023). A PERSONALITY-ORIENTED APPROACH TO THE FORMATION OF PERSONAL PROFESSIONAL QUALITIES THROUGH THE DEVELOPMENT OF VOLITIONAL QUALITIES IN STUDENTS. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 10(12), 158-162.

14. Козлова, Г. (2024). ОПТИМИЗАЦИЯ ТРЕНИРОВОЧНЫХ ПРОГРАММ В ФИЗИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ВЫНОСЛИВОСТИ. В *INTERNATIONAL BULLETIN OF APPLIED SCIENCE AND TECHNOLOGY* (Т.4,Выпуск1,с.138–141).

15. Рўзиева, М. (2023). Физиологические аспекты обучения детей физическим упражнениям. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(4), 833-838

16. Рўзиева, М. (2023). Теоритические исследования развития потенциала детей среднего школьного возраста. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(7), 366-370.

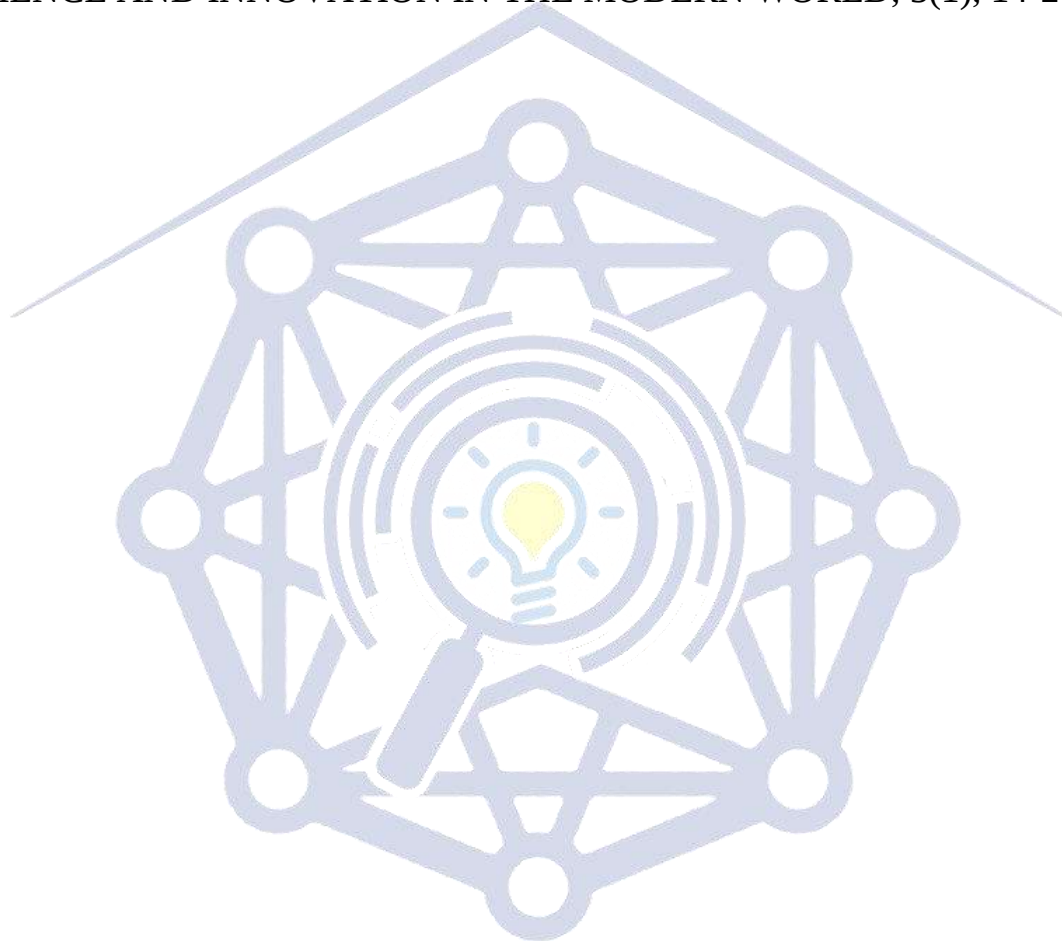
17. Рузиева, М. (2024). АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ МЕТОДОВ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ К УЧАСТИЮ В ФИЗИЧЕСКИХ ТРЕНИРОВКАХ. *Молодые ученые*, 2(2), 4-9.

18. Рузиева, М. (2024). СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МЕТОДОВ ОЦЕНКИ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ УЧАЩИХСЯ. *Бюллетень педагогов нового Узбекистана*, 2(1), 40-46.

19. Ruzieva, M. (2024). EFFECTIVENESS OF USING GAME ELEMENTS IN THE PROCESS OF PHYSICAL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN.

Бюллетень педагогов нового Узбекистана, 2(1), 29-34.

20. Рузиева, М. К. (2024). ВЛИЯНИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ НА КОГНИТИВНЫЕ ФУНКЦИИ У ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ. THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD, 3(1), 14-20

Research Science and
Innovation House

**Некоторые аспекты координационной деятельности органов
прокуратуры на современном этапе развития законодательства
Узбекистана**

Бурибеков Бобур Абдугаффор ўғли,
Старший офицер центрального аппарата
Национальной гвардии Республики Узбекистан

Аннотация: В данной статье рассмотрены вопросы по совершенствованию координационной деятельности органов прокуратуры в области профилактики правонарушений и борьбе с преступности, а также представлены предложения для разрешения проблем связанных с данным вопросом.

Ключивые слова: координация, преступност, профилактика, право нарушение, взаимодействие, правоохранительные органы.

Координирующая роль прокуратуры в борьбе с преступностью является одним из основных элементов системы предупреждения преступности, и противодействия ей. В то время, когда уровень преступности в стране и во всем мире очень высок, не случайно прокуратура отвечает за координацию правоохранительных органов. Именно прокуратура выступает гарантом законности, уважения прав и свобод человека и гражданина направлена на обеспечение работы правоохранительных органов и организации законности всех процедур направленных на нивелирование проявлений преступности.

Правовые основы координирующей роли органов прокуратуры Республики Узбекистан заложены законом¹ «О Прокуратуре» согласно ст.8 «Координация деятельности в сфере профилактики правонарушений и борьбы с преступностью». А также, постановлением Президента Республики Узбекистан от 14.03.2017 г. «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы профилактики правонарушений и борьбы с преступностью» № ПП-

¹ Закон Республики Узбекистан «О внесении изменений и дополнений в закон Республики Узбекистан «О прокуратуре». г. Ташкент, 29 августа 2001 г., № 257-II (новая редакция) lex.uz/acts/105533

2833, согласно которому утверждена схема² координации работ по профилактике правонарушений и борьбе с преступностью, Генеральная прокуратура Республики Узбекистан является главным координирующим органом в стране.

В правовой литературе нет юридического определения координации деятельности правоохранительных органов. Для выявления значения данного понятия необходимо прояснить цели и задачи координации.

Этимологическое значение понятия «координация» в широкой трактовке означает совместность, упорядоченность чего-либо. Что касается координации деятельности правоохранительных органов, то речь идет о разработке и осуществлении совместных мероприятий по наиболее актуальным вопросам борьбы с преступностью и другими деструктивными противозаконными проявлениями со стороны гражданского общества, данная деятельность всецело направлена на укрепление верховенства права.

Термин «координация» тесно связан с более широким термином «взаимодействие», который часто используется прокурором, а также предполагает слаженность деятельности на определенном правоохранительном уровне, но содержание этого понятия предполагает другой подход к деятельности. На самом деле, вся осуществляемая совместная деятельность прокуратуры и правоохранительных органов строится на основе взаимодействия разных ее сторон, но не все шаги по взаимодействию строго согласованы, упорядочены, в соответствии с закреплением установленных условий и принципов³.

Координация борьбы с преступностью, нацелена на обеспечение прокурором перечня согласованных мероприятий в деятельности правоохранительных органов, направленных на разработку, и осуществление единства в рамках компетенции каждого органа. Она состоит из совместной деятельности правоохранительных органов по срокам, действующим для предупреждения преступлений и концепции раскрытия правонарушений,

² Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы профилактики правонарушений и борьбы с преступностью» от 14.03.2017 г. № ПП-2833, приложения № 8, lex.uz/docs/3141184#3142970

³ Баев С. Н. Некоторые аспекты осуществления прокурорами координационной деятельности правоохранительных органов по борьбе с коррупцией //Воронежский государственный университет. — 2017. — № 89. — С. 295–301

установления специальных и обязывающих должностных лиц по борьбе с преступностью, устранения причин благоприятных для совершения преступлений.

Координация деятельности прокурора по борьбе с преступностью направлена на обеспечение взаимодействия между всеми государственными органами участвующими в предотвращении преступлений, их структурой и динамикой, установление предельного прогноза тенденций, а также дальнейший анализ работы по координации, расследованию, изучению информации, предупреждения преступности и борьбы с ней, для этого согласуются основные области борьбы с преступностью⁴.

Эта основополагающая отправная точка организации по укреплению координации заключается в равенстве всех участников текущей деятельности по представлению предложений, участию в разработке рекомендаций и мероприятий по борьбе с преступностью. Принцип равенства субъектов в отношении координации раскрытия информации означает, что, несмотря на организационную роль прокурора в осуществлении этой деятельности и осуществлении прокуратурой своей надзорной функции, при осуществлении существующих координирующих полномочий она не проявляет преимуществ по сравнению с надзором других действующих субъектов и установила те же права, что и при разработке и принятии решений, но совместная работа направлена на равную ответственность за защиту результатов согласованных региональных мероприятий по борьбе с преступностью, в том что касается деятельности по пресечению роли прокуратуры.

Анализ практики показывает, что институт координации, правоохранительной деятельности по уголовным преступлениям, имеет существенные недостатки. Зачастую среди координационных мероприятий информация становится формальной и не достигает цели. В то же время преступность в стране продолжает расти, и коррупция, и терроризм часто ликвидируются на слабом оперативном уровне⁵.

⁴ Лозинский О. И. Необходимость координации прокуратурой правоохранительной деятельности органов военной полиции // Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ. — 2017. — № 17. — С. 214–216.

⁵ Рыбаков В. А. Законность: к вопросу о понятии // Вестник ОмГУ. Серия. Право. - 2013. - № 2 (35). — С. 6–12.

Можно аргументировать против точки зрения ученых, что «...координация правоохранительной деятельности по ликвидации борьбы с преступлениями осталась за рамками законодательного регулирования, что негативно сказывается на эффективности и между действиями обвинения, и между следствием». В свою очередь, основное расширение субъекта каждой координирующей деятельности прокуратуры, предполагает необходимость создания механизмов, которые помогут уточнить круг участников системы этой деятельности⁶.

На наш взгляд, необходимо изменить статус прокурора в координации борьбы с преступностью. Как правило, способы решения этой проблемы предлагаются в виде совершенствования законодательства, замены термина «координация» термином «взаимодействие», повышения ответственности и т.д.

Для этого необходимо, чтобы координация усилий по борьбе с преступностью фактически стала функцией исполнительной власти, которая включает в себя все органы сил, выполняющие государственную службу социальной защиты от преступных посягательств⁷.

Решение этого вопроса также представляется законным, поскольку возложение на прокуратуру координирующих функций по борьбе с преступностью не соответствует Конституции Республики Узбекистан, которая не определяет конкретную роль органов прокуратуры в сфере борьбе с преступностью⁸.

Таким образом прокуратура недостаточно эффективно выполняет законные функции координацию борьбы с преступностью правоохранительных органов Республики Узбекистан и их деятельности по профилактики правонарушений.

На наш взгляд, эту проблему можно решить путем создания конституционной координирующей функции прокуратуры, преобразовав ее в надзорную функцию при координации деятельности правоохранительных органов. Прокуратура по своему юридическому характеру является

⁶ Кобзарев Ф. М. Координация прокуратурой деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью // Актуальные проблемы прокурорской деятельности. — 2015. — № 5. — С. 174.

⁷ Цымбалюк Н. И. Место и роль прокуратуры в современной России // АВБсП. — 2015. — № 3. — С. 68–71.

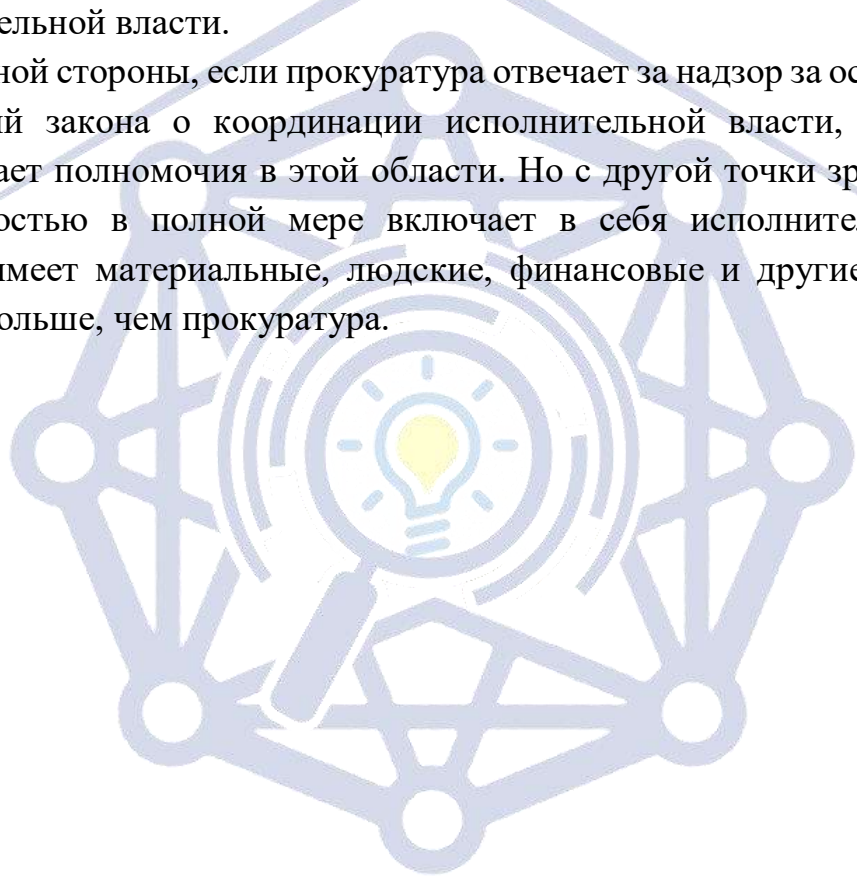
⁸ Конституция Республики Узбекистан. Глава XXV. Прокуратура. от 30.04.2023 г.
lex.uz/docs/6445147#6447902

правоохранительным органом при уголовном преследовании и отвечает за координацию деятельности не подчиненных и не отвечающих за правоохранительную деятельность, органов в борьбе с преступностью, теоретически, не по праву, но в значительной степени выполнимо.

Как лидерство в координации, не имеющее официального влияния на других членов координационной деятельности, прокуратура в этой области превращается в бесполезную формальность, дублирующую деятельность исполнительной власти.

С одной стороны, если прокуратура отвечает за надзор за осуществлением положений закона о координации исполнительной власти, то она также приобретает полномочия в этой области. Но с другой точки зрения, борьба с преступностью в полной мере включает в себя исполнительную власть, которая имеет материальные, людские, финансовые и другие возможности гораздо больше, чем прокуратура.

**Research Science and
Innovation House**

MAQOM BILIMDONI MAXMUDJON TOJIBOYEV

Rabimkulov Shoxrux Azizkulovich

Madaniyatshunoslik va nomoddiy madaniy
meros ilmiy-tadqiqot instituti bo‘lim boshlig‘i

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston xalq hofizi, ustoz maqomchi Maxmudjon Tojiboyev xayoti va ijodiy faoliyati yoritilgan. Xususan, maqom san‘atida ko‘plab shogirdlar yetishtirgan darg‘aning o‘ziga xos ustoz-shogird maktabi va maqom san‘atini rivojlantirish hamda saqlash yo‘lida qilgan xizmatlari ilmiy talqin qilingan.

Kalit so‘zlar: Maxmudjon Tojiboyev, maqom, san‘at, ustoz-shogird, maktab, an‘anaviy honandalik.

МАСТЕРА МАКАМНОГО ИСКУССТВА МАХМУДЖОНА ТАДЖИБОЕВА

Рабимкулов Шохрух Азизкулович

Начальник отдела Научно-исследовательского
института культуроведения и нематериального
культурного наследия

Аннотация: В данной статье освещены жизнь и творческая деятельность узбекского народного исполнителя и мастера макамого искусства Махмуджона Таджибоева. В частности, рассмотрены уникальные особенности его школы учеников, а также его вклад в развитие и сохранение макамого искусства, который представлен с научной точки зрения.

Ключевые слова: Махмуджон Таджибоев, макам, искусство, учитель-ученик, школа, традиционное пение.

MASTER OF MAQAM ART, MAHMUDJON TADJIBOEV

Rabimkulov Shokhrux Azizkulovich

Head of the Department of the
Scientific-Research Institute of Culturology
and Intangible Cultural Heritage

Abstract: This article highlights the life and artistic activity of the Uzbek maqam performer and master of maqam art, Mahmudjon Tadjiboev. In particular, it examines the unique aspects of his school of students and his contributions to the development and preservation of maqam art, presented from a scholarly perspective.

Keywords: Mahmudjon Tadjiboev, maqam, art, teacher-student, school, traditional singing.

Farg‘ona vodiysi azaldan hassos shoirlar, san‘atkorlar, hunarmandlar va ajoyib sozanda-yu hofizlari bilan dong taratgan. Yaqin o‘tmishda o‘tgan ustoz san‘atkorlarning nomlarini sanab o‘tishlikka menimcha bu yerda hojat yo‘q. Chunki, ustozlar Hamroqul Qoridan tortib Jo‘raxon Sultonovgacha yoki Ma‘murjon Uzoqovdan Fattohxon Mamadaliyevgacha deyarli hamma san‘at shinavandalari san‘atga bee‘tibor bo‘lmagan insonlar bu san‘atkorlarni juda yaxshi biladilar Farg‘ona vodiysi betakror hofizlar, ajoyib sozandalar yurti ekanligini. Bu sohada qadimdan Farg‘ona vodiysida Qo‘qon, Marg‘ilon, Andijon, Namangan shaharlari iqtisodiy-ijtimoiy markazlar bo‘lib shakllanganligi barchaga ayondir. Qolaversa bu vodiylar o‘lkalarida qadimdan ashulachilik, sozandalik san‘atlari rivojlangan joylar hisoblanadi. Katta ashula maktablariga nazar tashlaydigan bo‘lsak, Qo‘qon, Beshariq, Marg‘ilon-Yoziyovon, Andijon, Baliqchi maktablari yaqqol dalil bo‘la oladi. Shu jumladan Andijon bilan Marg‘ilon o‘rtasida joylashgan Quva-Asaka muzofotlari ham ko‘p san‘atkorlar yetishtirib berganligi bilan va ko‘p san‘atkorlar yetishib chiqqanligi bilan tanilgan yurtlardir. Misol uchun Quva muzofotini oladigan bo‘lsak qadimdan bu yerda Davronboy hofiz usta Juma kabi taniqli san‘atkorlar, Farg‘ona muzofotida tanilgan san‘atkorlar bo‘lishgan, bir gap bilan aytganda keyingi yuz yillikda, ya‘ni 20 asr davomida vodiylaridan Respublikamiz miqyosida ko‘plab taniqli san‘atkorlar yetishib chiqqan. O‘zbekiston xalq artisti Abduhoshim Ismoilov yoki ulardan avvalroq nash‘u-namo topgan ustozlardan O‘zbekiston xalq artisti Tavakkal Qodirov, keyinchalik yoshlardan marhum O‘zbekiston xalq hofizi Maxmudjon Tojiboyev shular kabidir.

Biz bugun qalamga olmoqchi bo‘lgan hofiz, Quva muzofotini «Bolalik qayrag‘och» deb nomlangan qishlog‘idan yetishib chiqqan, xalqimizga tanilib bir qancha yillar davomida Yunus Rajabiy nomidagi maqom ansamblida faoliyat olib borgan hamda O‘zbekiston Davlat Konservatoriyasida yoshlarga ta‘lim berib kelgan konservatoriya professori, O‘zbekiston xalq hofizi, Fidokorona xizmatlari uchun orden sohibi, betakror xonanda va ustoz san‘atkor Maxmudjon Tojiboyev haqida so‘z yuritiladi.

Maxmudjon Tojiboyevning san‘atga kirib kelishi bobosidan o‘tgan ekan. Ya‘ni, hofizning bobosi Davronboy Karimov xalq o‘rtasida Davronboy hofiz nomi bilan

Quva va Farg‘onada elga tanilgan. Bu inson Tavakkal Qodirovning ham ustozlari bo‘lgan. Ko‘pdan-ko‘p shogirdlar tayyorlagan. Garchi o‘zlari boshqa kasb, dehqonchilik bilan shug‘ullangan bo‘lsada, hofizlik u kishiga ota meros bo‘lib qolgan. Chunki u kishini dadalarini Karim qori deyishgan. Qorini ko‘zlari ojiz bo‘lib, xalq orasidagi ba’zi bir yoshi ulug‘ keksalarni eslashicha, u kishi dutor chalib dostonlarni ham ijro etganlar. Davronboy hofiz esa o‘z navbatida tanbur jo‘rligida Farg‘ona-Toshkent maqomlari Bayotlar, Dugohlar, Chorgohlar, Shaxnozu Gulyorlar va ko‘pdan-ko‘p Farg‘ona vodiysidagi mumtoz ashulalarni aytib xalq yig‘inlarida, sayllarda shuhrat qozonganliklari e’tirof etilgan. Hozir davlat Sharqshunoslik institutida folklor ekspeditsiyasi tomonidan yozilgan Davronboy Karimov ijrosidagi “Girya va Beksulton” ashulalari saqlanmoqda¹.

Bundan tashqari u kishining aytishlaricha mahallarda yetuk hofiz va sozandalar istiqomat qilishgan. Maxmudjon Tojiboyevga dastlabki ta’limni davrining taniqli hofizi Egamberdi Mamatov bergan. Egamberdi Mamatov Maxmudjonni bobolari Davronboy Karimovni shogirdlari bo‘lgan. Bu kishi dutor, skripka jo‘rligida ba’zi maqomlarni ham Farg‘ona-Toshkent usulida Shashmaqomdan, Farg‘ona vodiysida mumtoz darajaga aylanib ulgurgan san’at namunalarini juda katta mahorat bilan ijro eta oladigan bir san’atkor bo‘lganlar. Afsuski u kishidan bir magnit yozuvlari yoki boshqa bir esdalik saqlanib qolmagan. Ammo bir-ikki o‘rinda u kishini mahalliy yig‘inlarda va to‘ylarda, aytgan ashulalarni tinglab, ko‘p katta san’at darg‘alari yuksak baho berganliklari ma’lum. Maxmudjon Tojiboyev birinchidan u kishini ashulalarni yoshligida, hali murg‘ak bolalik paytida eshitib yurib, san’atga oshifta bo‘lgan. Ikkinchi tarafdin, har bir insonga albatta Yaratgan tarafdin iste’dod ato qiladi. Tabiatan berilgan iqtidor bo‘lmasa, biror natijaga erisha olish mushkil masaladir. O‘ylaymizki, Mahmudjon Tojiboyev ham tabiatan iqtidor egasi, tafakkur omillaridan bahramand bo‘lgan mulohazali inson bo‘lganlar. Shu bois maqomlarni idroklash, siru-asrorlarini bilishga intilish salohiyatini ato etilganligi bois xayotda o‘z yo‘li yo‘nalishini topgan va ma’lum maqomga ega bo‘lishga erishgan.

Mahmudjon Tojiboyevni xotirlashicha, yoshliklarida radioda Jo‘raxon Sultonov, Ma’murjon Uzoqov, Komiljon Otaniyozov yohud Orifxon Xotamovlarni eshitganlarida ularning sirli xonishlariga mahliyo bo‘lib qolar ekan. Keyinchalik o‘rta maktabni tugatib, Toshkent madaniy oqartuv texnikumiga o‘qishga kirib, u yerda musiqa tarixi va nazariyasi ilmidan saboq olib, milliy sozlardan rubob mutaxassisligi bo‘yicha ma’lumot olgan. Bu dargohda ustoz Bahodir Ziyomammedov sinfida ta’lim olgan. Ittifoqo bir uchrashuvda san’atshunoslik fanlari doktor professor Fayzulla Karamatov Maxmudjonga nazar

¹ Maxmudjon Tojiboyev bilan o‘zaro suhbatdan (15-may 2015 y.)

qilib, uni tinglab konservatoriyaga o‘qishga taklif qiladi. O‘sha paytlarda musiqa bilim yurtini tugallagan talabagina Konservatoriyaga imtihon topshiri mumkin edi. Lekin, Fayzulla Muzaffarovichning tavsiyasi bilan madaniy-oqartuv texnikumini tugallagan Maxmudjon Tojiboyevning hujjatlari Konservatoriyaga qabul qilinadi.

Kirish imtihonlarini a’lo baholarga topshirib talabalik safiga qabul qilinadi. Bilim dargohida yosh Maxmudjon marhum ustozlar Orif ota Alimaxsumov, Fattaxon Mamadaliyev, tanburdan Turg’un Almatovdan saboq oladilar. Shular qatorida Maxmudjon Muhammedov Shavkat Mirzayev, Homidjon Jalolov kabi ustozlar u paytda an’anaviy ijrochilik kafedrasida faoliyat olib borardilar, Maxmudjon ushbu ustozlarning ilmidan, amaliy mashg‘ulotlaridan bahramand bo‘ladi. Ana shunday ustozlarni qo‘llarida tarbiya olib keyinchalik Konservatoriyani 4 kursida tahsil olayotgan Maxmudjon Tojiboyevni ustози Orif ota Alimaxsumov, maqomchilar ansambliga vaqtinchalik ishga taklif qiladi. Maxmudjonning otaxon ansambl, davrining eng sara ustozlaridan iborat maqom ansambliga kirib kelishi ana shunday boshlanadi.

Maxmudjon maqom ijrochilik sirlarini davrining darg‘alari safida turib o‘zlashtira boshlaydi. Konservatoriyadagi o‘qishni tugatgandan so‘ng ham, o‘zbekiston teleradiokompaniyasi qoshidagi Yunus Rajabiy nomli maqomchilar ansamblida faoliyatini davom ettiradi. Ushbu dargoh Maxmudjon uchun maqom san’atini ijrochiligini, ilmini o‘rganish uchun ulkan laboratoriya vazifasini o‘taydi.

Aqli teran, tafakkuri o‘tkir, ilmga chanqoq Maxmudjon maqom ilmini har tomonlama o‘zlashtirishga harakat qiladi. Davrining eng ilg‘or hofizlik ijro maktablarini asosiy unsurlarini idroklashga va ularni ilmiy jihatdan o‘z ijrochilik amaliyotiga singdirishga harakat qiladi. Maqom ustozlari bilan yonma-yon qariyb 17 yil ushbu dargohda ijodiy va amaliy faoliyat olib boradi. Jamoa bilan birgalikda 100 dan ortiq maqom namunalari, bastakorlar asarlari va xalq ashula yo‘llari namunalarini radioning oltin fondiga yozishda faol qatnashadi.

2000 yildan boshlab O‘zbekiston Davlat Konservatoriyasida ustozlik faoliyatini boshlaydi. Darhaqiqat, Maxmudjon Tojiboyevning Yunus Rajabiy nomidagi maqomchilar ansambl jamoasida ishlagan davrini alohida ijodiy davr deb qabul qilish lozim. Chunki Maxmudjon Tojiboyevni san’atkor sifatida, hofiz va mohir sozanda sifatida shakllangan davr asosan maqom ansamblidagi faoliyati bilan bog‘liq. Bu yerda u Orif Alimaxsumov, Ochilxon Otaxonov, Eson Lutfullayev, Orifxon Hotamov, Berta Davidova, Komuna Ismoilova, Hadiya Yusupova kabi qator taniqli maqom darg‘alari bo‘lgan ustozlar bilan ishlash sharafiga muyassar bo‘ldi va mana shu ansamblida ijrochilik kamolotiga erishdi. Ansambl tarkibida nash’unamo topgan ustozlardan O‘zbekiston xalq artisti, “El-yurt hurmati ordeni” sohibi Abduhoshim Ismoilovni maqomchilar ansambliga rahbar bo‘lgani

ham Maxmudjon Tojiboyev ijodida alohida ahamiyat kasb etdi. Sababi maqomga yangicha bir qarash, yangicha bir nuqtai-nazar bilan ish boshlagan ustozning qo‘lida ta’lim olib, maqomni birinchi gramplastinkaga yangi talqinda yozib olishda Maxmudjon ishtirok etdi.

O‘sha paytlarda maqom ansambliga qabul qilingan Mahmudjon Yo‘ldoshev bilan, ya’ni ikkita Maxmudjonlar ansamblni yaxshi bir hofizlariga aylanib ulgurishdi. Abduhoshim Ismoilov juda ko‘p holatlarda ishonchli partiyalarni eng muhim ijro o‘rinlarini o‘rta pardalardagi partiyalarni ishonib topshirardi va o‘zi bosh bo‘lib o‘rgatardi. Ustozni ushbu harakatlari o‘z natijasini ko‘rsatdi. O‘sha davrda “Buzruk”, “Rost”, “Navo”, “Dugoh”, “Segoh”, “Iroq” maqomlarini deyarli to‘liqligicha radioning oltin fondiga qaytadan yangicha talqinda yozildi va birinchi gramplastinkalar xalqaro tanlovlarida e’tirof etildi.

1998-2000 yillar mobaynida Konservatoriyada O‘zbekiston xalq hofizi professor Fattohxon Mamadaliyev an’anaviy ijrochilikda talabalarga ta’lim berib kelayotgandi. O‘sha paytlarda Fattohxon Mamadaliyevni sog‘ligi yomonlashib qoldi. Fattohxon Mamadaliyevni hayotining oxirgi kunlarida Mahmudjon Tojiboyev tez-tez borib holidan xabar olib turdi. Kunlarning birida ustoz Mahmudjonga Konservatoriyaga borib uning ishini davom ettirish kerakligini iltimos qiladi va Mahmudjon Tojiboyev uni to‘g‘ri qabul qilib, o‘sha kundan e’tiboran Fattohxon Mamadaliyevning talabalari bilan baholi-qudrat ishlab ustoz ko‘rsatmalarini amalga oshirishga kirishadi. Endi radiodan bevosita Konservatoriyaga ko‘chib o‘tish masalasida u ustoz Ochilxon Otaxonov bilan maslahatlashganda, Ochilxon Otaxonov ham bu taklifni qo‘llab quvvatlaydi. 2000 yildan boshlab Mahmudjon Tojiboyev maqomchilar ansamblidagi faoliyatini tugatib, Konservatoriyaning an’anaviy xonandalik kafedrasida asosiy ishda o‘z faoliyatini boshlaydi.

Maxmudjon Tojiboyevni maqomchilik san’atidagi faoliyatida ustoz san’atkor Ochilxon Otaxonovning har tomonlama ta’siri va o‘rni katta. Sababki, Ochilxon Otaxonov o‘zbek maqomchiligi ijrochiligida o‘ziga xos bir ajoyib iz qoldirgan va o‘z o‘rniga ega bo‘lgan san’atkor. Qolaversa, ustozning ijro maktabi, madaniyati, ilmi, talqin falsafasi Maxmudjonni o‘ziga rom etgan edi. Va eng muhimi Maxmudjon bu inson bilan umrining oxirigacha ijodiy, amaliy, ustoz-shogirdlik va insoniylik munosabatlarida birgalikda faoliyat olib bordilar.

Maxmudjon ustoz bilan qariyb 16 yil xalq xizmatida, izdihomlarda birga yurishga sazovor bo‘ldi. Shu o‘rinda yana bir narsani ta’kidlash lozimki, san’atkorning faqat ijrochilik mahoratiga egallaganligi bilan san’atkor yuqori darajalarga erishishi mumkin emas. Bu o‘rinda san’atkorni ma’naviy olami, uni ichki dunyosi, uning ruhiy kechinmalari ham juda muhim.

Maxmudjon Tojiboyev o‘z so‘zlarida ko‘pincha shu narsani ta’kidlab o‘tganki, ustozlari Ochilxon Otaxonovdan nafaqat ashula aytishni balki, ko‘proq san’atkor uchun zarur bo‘lgan axloq-odob arkonlarini, xalq jamoat o‘rtasida san’atkor o‘zni qanday tutishi lozimligini ko‘plab ta’kidlab o‘tgan. Ochilxon Otaxonov bilan birga yurib Maxmudjon Tojiboyev juda ko‘p san’at axloqi, odobi, ma’naviy-axloqiy qiyofa xususida juda ko‘p ilmlarni o‘rganganligini ta’kidlab keladi. Shu narsani aytib o‘tish kerakki, ayniqsa ustoz-shogirdlikda, shogirdni tarbiyalashda uning ma’naviyatini o‘stirish, uni ruhan va ma’nan kamolga yetkizib borishda ustozni tutgan o‘rni to‘g‘risida ko‘p ta’kidlab aytib o‘tish lozim. Chunki, zamon talabi shuni taqozo qiladi.

Maxmudjon Tojiboyev Konservatoriyaga an’anaviy ijrochilik kafedrasiga ishga kelgan vaqtda, Rifatulla Qosimov kafedrani juda mahorat bilan boshqarib turgan bir payt edi. Rifatulla Qosimovni o‘zi ham milliy ijrochiligimizda o‘z o‘rniga ega bo‘lgan va an’anaviy ijrochilik pedagogikasi asoslarini to‘liq egallab ulgurgan haqiqiy ustozlardan biri edi. Hozir ham buni soha mutaxassislari so‘zlar bilan tan olishadi. Professor Rifatulla Qosimovning yutuqlaridan biri u Konservatoriyaga, malakali, iste’dodli mutaxassislarni jalb qilib, kafedrada o‘ziga xos bir ma’naviy muhit yaratishga sababchi bo‘lgan. Chunonchi, O‘zbekiston xalq artisti “Buyuk xizmatlari uchun ordeni” sohibi Turg‘un ota Alimatov, O‘zbekiston xalq hofizi Quvondik Iskandarov, professor Matnazar Xudoynazarov, O‘zbekiston xalq artistlari Zamira Suyunova, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan artist Komila Bo‘riyeva va qator shunga o‘xshash el-yurt o‘rtasida o‘z obro‘ va e’tiboriga ega bo‘lgan san’atkorlarni pedagogik sohaga jalb qilib, ularning tajribalaridan unumli foydalangan.

Ko‘p yillar samarali mehnat qilib, yuzlab shogirdlar tarbiyalashga erishgan M.Tojiboyev 2017 yildan boshlab konservatoriyadagi faoliyati bilan birgalikda yangi tashkil etilgan O‘zbek milliy maqom san’ati markazi “Ustoz-shogird maktabi” bo‘limi rahbari lavozimida ham faoliyat ko‘rsatib, ushbu sohani qayta shakllanishida va respublikamiz miqyosida kamol topishida, xususan barcha hududlarda namunali maqom ansambllari tuzilishida, ilmiy ishlanmalar tuzishda, eng muhimi yangi avlodni maqom san’ati madaniyatida kamol topishida o‘zining ulkan hissasini qo‘shishga muvaffaq bo‘ldi. Yosh avlod tarbiyasi uchun “Maqom alifbosi” darsligi yaratdi. Faqatgina “Maqom saboqlari” elektron ma’ruzalarning o‘zi, ya’ni 60 dan ortiq mahorat darslari bilan kelajak avlod uchun munosib meros qoldirdi.

Maxmudjon Tojiboyev intellektual salohiyati baland, dunyoviy va diniy ilmlarni bilimdoni, falsafiy fikrlaydigan davrimizning donishmandi edi. Bular uning ma’ruzalarida, ayniqsa sozandalik va xonandalik ijrolarida o‘zini namoyon etganligi ayni haqiqatdir. Maxmudjon Tojiboyevning ijodiy merosini cheksiz. Uni o‘rganish

va yosh avlodlarga dasturi amal sifatida qoldirish zamonamizning ta’lim jarayoni uchun dolzarbdir. Maqom ijrochiligi sirlarini o’zlashtirish albatta ilmiy jihatlar bilan uyg’un holda mukammallikka erishiladi. Buning uchun Maxmudjon Tojiboyevning ilmiy va amaliy merosi ayni muddaodir.

Elimizning zabardas san’atkori, maqomdon olim, professor Maxmudjon Tojiboyev 2020 yilning 11 iyulida bu foniyl dunyoni tark etdi. Lekin, Hofiz qolgan ilmiy va amaliy meros ko’p yillar maqom san’ati rivojiga, maqom ilmini o’rganishda, tadqiqotchilar va o’quvchi talabalar uchun uzoq yillar xizmat qilishi shubhasizdir.

Maxmudjon Tojiboyev

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yunusov R. Fahriiddin Sodiqov. T., 2005, 34-bet.
2. Qosimov R. An’anaviy ijrochilik. T., 2007, 1-bet.
3. Muallifning 2015-yil 15-mayda M.Tojiboyev bilan bo’lgan suhbatidan.
4. Odilov A. O’zbek xalq cholg’ularida ijrochilik tarixi. T., 1995, 90-bet.
5. Odilov A. O’zbek xalq cholg’ularida ijrochilik tarixi. 119-bet.

OLIIY TA'LIM SIFATI KO'RSATKICHLARINING PSIXOLOGIK TALQINI

Abdullaeva Ranajon Matyoqubovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti dotsenti,
psixologiya fanlari nomzodi,

matyoqubovna67@mail.ru

Annotatsiya: maqolada hayot sifatini belgilovchi ko'rsatkichlar tahlil qilingan. Ulardan ta'lim, oila va ish(mehnat) alohida ajratib olingan holda talabalar o'qish faoliyati davomida o'rganilgan. Asosan, o'z hayotidan mamnun yashash bo'yicha tadqiqot natijalari asosida xulosa va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: hayot sifati, ta'lim sifati, bilim sifati, samaradorlik, mustaqil bilim olish, professor-o'qituvchi sifati, o'quv dasturlarining sifati, ta'lim oluvchilar sifati.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ПОКАЗАТЕЛЕЙ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Абдуллаева Ранажон Матякубовна-доцент Ташкентского
государственного педагогического университета имени

Низами, кандидат психологических наук,

matyoqubovna67@mail.ru

Аннотация: В статье описаны и интерпретированы показатели, определяющие качество жизни. Представлены методы повышения качества высшего образования и рекомендации, основанные на результатах исследований. Разработаны предложения для того, чтобы студенты жили счастливо в своей жизни в будущем.

Ключевые слова: качество жизни, качество образования, качество знаний, эффективность, самостоятельное обучение, качество профессоров и преподавателей, качество учебных программ, качество обучающихся.

PSYCHOLOGICAL INTERPRETATION OF HIGHER EDUCATION QUALITY INDICATORS

Abdullayeva Ranazhon Matyakubovna-Associate professor of
Tashkent State Pedagogical University named after Nizami,
Candidate of Psychological Sciences,
matyoqubovna67@mail.ru

Abstract: The article describes and interprets the indicators that determine the quality of life. Methods of improving the quality of higher education and recommendations based on research results are presented. Proposals have been developed to ensure that students live happily in their lives in the future.

Keywords: quality of life, quality of education, quality of knowledge, efficiency, independent learning, quality of professors and teachers, quality of educational programs, quality of students.

KIRISH. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab butun dunyo bo‘ylab “Sifat inqilobi” yuzaga keldi. Dunyoning yetakchi ishlab chiqarish korxonalari asosiy e’tiborni son va miqdorga emas, balki mahsulot sifatiga qarata boshlashdi. Sifat raqobatbardoshlikni ta’minlovchi asosiy omil sifatida namoyon bo‘la boshladi. Sifat - umumiy tushuncha sifatida insonlarning ehtiyojlari va talablarini qondirish bilan asoslanuvchi mahsulot, material, ish turi, mehnat, xizmatlar va shu kabilarning xususiyatlari hamda xususiy belgilarining majmui bo‘lib, ularni qo‘yilgan talablar va o‘z vazifalariga to‘liq mos kelishi bilan baholanadi. Bunday moslik asosan standartlar, shartnomalar, kelishuvlar, iste’molchilarning talablari bilan aniqlanadi. Sifatga e’tibor va uning rivojlanish bosqichlarini mantiqan quyidagi davrlarga bo‘lish mumkin:

- 1.XX asrning 60-yillari - bozor raqobatbardoshligi sharoitida asosiy omil - mahsulot sifati.
2. XX asrning 70-yillari – mahsulot sifatidan shlab chiqarish texnologiyasi sifatiga o‘tish bosqichi.
3. XX asrning 80-yillari- sifatni boshqarish tizimi bosqichiga o‘tish davri.
4. XX asrning 90-yillaridan boshlab ta’lim sifati, intellektual resurslar sifati, inson hayoti sifati - asosiy omil sifatida namoyon bo‘la boshladi.

Hayot sifatini baholashda uchta yondashuv mavjud:

1. Umuman olganda, bu inson hayotining turli tomonlarini baholash, nafaqat uning sog'ligi, balki yashash sharoitlari bilan ham bog'liq, kasbiy xususiyatlar, ish, o'qish, uy muhiti, atrof-muhit, ijtimoiy sharoitlar.

2. Tibbiy ma'noda, bu holat bilan bog'liq bo'lgan ko'rsatkichlar shaxsning sog'lig'i (vaqtinchalik ishga layoqatsizlik ko'rsatkichlari, nogironlik va boshqalar).

3. "Shaxsan hayot sifati" atamasi jismoniy, psixologik va ijtimoiy jihatlarida o'zining farovonligini sub'ektiv baholash ma'nosini anglatadi.

Hozirgi kunda mahsulot sifati, texnika va texnologiya sifati, sifatni boshqarish tizimi sifati kabi atamalar o'z o'rnini hayot sifati tushunchasiga bermoqda. Hayot sifatining asosiy mezoni - ta'lim va tarbiya sifatidir. [1]

Nima uchun ta'lim sifati insoniyatning barcha hayotiy-muhim faoliyatlariga ta'sir etadi? **Birinchidan**, insoniyat sivilizatsiyasi barcha sohalarda, jumladan ta'lim tizimida ham global o'zaro bog'liqlik darajasigacha erishdi. Hozirgi kunda bitta davlat yoki millatning muammosi butun jahon rivojiga katta ta'sir etishi mumkin. Yuzaga kelgan ekologik, iqtisodiy, siyosiy muammolar va inqirozlarning yechimi faqatgina insoniyatdan kelajakda aqliy va ma'naviy rivojlanishni talab etadi. Bunga esa faqatgina to'g'ri va sifatli ta'lim tizimini yo'lga qo'yish orqaligina erishish mumkin. O'qitish va ta'lim-tarbiya berishdan maqsad, insonni hayotga tayyorlash. Biz avval o'qitamiz, keyin amalda o'rgatamiz. Hayot esa avval amalda sinab ko'rib, keyin o'qitadi.[3]

Ikkinchidan, ta'limning asosiy yo'nalishi tarbiyaga borib taqaladi. Tarbiya o'ta muhim, o'ta murakkab va o'ta dolzarb masala bo'lib kelgan va bo'lib qoladi. Abdulla Avloniyning "Turkiy Guliston yoxud axloq" kitobidagi "Tarbiyaning zamoni" bobida shunday jumlar bor. "Emdi ochiq ma'lum bo'ldiki, tarbiyani tug'ilgan kundan boshlamak, vujudimizni quvvatlandurmak, fikrimizni nurlandurmak, axloqimizni go'zallandurmak, zehnimizni ravshanlandurmak lozim ekan. Tarbiyani kimlar qilur, qayda qilinur? -degan savol keladur. Bu savolga "**birinchi** - uy tarbiyasi. Bu ona vazifasidir. **Ikkinchi** - maktab va madrasa tarbiyasi, bu ota, muallim, mudarris va hukumat vazifasidir"- deb javob bersak. Aynan ana shu maktab va madrasa tarbiyasini avval ham, hozir ham muallim-pedagoglar amalga oshirib kelishgan. Bizningcha, tarbiyada atrof-muhit ta'siri ham yetakchi o'rinni egallamoqda. Bolalar ko'proq eshitganini yoki o'qiganini emas, balki

ko‘rganini qilishga harakat qilishadi. Xo‘sh, bizning o‘zimiz bolalarga tarbiya bobida o‘rnak bo‘la olamizmi? Bolalar bizdan nimalarni o‘rganishmoqda? Global Internet tizimidagi ma‘lumotlar tarbiya bobida qanday o‘rin egallamoqda? Internetga ma‘lumotlarni, ya‘ni tarbiyaga salbiy ta‘sir etuvchi axborotlarni bolalar joylashtirmoqdami yoki kattalar? Balki, biz tarbiyani va ta‘limni avvalo o‘zimizdan boshlashimiz kerakdir? Demak, bir so‘z bilan aytish mumkinki, ta‘lim-tarbiya sifatli bo‘lishi uchun biz o‘zimiz(pedagoglar) sifatli ta‘lim berishga munosib bo‘lishimiz zarurdir.[2]

Uchinchidan, insoniyatning barcha hayotiy muhim munosabatlari (siyosat, iqtisodiyot, ijtimoiy va b.) - insonlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik va o‘zaro ta‘sirga bog‘liq holda shakllanadi hamda rivojlanadi. Ta‘lim sifatiga bog‘liq holda ushbu munosabatlar darajasi va albatta siyosiy iqtisodiy munosabatlar ham o‘zgaradi. Yuqorida keltirilganlardan xulosalash mumkinki, bugungi kunda dunyoda yuzaga kelayotgan barcha muammolar ildizi ta‘lim-tarbiya tizimidagi sifat nuqsonlari natijasi desak xato bo‘lmaydi. Barcha muammolarni faqatgina yuksak darajadagi ong, to‘g‘ri tafakkur va beqiyos bilim, yuksak ma‘naviyat va ma‘rifat yo‘li bilangina hal etish mumkin. Buning yechimi ta‘lim-tarbiyaga e‘tiborni yanada oshirish, bu sohaga yanada ko‘proq mablag‘ ajratish orqali ta‘lim sifatini yuksaltirish bilan hal etilishi mumkin. Inson har kuni va har daqiqada o‘z qornini to‘ydirishni, yaxshi kiyinishni va boshqa moddiy ta‘minotlarini qanchalik o‘ylasa va unga harakat qilsa, o‘zining ma‘rifiy va ma‘naviy ehtiyojlarini qondirishni undanda o‘n karra ko‘proq o‘ylashi va harakat qilmog‘i lozim. Bu faqat ta‘lim olish orqaligina amalga oshadi.

Lekin, ta‘lim sohasidagi islohotlarning yanada ijobiyligi pedagoglarning globallashuv va axborotlashgan jamiyat ta‘lim tizimi mazmun-mohiyatini nechog‘lik tushunib yetishlariga va qanchalik astoydil bajarishlariga ham bog‘liqdir. Hozirgi globallashuv va axborotlashgan jamiyat ta‘lim tizimida ta‘lim-tarbiya sifatini qanday ta‘minlash, zamon ruhiga mos holda qanday o‘zgartirish mumkin? Birinchi navbatda global Internet va masofaviy ta‘lim imkoniyatlari hamda xalqaro ta‘lim standartlari talablarini hisobga olgan holda ta‘lim-tarbiya sifatini ta‘minlashning butunlay yangi tizimini ishlab chiqish zarur. [5]

Hozirgi kundagi ta‘lim mazmuni ko‘proq ishlab chiqarishda yuksak iqtisodiy samara olish, insonning shaxsiy manfaatlarini mumkin qadar to‘liqroq qondirish masalalariga qaratilgan, ya‘ni har qanday bilim zaminida yuqori iqtisodiy samara va foyda olish yo‘llarini izlash yotmoqda. Biz bolalarimizni yuksak ma‘naviy ruhda

tarbiyalashga har qancha harakat qilsakda, manfaatdorlik negizidagi muhit to‘sqinlik qilishi mumkin. Har bir ota-ona o‘z farzandini hech kimdan kam bo‘lmasligini istaydi, oliy ma‘lumot olishini va yaxshigina daromadli ishga joylashishini birinchi o‘ringa qo‘yadi. Lekin, aslida ta‘lim-tarbiya jarayoni inson ma‘naviyatini yuksak darajada shakllanishiga va rivojlanishiga xizmat qilmog‘i lozim.[4]

Ta‘lim sifati - ijtimoiy kategoriya hisoblanib, jamiyatda ta‘lim jarayonining holati va natijasini hamda shaxsning kasbiy, maishiy va fuqarolik kompetentligini shakllanishi va rivojlanishini jamiyat talabi va ehtiyojiga mos kelishini aniqlaydi. Ta‘lim sifati ta‘lim muassasasining o‘quv-tarbiyaviy faoliyatini turli qirralarini tavsiflovchi ko‘rsatkichlar majmui orqali baholanadi. Ushbu ko‘rsatkichlarga ta‘lim oluvchilar kompetentligining rivojlanishini ta‘minlovchi ta‘lim mazmuni, o‘qitish shakli va uslublari, material texnik baza, xodimlar tarkibi kabilar kiradi. Ta‘lim sifati -inson hayot-faoliyati sifatini oshirish va aniq maqsadga erishishda foydalanish uchun zarur bo‘ladigan, aniq sharoitlarda talab etilib olingan bilimlar majmuidir.

Oliy ta‘limda ta‘lim sifati - ta‘limning maqsad va vazifalari hamda ta‘lim tizimining aniq standartlari, ta‘lim muassasalari, o‘quv dasturlari va fanlari bilan bog‘liq bo‘lgan ko‘p qirrali, ko‘p darajali dinamik tushunchadir. [3]

Talaba uchun qancha sharoit yaratilmasin, unga yetarli bilim berilmasa, o‘qituvchining bilimi talabani qoniqtirmasa, uning fanga bo‘lgan qiziqishi susayadi, iqtidor alangasi so‘nadi. Shunday ekan, oliy ta‘lim islohotlarining bugungi bosqichida e‘tiborimiz markazida turishi lozim bo‘lgan eng muhim yo‘nalish - ta‘lim sifatini yaxshilashning shartlaridan biri bo‘lgan pedagog kadrlarni tanlash tizimini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yishdir.[4]

Bilim sifati - o‘quv jarayonini tugatgandan so‘ng olingan bilimlarning fundamentalligi, yuqoriligi va ish jarayonida qanchalik kerakliligi bilan belgilanadi. Hozirgi vaqtda ta‘lim-tarbiya sifati o‘ta muhim, muammoli va dolzarb masala hisoblanadi. Chunki, boshqa barcha ijtimoiy masalalar, siyosiy muammolar va iqtisodiy ko‘rsatkichlar aynan ta‘lim sifati darajasiga bog‘liq holda rivojlanadi. Qolaversa, ta‘lim sifati davlat va jamiyat taqdirini, butun insoniyat taqdirini belgilab beradi. Shu sababi ham ta‘lim sifatini -hayot sifati deb izohlash xato bo‘lmaydi. “Ta‘lim sifati” atamasi quyidagi omillarga bog‘liq holda turlicha ahamiyat kasb etadi: oliy ta‘lim ishtirokchilarining manfaatlari; kirish ma‘lumotlari, ta‘lim-tarbiya jarayonlari, chiqish ma‘lumotlari, maqsad va vazifalar kabi tushunchalarning o‘zaro

nisbati; baholanadigan akademik sohaning xususiyatlari yoki tavsifi; oliy ta'limning tarixiy rivojlanish davri.

Shuningdek, ta'lim sifati atamasi quyidagi turli darajadagi aniqlanishlarga ham ega: sifat - eng yuqori ko'rsatkich sifatida; sifat - maqsadga to'liq erishilgan faoliyat shaklida; sifat - yaxshilangan va takomillashtirilgan faoliyat shaklida.

Yuqorida keltirilgan «ta'lim sifati» to'g'risidagi aniqlanishlar ta'lim sohasidagi islohotlarning tarixiy davriga bog'liq holda o'z afzalliklari va kamchiliklariga egadir. Ta'lim sifati **absolyut** va **nisbiy** tushuncha sifatida qaralishi ham mumkin. Ta'lim sifatining **absolyut tushunchasida** ta'lim muassasasining statusi, mavqei va ustunligini aks etishi nazarda tutiladi. Bunday ideal tushuncha ta'lim muassasasi imidjining rivojlanishi va mustahkamlanishiga sharoit yaratadi va ta'lim sifati ko'rsatkichi bo'yicha eng yuqori darajadagi ta'lim standartiga intilishini ifodalaydi. Ta'lim sifati **nisbiy tushuncha sifatida** ham qaralishi mumkin. Bunda sifat ta'lim xizmatning asosiy atributi (ajralmas qismi, asosiy xususiyati) deb hisoblanmaydi va ta'lim jarayonini davlat ta'lim standartiga mos kelishi bilan baholanadi. Shu sababli ta'lim sifati nisbiy tushuncha sifatida ikki xil ma'noda belgilanishi mumkin: a) ta'lim standartiga mosligi; b) ta'lim xizmati iste'molchilarining rasmiy talablariga mos kelishi. [4]

Birinchi tushuncha ishlab chiqaruvchi (ta'lim muassasasi) nuqtai nazaridan sifatni belgilasa, ikkinchisi esa iste'molchi, ya'ni ishlab chiqarish korxonalari tomonidan sifatni baholaydi. Lekin, ko'pincha ta'lim xizmati sohasi va iste'molchilarning manfaatlari va sifat tushunchasi yuzasidan qarashlari bir-biriga to'liq mos kelmaydi. Shu sababli ta'lim muassasalarida ta'lim sifati muammosiga ikki xil nuqtai nazardan qarashlari talab etiladi:

-ta'lim muassasasi nuqtai nazaridan. Bunda - ta'lim jarayonini davlat ta'lim standartiga mosligi bilan belgilanadi.

- ta'lim xizmati iste'molchilari nuqtai nazaridan. Bunda - ta'lim xizmati iste'molchilari talablarini qondirish darajasi orqali baholanadi.

Ta'lim sifatiga baho berishda ta'lim samaradorligi tushunchasini ham e'tiborga olish talab etiladi. Sifat - olingan natijaning maqsadga nisbati (yoki teskarisi), samaradorlik- olingan natijaning xarajatlarga nisbati bilan baholanadi. Ta'lim sifati va ta'lim samaradorligi jamiyatda hayot sifatini ko'rsatuvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Davlat va jamiyat umumiy va kasbiy ta'limga qanchalik

ko‘p mablag‘ sarflasa va natijasi eng yuqori xalqaro standartlarga javob bersa, **hayot sifati shunchalik yuqori** bo‘ladi.

Ta‘lim sifatini baholashda quyidagi ketma-ketlikdagi tashkil etuvchilar hisobga olinishi talab etiladi: bilim sohibi, tarqatuvchisi; bilim uzatuvchilari; bilimni uzatish texnologiyasi; bilim oluvchi; bilimni mustahkamlik darajasi; olingan bilimlarni zarurligi, kerakligi; yangi bilimlar olish zarurligi va imkoniyati.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, ta‘lim sifatini aniqlashda sifat ko‘rsatkichlarini quyidagi guruhlariga ajratish mumkin: professor-o‘qituvchilar tarkibi sifati; oliy ta‘lim muassasasining material-texnik bazasi; professor-o‘qituvchilar tarkibining asoslanganligi; o‘quv dasturlarining sifati; talabalar sifati; infratuzilma sifati; bilim sifati; rahbariyatning innovatsiya faolligi; innovatsion jarayonlarni tadbiiq etilishi; bitiruvchilarga talab; bitiruvchilarning mehnat bozorida raqobatbardoshligi; bitiruvchilarning yutuqlari.

Ta‘lim jarayonida asosiy e‘tiborni o‘qituvchi egallaydi. Shu sababli o‘qituvchi sifati, majmual tushuncha bo‘lib, u asosan quyidagilarni o‘z ichiga olishi mumkin: kompetentlik darajasi – aniq fan va amaliyot sohasi bo‘yicha yuqori bilim va tajribaga ega bo‘lishi; o‘qituvchilik faoliyati bilan shug‘ullanishga qobiliyat va ishtiyoqning mavjudligi; kuzatuvchanlik - o‘quvchilardagi qobiliyatlarni va alohida xususiyatlarni tez ilg‘ab olish; tashqi va ichki muhit bilan aloqa o‘rnatish qobiliyati; o‘z sohasi bo‘yicha tanilganligi, mavqei; ilmiy - tadqiqot sohasidagi faolligi; ilmiy maktabining mavjudligi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni va Kadrlar tayyorlash milliy dasturining qabul qilinishi ta‘lim mazmuni va sifatini tubdan o‘zgarishiga olib keldi. Ta‘lim muassasalarining ta‘lim-tarbiya jarayoniga davlat ta‘lim standartlari (DTS) va davlat talablari joriy etildi. Hozirgi kunda mehnat bozori talablariga mos holda kadrlar tayyorlash tizimi shaklan va mazmunan barqarorlashib, jahon ta‘lim tizimi talablari darajasiga ko‘tarilmoqda.¹

Hozirgi kunga qadar O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy ta‘lim tizimiga oid 10 dan ortiq farmonlari va qator farmoyishlari, Vazirlar Mahkamasining 50 dan ortiq qaror va farmoyishlari, shuningdek Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi vakolatiga kiruvchi masalalar yuzasidan me‘yoriy - uslubiy hujjatlar qabul qilindi.

¹“O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida Davlat test markazi tashkil etish to‘g‘risida” gi Vazirlar Mahkamasining 1994 yil 14 maydagi 258-son qarori.

O‘zbekistonda ta’lim sifatini “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” talablari asosida ta’minlash va sifatni nazorat qilish maqsadida Vazirlar Mahkamasining 1994 yil 14 maydagi 258-son qaroriga asosan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Davlat test markazi (DTM) tashkil etildi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Unson hayoti sifatini yaxshilash, yashash sharoitlarini zamonga va ehtiyojlarga mos-xos tarzda ijobiy tomonga o‘zgartirish bo‘yicha mamlakatimiz olimlaridan M.G.Davletshin, G‘.B.Shoumarov, V.M.Karimova, E.G‘.G‘oziyev, Z.T.Nishonova, Sh.R.Baratov, N.S.Safayev, R.S.Samarov, P.S.Ergashev, B.R.Qodirov, F.A.Akramova, B.M.Umarov, R.A.Abdurasulov, M.A.Utepberganov, Z.A.Rasulova, M.M.Mamatov, O.E.Xayitov, N.G.Kamilova, N.A.Sog‘inov, E.N.Sattarov, M.X.Fayziyeva, F.R.Ro‘ziqulov, R.X.Dushanov, S.N.Jo‘rayeva, M.A.Axmedova va boshqalar ilmiy tadqiq etishgan. Ularning tadqiqot ishlarida bu omillar sifatida oilaviy munosabatlar, kasbiy faoliyat, ta’lim samaradorligi, pedagog shaxsi va uning imiji, ota-ona va farzand munosabatlarining o‘ziga xos jihatlari, shaxs, rahbarlik kabilar tadqiqot ob‘ekti sifatida o‘rganilgan. Hayot sifatini oshirishning o‘ziga xos jihatlari bir-butun yaxlit holatida, ta’lim, oila, ish (mehnat) hamda salomatlikka bog‘liq jihatlari birgalikda o‘rganilmagandir.[4]

Tadqiqot metodologiyasi. Hayot sifati bo'yicha faol tadqiqotlar XX-asrning ikkinchi yarmida Qo'shma Shtatlarda boshlangan. 1961 yilda BMT ekspertlari hayot sifati ko'rsatkichlarining birinchi nomenklaturalaridan birini taklif qildilar. Ba 1962 yildan 1973 yilgacha Qo'shma Shtatlar hayotning ko'plab sohalarida sifatni aniqlashga yordam beradigan "ijtimoiy ko'rsatkichlar" tizimini ishlab chiqdi. U yetti blokdan iborat edi: sog'liqni saqlash, jamoat xavfsizligi, ta'lim, mehnat, daromad, uy-joy, dam olish, o'z navbatida 167 ko'rsatkichni o'z ichiga olgan.

So'nggi yillarda ko'pchilik hayot sifati bilan bog'liq muammolarga qiziqish bildirmoqda. Mutaxassislar sog'liqni saqlash, ta'lim, demografiya, bozor tadqiqotlari va boshqalarni o'rganish bilan bog'liq muammoning turli tomonlarini tadqiq qilishmoqda.

Biz ham hayot sifatini oshirishning ijtimoiy-psixologik omillari va ko'rsatkichlarini aniqlash maqsadida oliy ta'lim talabalarida o'z tadqiqotimizni olib bordik. Tadqiqotimizda “Turmush darajasi”, “Farovonlik darajasi” va “Hayot sifati” tushunchalari orasidagi farq belgilab olindi va tadqiqot predmeti sifatida “Hayot sifatini belgilovchi ijtimoiy psixologik ko'rsatkichlari (“ta’lim”, “oila”, “ish”) va

indikatorlari (shaxs hayot strategiyasi, uni belgilovchi terminal qadriyatlar, lokus nazorat, o'ziga bo'lgan munosabat) belgilab olingan.

Tahlil va natijalar. O'qish va bilim olish- insonning boshqa kundalik ehtiyojlari (yuvinish, kiyinish, ovqatlanish va b.) kabi har bir kishining ongli ravishda kundalik ehtiyojiga aylanmog'i kerak. Ta'lim sifatini ta'minlashning asosiy yo'nalishlari o'quv jarayoniga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng foydalanish hisoblanadi. Hozirgi kunda axborot kommunikatsiya texnologiyalarini izchil rivojlanishi ta'lim tizimini butun jahon ta'lim muhiti talablariga javob berishi zarurligini taqoza etmoqda. Ta'limda axborot va telekommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish masofaviy ta'limning yuzaga kelishiga sharoit yaratdi. Shuningdek, ta'lim jarayonini xalqaro ta'lim jarayoniga aylanishiga asos bo'lmoqda. XX asr ilm-fan rivoji va yuksak texnologiyalar asri deb e'tirof etilgan bo'lsa, XXI asr axborot texnologiyalari asridir. XX asr boshlarida o'qish va yozishni bilmaydigan kishi jamiyatda qanday o'rin tutgan va hayot haqida qanday tafakkurda bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda kompyuter texnologiyalarini bilmaydigan kishi xuddi shunday darajadadir. [2]

Tadqiqotda hayot sifatini (HS) o'lchashga qaratilgan “SF-36 (Health Status Survey) so'rovnomasi”, M.O.Mdivani va P.B.Kodesslarning “Shaxs hayotiy strategiyasi” metodikasi, D.A.Leont'yevning “Shaxs hayot mazmunini mo'ljalga olish” metodikasi, Sh.Shvartsning “Qadriyatlarni individual diagnostika qilish” metodikasi va muallif tomonidan tayyorlangan IPS (ijtimoiy-psixologik so'rovnoma)dan foydalanildi.

Biz o'z tadqiqotimizda o'qiydigan, o'qib ishlaydigan, ishlaydigan buydoq respondentlarning hayot strategiyasi ko'rsatkichlarini tahlil qildik. Natijalar tahliliga asosan respondentlar o'z kelajagini aniq tasavvur qila oladi va o'z oldiga hayotiy maqsadlar qo'ya oladi. Mas'uliyatli vazifalarni bajarishda katta ishonch bor, ularning bajarilishiga ichki qiyinchiliklar (tashvish, qat'iyatsizlik, yomon kayfiyat) to'sqinlik qilish ehtimoli past, bu ham hayotiy maqsadlarni aniqroq belgilash ehtimolini oshiradi. Bu respondentlar o'z oldiga maqsad qo'ygan holda, tashqi yordam yoki qoralash mavjudligi yoki yo'qligidan qat'i nazar, har qanday holatda ham unga erishishga intiladi, ya'ni ular faqat kerakli natija haqidagi o'zlarining ichki rivojlangan g'oyalari bilan harakat qilishadi. Ular o'zlarining hayot strategiyasini mustaqil ravishda tuzadilar va hayot nazorat ostida ekanligiga aminlar. Bundan tashqari, bunday shaxslar o'zlarining hayotni boshqarish va hayot strategiyasini

kerakli yo‘nalishga yo‘naltirish qobiliyatiga ishonishlari bilan ajralib turadi. Ehtimol, bunday ishonchga boshqalarning fikridan mustaqillik va istalgan maqsadga erishishda natijalarga aniq e‘tibor berish ham yordam beradi. Haqiqiy hayot sharoitida yuqori moddiy farovonlik qadriyatlari amalga oshiriladi; boshqa odamlarga yordam va rahm-shafqat; sevgi, go‘zallikni izlash va undan zavqlanish qadriyatlari amalga oshirilmaydi; dunyoda, tabiatda, insonda yangi narsalarni o‘rganish; odamlarning yuqori ijtimoiy mavqei va boshqaruvi; odamlarni tan olish va hurmat qilish, boshqalarga ta’sir qilish; jamiyatdagi ijobiy o‘zgarishlarga erishish uchun ijtimoiy faollik kabi qadriyatlar hukm suradi. Shunday qilib, tadqiqot muhim xulosani shakllantirishga imkon beradi: hayot strategiyasining xususiyatlari aniqlangan va ular qadriyatlar turlarining xususiyatlari bilan birlashtirilgan.[6]

Buydoqlik hayot sifati ko‘rsatkichi sifatida aniq indikatorlarga ega ekanligi aniqlandi. Ya’ni buydoq respondent ko‘proq o‘z harakatini moddiy mustaqillikka, o‘zini o‘zi namoyon qilishiga qaratsa ham ijtimoiy faolligi oila qurish va oilaga foyda keltirishga qaratilgan.

Xulosa va takliflar. Har bir inson oila muhitidayoq hayotiy strategiyalarni to‘g‘ri yo‘naltirishga o‘rgatilishi lozim. Aksariyat talabalarda mustaqil ravishda o‘z hayotiy strategiyalarini qat’iy belgilash ko‘nikmasining sust ekanligi ko‘rindi. M.O.Mdivani va P.B.Kodess tomonidan ishlab chiqilgan “Shaxs hayotiy strategiyasi” metodikasida ko‘rsatilgan 16 ta hayotiy maqsadlar ya’ni kasb-hunarga ega bo‘lish; dunyo bo‘ylab sayoxat qilish; hayotda o‘z o‘rniga ega bo‘lish; boy bo‘lish; haqiqiy muhabbatni topish; yaxshi ta’lim olish; qiziqarli muloqot davrasiga ega bo‘lish; ekologiya haqida qayg‘urish; shaxs sifatida rivojlanish; o‘z sog‘ligi haqida qayg‘urish; boshqa insonlar uchun yaxshilik qilish; yaxshi oilaga ega bo‘lish; mashhur bo‘lish; ma’naviy-axloqiy hayot olib borish; yaxshi do‘stlarga ega bo‘lish; jamiyatning rivojlanishiga hissa qo‘shish kabi maqsadlarni real amalga oshirish masalalarida aksariyat birinchi bosqich talabalarida ishonchsizlik holatlari ko‘proq kuzatildi. Bu esa talabalarga o‘z maqsadlarini to‘g‘ri yo‘naltirish ko‘nikmalarini shakllantirish malakalari yetishmayotganidan dalolatdir. Buning uchun fan o‘qituvchilari va guruh tyutorlari, mutaxassislar va psixologlar, to‘garak faollari va ta’lim mutasaddilari hamjihatlikda talabalar bilan individual ishlashi, ularning motivlari, maqsadlari va kelajak tasavvurlarini to‘g‘ri yo‘naltirishga ko‘maklashishlari lozim. [5]

Sh.Shvartsning “Qadriyatlarni individual diagnostika qilish” metodikasi bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar esa talabalarda metodikada ko'rsatilgan 58 ta qadriyatlardan eng yuqori ko'rsatkichlar sifatida- ijod; maqsad sari intilish; qarashlarning kengligi; ta'sir ko'rsata olishlik; maqsadga yo'nalganlik; kompetentlik, professionalizm; intellekt; hayotdan xursandlik, muvaffaqiyat kabi qadriyatlarni ko'rsatishgan. Bu esa talabalardagi hayotga bo'lgan ishtiyoqning yuqoriligidan dalolat beradi. Shuningdek mazkur metodikaga qo'shimcha tarzda “Shaxsga xos xususiyatlarni aniqlash” G.Yu.Ayzenk testini ham o'tkazganimizda ma'lum bo'ldiki, aksariyat ekstrovert (xolerik va sangvinik temperament) tipdagilar ko'proq hayotdan zavqlanib yashashga moyil bo'lishar ekan. Introvert (melanxolik va flegmatik temperament) tipdagilarda esa hayotdan qanoatlanmaslik xolatlari kuzatildi. Ulardagi eng quyi ballar ushbu qadriyatlarga berildi, ya'ni - o'z-o'ziga hurmat; ichki olamning yopiqligi; mustaqil bo'la olish; sadoqatlik; hayotning qanday bo'lsa shundayligicha qabul qilish kabi qadriyatlarni ko'rsatishgan.[6]

Talabalar yuqori bosqichga o'tgach hayotiy strategiyalarni aniq ifodalay olishlari bilan ajralib turishadi. Hatto yaxshi oilaga ega bo'lish; yaxshi ta'lim olish hamda shaxs sifatida rivojlanish kabi ko'rsatkichlarda ham aniqliklar kuzatildi. Barcha ko'rsatkichlarda ko'proq real hayotiy mo'ljal bilan baholash ustunligi kuzatildi.

Umumiy tarzda talaba qanchalik barvaqt o'z hayotiy strategiyalarini to'g'ri amalga oshirishni o'rgansa, shunchalik hayotining sifati oshishiga imkon yaratiladi. Bu esa kelajakda hayotlaridan mamnun holatda o'zlaridan qanoatlanib yashashga imkoniyat demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. “O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida Davlat test markazi tashkil etish to'g'risida” ги Vazirlar Mahkamasining 1994 yil 14 maydagi 258-son qarori.
2. Raximov O.D. Ta'lim sifati va hayot sifati. //O'quv uslubiy qo'llanma, 2015y., 8- b.
3. Abdullaeva R.M. Ta'lim va xayot sifatining kasb tanlashga bog'liqligi. Maktab va hayot. Ilmiy metodik jurnal. №3 (175) / 2023. 11-13 b.
4. Khimmataliev D.O., Khakimova M. F., Hkamidov J., Abdullaeva R.M. Improving the professional competence of professional teachers. Journal of Critical Reviews, Vol.7, ISSUE, 11, 2020, 1131-1137 p.

5. Abdullaeva R.M. Requirements for choosing a profession. International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE)

DOI:10.9756/INTJECSE/V14I6.269 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 06 2022. 2150-2153.

6. Abdullaeva R.M. Kasbiy faoliyatning hayot sifatini oshirishga ta'siri. Ijtimoiy muhit va ta'lim jarayonida xulq-atvor shakllanishining pedagogik va psixologik jihatlari. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya, 2023 yil 21 fevral. 147-151 b.

**Research Science and
Innovation House**

O'spirin yoshidagi bolalarda uchraydigan psixik holatlar

Nurmetov Ne'mat Saparbayevich
Mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'spirin yoshidagi bolalarda uchraydigan psixik holatlar (masalan, stress, depressiya, tashvish) va ularning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar muhokama qilinadi. O'spirinlik davri - bu hayotning muhim bir bosqichi bo'lib, unda shaxsiy hissiyotlar va fikrlash usullari shakllanadi. Maqolada o'ziga xos psixologik muammolar (masalan, o'z-o'zini baholashning pastligi, do'stlik munosabatlari bilan bog'liq qiyinchiliklar) tahlil qilinadi va ushbu muammolarni bartaraf etish uchun tavsiyalar beriladi. Shuningdek, ota-onalar va pedagoglarning roli ham alohida e'tiborga olinadi.

Kalit so'zlar: o'smirlik, emotsional o'zgarishlar, stress, psixologik bosim, depressiya, anksiyete, identitet izlash, sotsializatsiya, aggressiya, izolatsiya.

Abstract: This article discusses psychological conditions (eg, stress, depression, anxiety) in adolescent children and the factors that influence their development. Adolescence is an important stage of life in which personal feelings and ways of thinking are formed. The article analyzes specific psychological problems (for example, low self-esteem, difficulties with friendships) and offers recommendations for overcoming these problems. Also, the role of parents and teachers is given special attention.

Key words: adolescence, emotional changes, stress, psychological pressure, depression, anxiety, identity search, socialization, aggression, isolation.

Аннотация: В данной статье рассматриваются психологические состояния (например, стресс, депрессия, тревога) у детей-подростков и факторы, влияющие на их развитие. Подростковый возраст – важный этап жизни, на котором формируются личные чувства и образ мышления. В статье анализируются конкретные психологические проблемы (например, низкая самооценка, трудности в установлении дружеских отношений) и предлагаются рекомендации по преодолению этих проблем. Также особое внимание уделяется роли родителей и учителей.

Ключевые слова: подростковый возраст, эмоциональные изменения, стресс, психологическое давление, депрессия, тревога, поиск идентичности, социализация, агрессия, изоляция.

Kirish: O'spirin yoshidagi bolalarda uchraydigan psixik holatlar turli sabablarga ko'ra kelib chiqishi mumkin. Ushbu davrda, ya'ni 12-18 yosh oralig'ida, bolalar va o'smirlar jismoniy va ruhiy jihatdan o'zgarishlarga duch keladilar. Quyida ushbu yosh guruhida ko'proq uchraydigan psixik holatlar keltirilgan:

1. Depressiya: O'smirlar orasida depressiya keng tarqalgan muammo hisoblanadi. Bu holat kayfiyatning pasayishi, qiziqishning yo'qolishi va energiya yetishmovchiligi bilan namoyon bo'lishi mumkin.

2. Anksiyete (tashvish): O'smirlar ko'pincha stress va tashvish his qilishadi, bu imtihonlar, ijtimoiy munosabatlar yoki kelajak haqidagi xavotirlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

3. Emotsional beqarorlik: O'spirinlik davrida hissiyotlarni boshqarish qiyinlashishi mumkin. Bu esa tez-tez kayfiyat o'zgarishlariga olib keladi.

4. Ijtimoiy izolyatsiya: O'smirlar ba'zida o'zlarini yolg'iz his qilishlari yoki ijtimoiy aloqalarni kamaytirishga harakat qilishlari mumkin.

5. Oziq-ovqat bilan bog'liq muammolar: Bulimiya yoki anoreksiya kabi oziq-ovqat bilan bog'liq psixologik muammolar ham o'spirinlarda uchraydi.

6. Suyuq qo'lga olish muammolari: Ba'zi o'smirlar giyohvand moddalar yoki ichimliklarga qaramlikka duchor bo'lishlari mumkin.

7. Hissiyotlarni ifoda etishda qiynalish: Ba'zi o'smirlar hissiyotlarini qanday ifoda etishni bilmasliklari yoki ularni boshqarishda qiyinchilikka duch kelishlari mumkin.

8. O'z-o'zini baholash va identitet muammolari: O'spirinlik davrida kimligini topishga harakat qilish jarayonida bolalar o'z-o'zini baholashda muammolarga duch kelishi mumkin.

O'spirin yoshidagi bolalarda psixik holatlar turlicha bo'lishi mumkin va bu holatlar ko'pincha o'zgaruvchanlik, stress, o'z-o'zini anglash va ijtimoiy muhitga bog'liq. Ular orasida quyidagilarni keltirish mumkin:

1. Depressiya: O'spirinlar orasida depressiya belgilari, masalan, kayfiyatning pasayishi, qiziqishning yo'qolishi va hayotdan zavq olishning kamayishi ko'p uchraydi.

2. Tashvish (anksiyete): O'spirinlar stressli vaziyatlarda tashvish hissi bilan kurashishlari kerak bo'lishi mumkin. Bu, sinfda yoki ijtimoiy muhitda xavotir hissi keltirib chiqarishi mumkin.

3. O'ziga nisbatan ishonchsizlik: O'spirinlar ko'pincha o'zlariga bo'lgan ishonchni topishda qiyinchiliklarga duch keladilar, bu esa ularning xulq-atvoriga ta'sir qilishi mumkin.

4. Ijtimoiy moslashuv muammolari: Ijtimoiy aloqalar va do'stlikni rivojlantirishda qiyinchiliklar paydo bo'lishi mumkin. Bu esa yolg'iz qolish yoki ijtimoiy izolyatsiyani keltirib chiqarishi mumkin.

5. Emotsional beqarorlik: O'spirinlar o'z his-tuyg'ularini boshqarishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin; bu esa ularning xulq-atvorida to'sqinliklarga olib keladi.

6. O'z-o'zini zarar etkazish: Ba'zi o'spirinlar emotsional og'riqlarni engillashtirish uchun o'zlariga zarar yetkazishga harakat qilishlari mumkin.

7. Giperkativlik va diqqat etishmasligi: Ba'zi bolalarda giperkativlik yoki diqqat etishmasligi buzilishi (ADHD) belgilarini kuzatishingiz mumkin.

8. Oziqlanish va uyqu muammolari: Stress yoki emotsional holatlar oziqlanish odatlari va uyqu sifatiga ta'sir qilishi mumkin.

Ushbu holatlarning har biri alohida yondashuvni talab qiladi, shuning uchun agar sizda o'spirin yoshidagi bolangizda ushbu belgilarga oid tashvishlaringiz bo'lsa, mutaxassis bilan maslahatlashishni tavsiya etaman. Psixologik yordam yoki terapevtik yondashuv ko'plab bolalar uchun foydali bo'lishi mumkin.

Asosiy qism: O'spirin yoshidagi bolalarda uchraydigan psixik holatlar ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ularga biologik, psixologik va ijtimoiy jihatlar kiradi. Ushbu davrda bolalarda quyidagi psixik holatlar va muammolar tez-tez uchraydi:

1. Emotsional o'zgarishlar: O'spirinlar ko'pincha o'z his-tuyg'ularini boshqarishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Bu davrda depressiya, xavotir, g'azab va kayfiyat o'zgarishlari ko'proq kuzatiladi.

2. Identifikatsiya muammolari: O'spirinlik yoshida shaxsiyatni shakllantirish jarayoni davom etadi. Bolalar o'zlarini kim sifatida taniyotganliklarini aniqlashda qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

3. Ijtimoiy munosabatlar: O'spirinlar do'stlar bilan aloqalarini rivojlantirishga intilishadi, lekin bu jarayonda kutilmagan ijtimoiy bosimlar, tazyiqlar va rad etilish tajribasi bilan to'qnash kelishlari mumkin.

4. O‘z-o‘zini baholash muammolari: O‘spirinlik yoshida o‘z-o‘zini baholash past yoki yuqori bo‘lishi mumkin. Bunday holatlar ta’lim muvaffaqiyatsizligi yoki ijtimoiy munosabatlardagi qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin.

5. Stress va xavotir: Maktabdagi talablar, ota-onalar bilan munosabatlar va shaxsiy hayotdagi o‘zgarishlar stress va xavotirni keltirib chiqarishi mumkin.

6. Baxtsizlik va izolyatsiya: Ayrim o‘spirinlarda izolyatsiya hissi paydo bo‘lishi mumkin, bu esa ularni yanada yakkalanishga olib kelishi ehtimoli mavjud.

7. Zararli odatlar: Psixologik muammolar zararli odatlarni (masalan, giyohvand moddalarni iste'mol qilish yoki ichkilikka berilish) rivojlantirishga sabab bo‘lishi mumkin.

Ushbu psixik holatlarning barchasi o‘spirinlarning umumiy rivojlanishiga ta’sir qiladi va ularga yordam berish uchun professional psixologik yordam zarur bo‘lishi mumkin. Ta’lim muassasalari, oilalar va jamiyatning bu jarayonda roli juda muhimdir.

O‘spirin yoshidagi bolalarda uchraydigan psixik holatlar haqida ilmiy maqola yozish uchun quyidagi asosiy nuqtalarni kiritish mumkin:

O‘spirinlik davri – bu shaxsning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun muhim bosqichdir. Ushbu davrda bolalar ko‘plab o‘zgarishlarni boshdan kechirishadi, bu esa ularning psixik holatiga ta’sir qilishi mumkin.

O‘spirinlik davrining xususiyatlari

- Jismoniy o‘zgarishlar: Gormonal o‘zgarishlar, o‘sish va rivojlanish.
- Ruhiy rivojlanish: O‘zligini anglash, dunyoqarashni shakllantirish, mustaqil fikrlash.
- Ijtimoiy munosabatlar: Do‘stlik, oilaviy munosabatlar va ijtimoiy guruhlariga kirish.

O‘spirin yoshidagi psixik holatlar

1. Depressiya:

- Belgilari: ruhiy tushkunlik, qiziqishni yo‘qotish, uyqu buzilishi.
- Tahlil: Depressiya o‘spirinlarda keng tarqalgan bo‘lib, ko‘pincha stress va ijtimoiy bosim bilan bog‘liq.

2. Anksiya (tashvish):

- Belgilari: tashvishda bo‘lish, asabiylashish, xavotirli fikrlar.

- Tahlil: O'spirinlar ko'pincha sinovlardan yoki ijtimoiy vaziyatlardan xavotir olishadi.

3. Dissotsiativ holatlar:

- Belgilari: o'zini yo'qotgan his qilish, vaqtni va joyni sezmaslik.
- Tahlil: Stressli vaziyatlarda yuzaga kelishi mumkin.

4. Oziqlanish bilan bog'liq muammolar:

- Bulimiya va anoreksiya kabi kasalliklar ko'pincha o'spirin yoshida paydo bo'ladi.

- Sabablari: go'zallik standartlari va ijtimoiy bosim.

5. Aggressiv xulq-atvor:

- Belgilari: qo'pol so'zlashuv yoki jismoniy zo'ravonlik.
- Tahlil: O'zini ifoda etishda qiyinchiliklar va ichki kurashlardan kelib chiqishi mumkin.

Psixologik yordam

- Psixoterapiya turlari (kognitiv-behavioral terapiya).
- Medikamentoz yordam (agar zarur bo'lsa).
- Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimlari.

Xulosa va tavsiyalar

O'spirin yoshidagi bolalarda psixik holatlar ko'plab omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Ularni erta aniqlash va to'g'ri yordam berish sog'lom rivojlanishga hissa qo'shadi.

1. Oila a'zolaridan qo'llab-quvvatlash.
2. Maktablarda psixologik xizmatlarning mavjudligi.
3. Ijtimoiy faoliyatlarga jalb qilish.

Ushbu maqola davomida keltirilgan ma'lumotlar orqali o'spirin yoshidagi bolalarning psixik salomatligini yaxshilashda yordam beradigan strategiyalarni ishlab chiqishga imkon yaratadi.

Xulosa

O'spirin yoshidagi bolalarda uchraydigan psixik holatlar jiddiy e'tiborni talab qiladi. Ularning hayoti davomida yuzaga keladigan muammolarni tushunish va ularga to'g'ri yondashish orqali ularga yordam bera olishimiz mumkin. Psixologik

salomatlikni saqlash uchun ota-onalar, pedagoglar va jamiyat birgalikda harakat qilishi zarurdir. Har bir o‘spirinning hayoti qadrli ekanligini unutmasligimiz kerak; ularga e’tibor berish orqali biz ularning kelajagi uchun mustahkam poydevor yaratamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "O‘spirinlik davri psixologiyasi", M.S. Rivoj, T.A. Bo‘riyev, A.A. Qo‘ziyev - O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi nashriyoti, 2019-yil.
2. O‘spirinlik davri psixologiyasi", E.I. Isaev, Moskva, "Pedagogika" nashriyoti, 2003-yil.
3. "O‘spirinlik davri psixologiyasi", A.V. Petrovsky, Moskva, "Prosveshchenie" nashriyoti, 1987-yil.
4. "Psixik salomatlik: O‘spirinlar uchun qo‘llanma", J.G. Taylor, M.A. Fine.

Ma’lumot olish manbalari:

5. • O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi veb-sayti - Sog‘liqni saqlash vazirligining veb-sayti psixik salomatlik bo‘yicha axborot va maslahatlar beradi.
6. • O‘zbekiston Psixologiya jamiyati veb-sayti - O‘zbekiston Psixologiya jamiyatining veb-sayti psixologiya bo‘yicha tadqiqotlar, nashrlar va maslahatlar beradi.
7. • "Psixologiya" jurnali - "Psixologiya" jurnali psixologiya sohasidagi ilmiy maqolalarni nashr etadi.

Research Science and Innovation House

O'zbek oilasining ijtimoiy psixologik jihatlari.

Rajabov Rasulbek Sobir o'g'li -UrDu

Birinchi bo'lim bosh mutaxassisi

Annotatsiya. O'zbek oilasi serfarzandlik, bolajonlik, oilaparvarlik kabi ijobiy xususiyatlari bilan ajralib turadi. Oilaga sharqona, o'zbekona sodiqlik, o'tgan etti pushtini bilish, ota-ona, qarindosh-urug', keksalarga hurmat, yoshlarga mehribonlik, oila a'zolari, er-xotin va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarning mustahkamligi uning o'ziga xos xususiyatlaridir. Shu sababdan oilani psixologik tadqiqotlar asosida o'rganib, oilani qadriyat sifatida shakllantirish muammosini o'rganish mumkin.

Kalit so'zlar: Oila, voyaga etmagan bolalar, sog'lom oilani shakllantirish, etnografik xususiyatlar, milliy an'analar, an'ana va udumlar, yosh avlodni tarbiyalash.

Respublikamizda bir yuz o'ttizga yaqin millat va elat vakillari hamjihat yashab, O'zbekiston mustaqilligi ravnaqiga o'z hissasini qo'shib kelmoqda. Mamlakatimizda aholining ko'pchiligini - 85 foizini o'zbek millati tashkil etadi. Uzoq yillik tarixiga ega bo'lgan o'zbek xalqi oilaga juda katta e'tibor berib kelgan. Yer kurrasida yashovchi turli xalqlar va millatlar har birining o'ziga xos xususiyatlari bo'lgani kabi ularning oilaviy hayotida ham o'ziga xos xususiyatlar mavjuddir.

O'zbek oilasi serfarzandlik, bolajonlik, oilaparvarlik kabi ijobiy xususiyatlari bilan ajralib turadi. Oilaga sharqona, o'zbekona sodiqlik, o'tgan etti pushtini bilish, ota-ona, qarindosh-urug', keksalarga hurmat, yoshlarga mehribonlik, oila a'zolari, er-xotin va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarning mustahkamligi uning o'ziga xos xususiyatlaridir. Oilalar g'oyat katta bo'lib, ularda kishilar jamoa asosida yashab kelganlar.

O'zbek oilasi or-nomusli, ahil oiladir. Shuning uchun u o'zining milliy qiyofasini yo'qotmagan holda butun oilaning sha'ni, obro'sini saqlash uchun ma'suliyat bilan ish tutadi. Er oila posboni, uning boquvchisi xisoblansa, xotin uning ko'rki, fayzi barokatidir. Ularning umr gulshanlari qobil farzandlaridir.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev : “Har qanday inson uchun muhim va muqaddas qadriyat - bu uning oilasidir. Sog'lom va mustahkam oila - davlat

tayanchi va jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir. Kattaga hurmat, kichikka izzat, odamiylik, mehr-oqibat, ona Vatanga muhabbat va sadoqat kabi olijanob fazilatlar avvalo oilada qaror topadi¹”. Shuningdek, davlatimiz rahbari bugungi globallashuv zamonida oila institutini har tomonlama himoya qilish, qo‘llab-quvvatlash va mustahkamlash uchun munosib shart-sharoitlar yaratib berish zarurati tobora kuchayib borayotganligini ta’kidlaydi.

Serfarzandlik o‘zbek oilasining alohida belgisidir. SHuning uchun ham bizda ko‘p bolali onalar soni boshqa mintaqalardagiga nisbatan ancha ziyod.

O‘zbek oilasining bolajonlik, farzandlar tomonidan ota-onalarning hurmat qilinishi, oilalar asosan ko‘p sonli bo‘lib, ularda turli avlod vakillarining birga yashashlari va birga xo‘jalik yuritishlari, mehnatsevarlik, saxiy va mehmondo‘stlik kabi asosiy fazilatlar saqlanib qolmoqda.

O‘zbek oilasining o‘ziga xos etnografik xususiyatlari: ko‘p bolalilik, ko‘p tabaqalilik (bir necha avlod vakillarining birga yashashlari), avlodlar o‘rtasidagi bog‘liqlikning boshqa mamlakatlardagina nisbatan kuchliligi va shu kabi qator xususiyatlari uning psixologik ahamiyatini yanada orttirib yuboradi.

Vatanimiz 130 yildan ziyod qorong‘ulik qa’rida yashadi, shuncha muddat fuqarolarning haq-huquqlari toptaldi, qonunsizlik avj nuqtaga etdi. Mustamlakachilik siyosatining sho‘rocha madaniy shakli vujudga keldi: fuqarolarning haq-huquqlari qog‘ozda qayd etilardi-yu, amalda uning teskarisi qilinardi.

Keyingi etmish yillik sho‘ro davrida o‘zbek oilasining obro‘si bir oz pasaydi, mavqei tushdi. Milliy an’analarimizda ifodalangan: □Oila majlisi□, “Oila o‘chog‘I”, “Oilaviy qonunlar”, “Oilaviy samimiyat” degan ifodalar yo‘qolib turmushimizdan chiqib keta boshladi. Shu davrda erkaklar hurmati, xususan, oila rahbari - ota sha’ni va obro‘si bir oz pasayib qoldi.

Mamlakatimizda boshqacha yo‘nalish ham sezilmoqda. Aytaylik, o‘zbek oilasi ham ko‘p bola tug‘ilishini hohlamay qolmoqda. Masalan, har bir oilaga qishloq joylarda 5-6 shahar joylarda esa 3-4 bola to‘g‘ri keladi.

Endilikda mustaqillik asosida, milliy istiqlol mafkurasi negizida o‘zbek oilasining obro‘sini, uning nufuzini yuqori ko‘tarish vaqti etdi.

¹ <https://www.gazeta.uz/oz/2022/06/20/family/>

Oilaning jamiyat oldidagi asosiy vazifalaridan biri - farzand ko‘rish va uni tarbiyalash bilan bog‘liqdir. Aholi soni muayyan ko‘rsatkichda bo‘lib turishi uchun har 100 oilaga 260 nafar bola to‘g‘ri kelishi kerak. Aniqlik, 100 oiladan 60 tasi 3 nafardan 40 tasida 2 nafardan bola bo‘lishi lozim.

Demograf olimlar hisob-kitoblariga ko‘ra, agar har bir oila bittadan farzand ko‘rsa, sakkizinchi avlodga kelib, ya‘ni 200 yildan keyin bu xalq millat sifatida yo‘q bo‘lib ketishi mumkin ekan.

O‘zbekiston dunyoda aholisining soni ancha tez ko‘payib borayotgan mamlakatlar qatoriga kiradi. Oila erkak va ayolning nikohdan o‘tib, bir yostiqqa bosh qo‘ygan kundan boshlanadi. Uning eng muhim vazifasi naslning davom ettirish hamda ota-bobolarining eng yaxshi an‘ana va udumlarini davom ettirish, turmushni mustahkamlashdan iboratdir.

Oilaning jamiyatning boshlang‘ich xujayrasini tashkil etib unda aholining ko‘payishi va yosh avlodni tarbiyalash vazifalari amalga oshiriladi.

Oilaning muhim ijtimoiy vazifalari quyidagilardan iborat:

Birinchidan, u jamiyatning demokratik xo‘jayrasini tashkil etib, odamlar shu muqaddas maskanda tug‘ilib, o‘tib, jamiyat tarkibini tashkil etadi.

Ikkinchidan, oila muhim bo‘g‘in bo‘lib, unda biz mehnat jarayonida sarf qilgan kuchlarimizni tiklash imkoniyatiga ega bo‘lamiz.

Uchinchidan, oila muhim tarbiya o‘chog‘i.

To‘rtinchidan, oila nodir ruhiy muhitdir.

Olimlarning fikricha, odamlar hayotining birdan-bir to‘g‘ri yo‘li oilaviy hayot ekan. Aksincha, yolg‘izlikda yashash turli xil falokatlar va fojialarga sabab bo‘lar ekan.

Shuning uchun, aytaylik, Amerika Qo‘shma Shtatlarida qariyalar yolg‘iz uyda qoldirilmaydi, ular, bolalari bo‘la turib, qariyalar uylariga joylashtiriladi. Italiyalik mutaxassislarning hisob-kitoblariga qaraganda, hozirgi paytda har besh evropalikning biri uyqusizlikdan azob chekarkan. Buning asosiy sababi yolg‘izlikdir. Ko‘pchilik odamlar oilaviy hayotda yashaydilar, oila-oila bo‘lib yashashni o‘zlariga ma‘qul ko‘radilar.

Buyuk Britaniyada yolg‘iz onalar va yolg‘iz qariyalar soni esa yildan yilga ko‘paymoqda. Ayni paytda mamlakatning 15 foiz aholisi yolg‘izlikda umr kechiradi.

Islom dini yakkalikni, bevalikni yoqtirmaydi. Bu bir ulug‘ donolik va donishmandlik ibratidir. Zero, Hadisi shariflarning bu boradagi ayrim namunalari ham fikrimizni yaqqol tasdiqlaydi. Ya’ni: “Haqiqiy mo‘min deb xushxulq va ayoliga nisbatan xushmuomala kishiga aytiladi”. Bundan chiqdi, musulmonchilikning shartlaridan biri o‘z jufti-haloliga xushmuomala bo‘lishdir. “Kishi do‘stining dinida bo‘ladi. Har biringiz kimni do‘st tutmoqdasiz, qarab do‘stlarning”. Bu muqaddas so‘zlar mazmunidan anglashiladiki, dunyoda buyuk do‘stlik er-xotinlikdir. Chunki ular bir-birlariga shirin jonlarini ishonib topshiradilar.

Islom dinidan tashqari boshqa dinlarga e’tiqod qiluvchi olimlarning e’tiroq etishicha, dunyoda eng mustahkam oila bu islom diniga e’tiqod qiluvchilarning oilasidir.

Muayyan bir kasb egalari orasida so‘qqaboshlar soni ancha ko‘p. Chunki bu hol aholining ayrim qatlamlari orasida ham bizga chetdan kirib kelgan “bo‘ydoq” bo‘lib yashashni hohlovchilarning ko‘payib borishiga sabab bo‘lmoqda. Bu esa o‘zbek xalqining hayot tarziga, musulmonchilikka mutlaqo to‘g‘ri kelmaydigan holdir. Shuning uchun oilaviy hayotga qaratilgan tarbiyaviy ishlar kuchaytirilishi lozim.

**Research Science and
Innovation House**

ЧЕТ ЭЛ ДАВЛАТЛАРИДА ОИЛАВИЙ АЖРИМЛАРНИ РАСМИЙЛАШТИРИШ ШАРОИТЛАРИ: ЎЙЛАШ УЧУН БЕРИЛАДИГАН МУДДАТЛАР

Рустамов Жахонгир Икром ўғли

“Оила ва гендер” илмий-тадқиқот институти илмий ходими,
социология фанлари бўйича
фалсафа доктори (PhD)

Аннотация. Мазкур мақола турли мамлакатлардаги ажрашиш ҳуқуқий нормаларининг қиёсий таҳлилига бағишланган. Мақолада ўйлаб кўриш муддатлари ва уларнинг мақсадлари, шунингдек, ушбу муддатларнинг маданий, ижтимоий ва иқтисодий таъсири таҳлил қилинган. Ҳар бир мамлакатда ўйлаб кўриш муддатларининг узунлиги ва мақсадлари ҳар хил бўлиб, улар маданий ва ижтимоий омиллар билан боғлиқ. Қиёсий таҳлил орқали ҳар бир мамлакатдаги ўйлаб кўриш муддатларининг хусусиятлари кўриб чиқилган ва уларнинг оила ва жамиятга таъсири баҳоланган. Хулоса ва тавсиялар қисмида эса ажрашиш жараёнини тартибга солувчи ҳуқуқий нормаларни такомиллаштириш бўйича қатор таклифлар берилган.

Калит сўзлар: ажрашиш, ўйлаб кўриш муддатлари, ҳуқуқий нормалар, оилавий ҳуқуқ, қиёсий таҳлил, эр-хотин ярашиши, болалар ҳимояси, маданий ва ижтимоий омиллар, қонунчилик, халқаро тажриба.

Аннотация. В данной статье представлен сравнительный анализ правовых норм, регулирующих процесс развода в различных странах. Рассмотрены сроки на раздумье и их цели, а также культурное, социальное и экономическое влияние этих сроков. В каждой стране продолжительность и цели сроков на раздумье различаются в зависимости от культурных и социальных факторов. В результате сравнительного анализа выявлены особенности сроков на раздумье в каждой стране и оценено их влияние на семью и общество. В заключении предложены рекомендации по совершенствованию правовых норм, регулирующих процесс развода.

Ключевые слова: развод, сроки на раздумье, правовые нормы, семейное право, сравнительный анализ, примирение супругов, защита детей, культурные и социальные факторы, законодательство, международный опыт.

Abstract. This article presents a comparative analysis of legal norms governing the divorce process in various countries. It examines the reflection periods and their objectives, as well as the cultural, social, and economic impact of these periods. The duration and goals of reflection periods vary in each country, depending on cultural and social factors. Through comparative analysis, the characteristics of reflection periods in each country are identified, and their impact on family and society is assessed. The conclusion provides recommendations for improving legal norms that regulate the divorce process.

Keywords: divorce, reflection periods, legal norms, family law, comparative analysis, spousal reconciliation, child protection, cultural and social factors, legislation, international experience.

КИРИШ

Ажрашиш – бу оилалар ва жамият учун чуқур таъсир этувчи муҳим ижтимоий ҳодиса. Ажрашиш жараёнида ўйлаб кўриш учун муддатларни жорий этиш эр-хотинга ажрашиш ҳақида ақлли қарор қабул қилиш ва ярашиш имкониятини беришга қаратилган. Турли мамлакатларда ўйлаб кўриш муддатлари турлича ва ҳар хил мақсадларга ва асосларга эга. Мазкур маърузанинг мақсади – ажрашиш жараёнини тартибга солишда халқаро тажрибани, айниқса ўйлаб кўриш муддатлари бўйича таҳлил қилиш ва уларнинг оилалар ва жамиятга таъсирини аниқлаш.

Асосий қисм

Турли мамлакатларда ажрашиш ҳуқуқий нормаларининг кўриб чиқиши

Ажрашиш жараёнини тартибга солувчи ҳуқуқий нормалар турли мамлакатларда сезиларли даражада фарқ қилади. Бу фарқлар тарихий, маданий ва ижтимоий омиллар, шунингдек, ҳуқуқий анъаналар билан боғлиқ. Масалан, айрим мамлакатларда ажрашиш жараёни соддалаштирилган бўлиб, давлатнинг аралашувини минималлаштиришга қаратилган, бошқаларида эса қонунчилик оилани сақлаш ва болалар манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган.

Ўйлаб кўриш муддатлари: концепция ва мақсадлар

Ўйлаб кўриш муддатлари – бу қонунчиликда белгиланган давр бўлиб, эр-хотинга ажрашиш ҳақида якуний қарор қабул қилиш учун берилган. Бу муддат бир неча ҳафтадан бир неча ойгача ўзгариши мумкин ва қуйидаги мақсадларга қаратилган:

- Эр-хотиннинг ярашиши учун вақт бериш.
- Оила институтларини ҳимоя қилиш.
- Ажрашиш билан боғлиқ барча масалаларни ҳал қилиш учун вақт бериш.
- Болаларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш.

ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАР ТАЖРИБАСИ

АҚШда ажрашиш тўғрисидаги қонунлар штатдан штатга фарқ қилади. Масалан, Калифорнияда минимал олти ойлик ўйлаб кўриш муддати белгиланган. Техасда бу муддат 60 кунни ташкил қилади. АҚШда федерал қонунчилик барча штатлар учун ягона нормаларни ўрнатмайди, бу эса турли ҳудудларда турли ёндошувлар ва ўйлаб кўриш муддатларига олиб келади.

Мисол: Калифорния штатида минимал ўйлаб кўриш муддати олти ойни ташкил қилади, бу эр-хотиннинг ажрашиш билан боғлиқ барча масалаларни ҳал қилиш ва ярашиш учун вақт беради.

Буюк Британияда ўйлаб кўриш муддати 20 ҳафта. Бу давр ажрашиш билан боғлиқ барча масалаларни ҳал қилиш ва мумкин бўлган ярашишга эришиш учун берилади. Англия ва Уэльс қонунчилиги эр-хотиннинг ажрашиш тўғрисида якуний қарор қабул қилишидан олдин мажбурий муддатдан ўтишни талаб қилади.

Мисол: Буюк Британияда ўйлаб кўриш муддати 20 ҳафтани ташкил қилади, бу эр-хотиннинг ўз қарорини яхшилаб ўйлаб кўриши ва ярашиш имкониятларини кўриб чиқишига имкон беради.

Германияда қонунчилик эр-хотиндан ажрашиш ҳақидаги аризани беришдан олдин бир йил алоҳида яшашни талаб қилади. Бу муддат эр-хотиннинг ўзаро розилиги ёки хонадонда зўравонлик каби айрим ҳолатлар мавжуд бўлганда қисқартирилиши мумкин.

Мисол: Германияда эр-хотин ажрашиш ҳақидаги аризани беришдан олдин бир йил алоҳида яшаши керак, бу уларга ажрашиш ҳақида ақлли қарор қабул қилиш учун вақт беради.

Францияда ўйлаб кўриш муддатлари ажрашиш турига қараб ўзгаради. Агар эр-хотин ўзаро розилик билан ажрашса, ўйлаб кўриш муддати 15 кунни ташкил қилади, бир томонлама ажрашишда эса – 6 ой. Бу ҳар бир ҳолатнинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш ва эр-хотинга барча масалаларни ҳал қилиш учун етарли вақт бериш имконини беради.

Мисол: Францияда эр-хотин ўзаро розилик билан ажрашганда ўйлаб кўриш муддати 15 кунни ташкил қилади, бу икки томон розилиги бўлганда ажрашиш жараёнини тезда якунлаш имконини беради.

Швецияда болалар бўлганида 6 ойлик ва агар эр-хотиндан бири ажрашишга рози бўлмаса, 12 ойлик минимал ўйлаб кўриш муддатлари белгиланган. Бу муддатлар болалар манфаатларини ҳимоя қилиш ва ярашиш учун вақт беришга қаратилган.

Мисол: Швецияда болалар бўлганида ўйлаб кўриш муддати 6 ойни ташкил қилади, бу уларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш ва ота-онанинг мумкин бўлган ярашиши учун вақт беради.

Қиёсий таҳлил

Ўйлаб кўриш муддатларидаги фарқлар ҳар бир мамлакатнинг маданий, ижтимоий ва ҳуқуқий хусусиятлари билан боғлиқ. Бу фарқлар ажрашиш жараёнига ва унинг оила ва жамиятга таъсирига сезиларли даражада таъсир кўрсатади.

Турли мамлакатлардаги ўйлаб кўриш муддатларининг қиёсий таҳлили

Мамлакат	Ўйлаб кўриш муддати	Асослар ва мақсадлар
АҚШ (Калифорния)	6 ой	Ярашиш ва масалаларни ҳал қилиш вақти
Буюк Британия	20 ҳафта	Масалаларни ҳал қилиш ва ярашиш вақти
Германия	1 йил	Ажрашиш ҳақида ақлли қарор қабул қилиш
Франция	15 кун - 6 ой	Ҳар бир ҳолатга индивидуал ёндошув
Швеция	6-12 ой	Болалар манфаатларини ҳимоя қилиш ва ярашиш

Маданий ва ҳукукий фарқларнинг ажрашиш жараёнига таъсири

Маданий ва ҳукукий фарқлар ажрашиш жараёнига сезиларли таъсир кўрсатади. Никоҳ ва оилага нисбатан консерватив қарашларга эга мамлакатларда оила ни сақлашга кўпроқ ҳисса қўшиш учун ўйлаб кўриш муддатлари узокроқ бўлиши мумкин. Либерал мамлакатларда эса ўйлаб кўриш муддатлари қисқа бўлиши мумкин, бу эса эр-хотиннинг ажрашиш жараёнини тезда якунлашга имкон беради.

Ўйлаб кўриш муддатларининг оилаларга таъсири

Ўйлаб кўриш муддатлари оилаларга ҳам ижобий, ҳам салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Бир томондан, улар эр-хотиннинг ярашиши ва болаларни ҳимоя қилиш учун вақт беришади, бошқа томондан, улар стресс ва ноаниқликни ошириши мумкин.

Психологик жиҳатлар

Ўйлаб кўриш муддатлари эр-хотиннинг ўз қарорини ўйлаб кўриши ва ярашиши учун вақт бериш билан психологик ҳолатига ижобий таъсир кўрсатиши мумкин. Бироқ узок муддатлар стресс ва ноаниқлик ҳиссини келтириб чиқариши мумкин.

Ижтимоий жиҳатлар

Ўйлаб кўриш муддатлари ижтимоий барқарорликка ҳисса қўшиши мумкин, барча ажрашиш билан боғлиқ масалаларни ҳал қилиш учун вақт бериш ва импульсив қарорларнинг олдини олиш билан.

Иқтисодий жиҳатлар

Ўйлаб кўриш муддатлари оиланинг иқтисодий ҳолатига ҳам ижобий, ҳам салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Бир томондан, улар мулкӣ масалаларни ҳал қилиш учун вақт беришади, бошқа томондан, ажрашиш жараёнининг харажатларини ошириши мумкин.

ХУЛОСА

Никоҳни бузиш жараёнида ўйлаш учун муддатларни жорий этиш оилаларни сақлаб қолиш ва болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилишда муҳим восита ҳисобланади. Аммо ажрашиш тўғрисидаги қонунчиликни ишлаб чиқишда ҳар бир мамлакатнинг маданий ва ҳукукий хусусиятларини ҳисобга олиш муҳимдир.

Ойлаш муддатлари ҳақидаги асосий хулосалар:

- Ойлаш муддатлари турмуш ўртоқларга ажрашиш тўғрисида онгли қарор қабул қилиш учун вақт беради.
- Муддатларнинг фарқланиши ҳар бир мамлакатнинг маданий ва ҳуқуқий хусусиятлари билан боғлиқ.
- Ойлаш муддатлари оилаларга ҳам ижобий, ҳам салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Қонунчиликни такомиллаштириш учун тавсиялар

Ажрашиш тўғрисидаги қонунчиликни такомиллаштириш учун қуйидаги тавсияларни кўриб чиқиш мумкин:

- Ҳар бир оиланинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олувчи мослашувчан ойлаш муддатларини жорий этиш.
- Ажрашиш жараёнида бўлган оилалар учун психологик ёрдам ва медиациянинг мавжудлигини таъминлаш.
- Ажрашишнинг болалар ва жамият учун оқибатлари тўғрисида хабардорликни ошириш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. U.S. Census Bureau. (2022). Marital Status of the Population by Sex, Race, and Hispanic Origin. Retrieved from <https://www.census.gov>
2. California Courts. (2023). California Divorce Laws. Retrieved from <https://www.courts.ca.gov>
3. Ministry of Justice UK. (2022). Divorce, Dissolution and Separation Act 2020: A Guide. Retrieved from <https://www.gov.uk>
4. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz. (2023). Gesetz über die Eingetragene Lebenspartnerschaft. Retrieved from <https://www.bmjbv.de>
5. INSEE (Institut national de la statistique et des études économiques). (2023). Le divorce en France. Retrieved from <https://www.insee.fr>
6. Statistiska centralbyrån (SCB). (2023). Marriage and Divorce Statistics in Sweden. Retrieved from <https://www.scb.se>
7. Pew Research Center. (2022). The Changing Profile of Unmarried Parents. Retrieved from <https://www.pewresearch.org>
8. Ministry of Health, Labour and Welfare (Japan). (2023). Statistics on Marriage and Divorce in Japan. Retrieved from <https://www.mhlw.go.jp>
9. Statistics Korea. (2023). Divorce Rate in South Korea. Retrieved from <https://kostat.go.kr>

10. Australian Bureau of Statistics. (2023). Divorces, Australia. Retrieved from <https://www.abs.gov.au>
11. Statistics New Zealand. (2023). Divorce Rates in New Zealand. Retrieved from <https://www.stats.govt.nz>
12. Statistik Austria. (2023). Marriage and Divorce Statistics in Austria. Retrieved from <https://www.statistik.at>

Research Science and Innovation House

THE PHYSICAL EFFECT OF PLAYING HANDBALL ON STUDENTS' UNDERSTANDING OF READING

Akhmedova Zuhra Khan Tulyanbayevna

Teacher of physical education at the 19th IDUM of Bukhara city

Abstract

In this article, the level of performance speed and dynamics of athletes with different levels of adaptation to specific muscle activity is determined. The results of the study show that as the level of education increases, the coefficient of variation, which reflects the level of preparation of student-athletes in the group, decreases, that is, the levels of preparation of athletes approach each other. In particular, the coefficients of change among the handball players of the first stage students ranged from $V=12.96\%$ to $V=15.98\%$, while for the students of the second stage, this indicator was $V=12.29\%$, reaching values in the range of $V=15.22\%$, but in stage III, it can be observed that they decreased (i.e. improved) to the values of $V=11.58\%$ and $V=14.37\%$.

Key words: physical activity, functional system, adaptation, functional parameters, adequate change, reaction speed.

Introduction.

Currently, there is a clear understanding of sports training as a process of adaptation of the athlete's body to physical activity, expressed in increasing its functional capabilities [1,2]. In this case, long-term adaptation of the functional systems of the athlete's body consists of the physiological essence, optimization of the unity of the functional body capabilities and the reactive properties of its systems [3]. Medical and biological studies of student health show that studying at the university is stressful in nature and is accompanied by a decrease in the body's adaptive capabilities. The adaptation of the body to muscle tension and the conditions for high physical performance of the athlete are of utmost importance. The level of ability to mobilize the physiological functions of the body, expressed in the rapid rise of physiological systems to the required level. The level of functioning at the initial stage of physical activity, as well as increasing the maximum capabilities of the body during specific muscle activity. This lack of participation in

physical activity has contributed to a greater prevalence of pediatric obesity, a decrease in fitness and a greater risk for disease [4]. All factors of high functional capabilities achieved by an athlete as a result of sports training must be realized through adequate changes in the speed with which the physiological systems of the body can change their functional parameters at the beginning of physical activity. Thus, the adaptation of this feature of physiological systems acts as an executive mechanism of homeostatic control. At the beginning of physical activity, the rate of change in functional parameters at the required level is optimized in the process of adaptation, based on increasing the capabilities of the executive organs of physiological systems [3]. The ability to quickly achieve the necessary changes in the functional parameters of the body at the beginning of physical activity, mobilize physiological systems as quickly as possible at the beginning of work and restore them as quickly as possible during sports. Especially during exercises performed at varying levels of physical intensity, it is very important to demonstrate the ability to work hard [5]. This is determined to a greater extent by such variables as the level of training of the athlete and the level of individual typological characteristics of their body [3]. The behaviors and traits of today's children, along with their genetics, are determinants of their growth and development; their physical, mental, and psychosocial health; and their physical, cognitive, and academic performance. Technological advances of modern society have contributed to a sedentary lifestyle that has changed the phenotype of children from that of 20 years ago. Children today weigh more and have a higher body mass index (BMI) than their peers of just a generation earlier [6]. The strategy of pedagogical education in the field of physical culture involves development and self-development of future teacher [7, 8].

The main goal of this study is to study the level and dynamics of functional indicators of students adapting to specific activities.

Materials and methods: 2.1. The study involved students ($n=30$), close to each other in age and functional readiness, involved in the sport of handball.

2.2. The rate of oxygen consumption. At the beginning of the study, the level of oxygen consumption in all groups was measured, and parameters of the cardiovascular and respiratory systems were recorded at rest. Then, participants were offered to perform dosed muscle loads with a standard strength, heart contractions at the level of 120-150 beats/min, with an individual frequency. Heart

rate (HR), pulmonary ventilation (VE), respiratory rate (fb), breath volume (VT) and oxygen consumption (VO₂) were recorded during physical exercises.

2.3. Increase heart rate. At the beginning of physical activity, the rate of change in functional indicators at the required level and heart rate increase. ($HRW_1/HR_{at\ rest}$), increased ventilation of the lungs ($VEW_1/VE_{at\ rest}$), increased respiratory rate ($fb\ W_1/ fb_{at\ rest}$), increase in breathing volume ($VT\ W_1/VT_{at\ rest}$) and oxygen consumption ($VO_2W_1/VO_2\ at\ rest$) during the first minute of exercise were assessed relative to rest.

Results. The development laws of the athlete's body, the mechanisms of rapid change in functional parameters to the required level and the possibilities of mobilization is one of the most important factors contributing to the rationalization of the functional training process of, adequate control and objective assessment of the functional training of athletes. Studying the features and patterns of the change rate in the functional parameters of athletes at the required level and functional mobilization at various stages of long-term sports training is an important task, the solution of which can be used to determine the directions and ways of mobilizing the abilities of athletes, means, methods and modes of training influence. Based on the above, collective spiroergometric experiments were carried out with the participation of handball athletes belonging to three age and qualification groups - first-year students (n=10), second-year students (n=10) and third-year students (n=10) ready. Studying the influence of the age-qualification factor on the parameters of the rate of change of functional indicators to the required level in handball players, locomotion in handball is determined by the fact that locomotion in handball refers to cyclic and acyclic physical exercises in approximately equal proportions according to its biomechanical structure. This allows us to conclude that the results obtained can, to a certain extent, be extended to most other sports.

Athletes who participated in the experiments were asked to undergo a standard functional test. During this process, parameters such as heart rate (HR), pulmonary ventilation (VE), respiratory rate and depth (fb and VT), and oxygen consumption (VO₂) were recorded. The speed of achieving the required level of change in functional indicators at the beginning of physical activity - reaction speed, increase in heart rate ($HRW_1/HR_{at\ rest}$), increased ventilation of the lungs ($VEW_1/VE_{at\ rest}$), increased respiratory rate ($fb\ W_1/ fb_{at\ rest}$), breath volume ($VT\ W_1/VT_{at\ rest}$) and assessed oxygen consumption ($VO_2W_1/VO_2\ at\ rest$) in the first minute of exercise

compared to rest. In addition, the absolute values of heart rate, HR, VE, fb, VT and VO_2 , recorded in the first minute of physical activity of standard power, were compared. The main statistical descriptions of the average values of the studied indicators in student-athletes of different ages and training at the initial stage of performing standard muscle loads and an assessment of the statistical reliability of the absolute difference in their arithmetic average values are presented.

Conclusion.

A comparative speed work analysis of the physiological systems of the body in response to physical activity of standard power to achieve the required level of change in functional parameters made it possible to observe their uniform change in athletes from one qualification age group to another. The greatest changes were observed in 1st year student-athletes of the III sports category. The rate of change in the functional indicators of the vegetative systems at the required level is characterized by the increase in these indicators from 160.5 ± 22.44 to $379.7 \pm 49.24\%$ (with an average range of 236.5%) during work in a state of relative rest. At the same time, the reaction of the autonomic systems of second-year student handball players in response to physical activity of standard strength is expressed in an average increase in the analyzed indicators by 239.7% (ranging from 137.4 ± 18.26 up to $329.4 \pm 40.54\%$). The level of training is very high - the speed of achieving the required level of functional indicators among students of the Sh-course handball players of the 1st category and SAN group is average - 243.0% (from 118.8 ± 15.22 to $288.7 \pm 33.43\%$ in the range) characterized by change.

References:

1. — Allamuratov Sh.I., Uraimov S.R. Effectiveness of increasing movement activity using physical education tools in professional activity. International journal of research in commerce, it, engineering and social sciences ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876., Volume: 16 Issue: 10 in October 2022. 31-33 p.
2. Горбанева Е.П. Качественные характеристики функциональной подготовленности спортсменов. - Саратов: «Научная Книга», 2008.- 145 с
3. Лысенко Е.Н. Ключевые направления оценки реализации функциональных возможностей спортсменов в процессе спортивной

подготовки спортсменов //Наука в олимпийском спорте. – 2006. - №2. – С. 70-77.

4. Солопов И.Н., Шамардин А.И. Функциональная подготовка спортсменов. – Монография. - Волгоград: «ПринТерра-Дизайн», 2003.– 263 с

5. Солопов И.Н. Физиологические эффекты методов направленного воздействия на дыхательную функцию человека. Монография. – Волгоград, 2004. – 220 с.

6. Ogden CL, Carroll MD, Kit BK, Flegal KM. Prevalence of obesity and trends in body mass index among U.S. children and adolescents, 1999–2010. *Journal of the American Medical Association*. 2012;307(5):483–490.

7. Gryvenko S. G. (2011). Prospects of computer technologies use during credit-module education system. *Medical education*, 4(1), pp. 15–16.

8. OLEH ROMANCHYSHYN, YURIY BRISKIN, OLEH SYDORKO, MARYAN OSTROVS'KYY, MARYAN PITYN Pedagogical colleges students readiness formation for sport and recreation activity *Journal of Physical Education and Sport* ® (JPES), 15(4), Art 125, pp. 815 - 822, 2015.

9. Razokovna, O. M., Ganiyevna, H. N., Oripovna, S. N., Raxmatullayevna, F. K., & Islomovna, M. M. (2022). English learning and vocabulary growing methods. *Journal of Positive School Psychology*, 10628-10632.

10. Dilova, N. G. (2021). O ‘quvchining shaxsiy sifatлари pedagogik hamkorlikning dastlabki tamoyili. *Science and Education*, 2(10), 558-566.

Research Science and
Innovation House

BOLA PSIXOLOGIYASINING OILADAGI AHAMIYATI

Raximova Zebo Shokirjon qizi

Toshkent xalqaro Nordik universiteti
maktabgacha ta'lim rus fakulteti

Annotatsiya. Mazkur maqolada farzand va ota-ona o'rtasidagi munosabatlar bugungi kunning dolzarb muammosi sifatida tahlil qilingan. Bu munosabatlar vaqtida bola psixologiyasida turli psixik jarayonlar hamda ota-onalar va farzandlar o'rtasida turli shakldagi tushunmovchiliklar kuzatiladi. Shuningdek, bolaning oiladagi tarbiyasi yuzasidan ota-onalar uchun psixologik tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: oila, shaxs, gipohimoyachi, ijtimoiy institutlar, psixik jarayon.

KIRISH

Bugungi kunda tobora murakkablashib borayotgan jarayon insoniyatning komillik sifatlarini saqlab qolishdan iborat. Shu bilan bir qatorda yoshlarga ta'lim-tarbiya berish, ularni ma'rifat va madaniyat sari yetaklash ham dolzarb masala bo'lib turibdi.

Bu masalalarning yechimini, eng avvalo, jamiyatning muqaddas makoni hisoblangan – oiladan izlash kerak. Tarixga nazar solsak, komil inson tarbiyasi avvalambor oilada boshlanganini ko'rshimiz mumkin. Bu esa, o'z navbatida, dalil va isbotni talab qilmaydigan haqiqatdir. Oila haqida gap ketar ekan, bu muqaddas makonni yaratuvchi ota-ona haqida gapirib o'tmaslikning iloji yo'q. Chunki oilada ota-ona farzand uchun ham murabbiy, ham komil inson tarbiyachisidir. Jamiyatdagi har bir inson uchun insoniylik fazilatlari (halollik, poklik, imon-e'tiqod, olijanoblik va hokazolar) avallo oilada mujassamlashadi. Shu bois oilaning jamiyatdagi o'rni, tarbiyaviy, axloqiy ahamiyati va qadr-qimmatini anglamasdan turib, komil inson tarbiyasi haqida gapirish o'rinsizdir. Sababi, oilada farzand tarbiyasida ota-bobolarimizning milliy an'ana va urf-odatlarini nuqtai nazaridan yondashmasak, biz oldimizga qo'ygan maqsadga erishishimiz mushkul kechadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Kichik maktab yoshdagi bolalarning harakati tezlik bilan o'zgarib, ularni tarbiyalashda qiyinchiliklarga duch kelamiz. Psixolog va ota-onalarning fikricha, bolalarda agressiya paydo bo'lib, yuz bergan jarayonga ko'z yoshi yoki jahl bilan

javob qaytaradi. Atrof-muhit bilan munosabati o'zgaradi. Agressiv javob qaytarish bolaning ichki emotsiyalarining tashqariga chiqishiga sababchi bo'ladi. Bunday agressiya bolada 6-7 yoshdan boshlanib 8-9 yoshgacha davom etishi mumkin. Bola ulg'aygan sari agressiya hajmi kamayib boradi.

Ba'zida bola faqat agressiya bilan cheklanmaydi. Masalan, ota-ona bolasini jazolaganda uni xonasidan chiqishiga yoki turli harakatlarni bajarishiga qarshi bo'ladi. Bunday jazoga ko'nikmagan bola ongsiz holda ota-onasiga qarshi chiqib, qimmatbaho narsalarni sindirishi yoki o'z kiyimlarini yirtishi mumkin. Bu jarayonda bolaning psixik rivojlanishida kamchiliklar ko'rina boshlaydi.

7 yoshdagi inqiroz paytida bola yaqinlari va do'stlaridan uzoqlashadi. Jamoaviy o'yinlarga umuman qatnashmaydi, ulardan o'zini uzoq tutadi. Agar bolaning ushbu harakatlariga vaqtida e'tibor berilmasa, bolada somatik kasalliklar vujudga kelishi mumkin. Bu sharoitda bolani so'zsiz shifokor ko'rigiga olib borish lozim bo'ladi.

Kichik maktab yoshdagi bolalar psixik va ijtimoiy rivojlanishi ham alohida o'ringa ega. Birinchidan, uning ijtimoiy maqomi o'zgaradi. U maktabga qadam qo'ygan kundan boshlab, unga yangi vazifalar yuklatiladi. Maktabgacha yoshdagi bolaning asosiy bajaradigan harakati o'yin bo'lsa, keyingi bosqichda o'yin harakati murakkab tus olib, o'qish muloqot harakatiga almashadi [4].

Ikkinchidan, bolaning psixikasida juda katta o'zgarishlar seziladi. Bolaning o'ylash jarayoni murakkablashib, mantiqiy fikrlash qobiliyati rivojlanadi. 7-12 yosh oralig'ida bolalarning esda saqlash qobiliyati o'ziga xos xususiyatlardan biri bo'lib, ular bir belgini biror narsa bilan taqqoslash, esda saqlash orqali mantiqiy fikrlashni amalga oshiradilar.

Mantiqiy fikrlash orqali bola kattalarning o'ylash qobiliyati bilan tenglashadi. Shu asnoda bola o'z xatti-harakati va o'z-o'ziga baho bera oladi.

Yosh avlodni es-xushli, ongli, har tomonlama yetuk inson qilib tarbiyalash oila, qolaversa, jamiyatdagi ijtimoiy institutlarning asosiy vazifasidir. Sababi, farzandning komil inson bo'lishi oiladan boshlanib, ta'lim-tarbiya maskanlarida davom etadi.

«Bola hayoti – misoli oq qog'oz. Unga nima yozish ota-onaning o'z ixtiyorida» degan tushunchaga e'tibor bersak, kelajakda bolaning qanday shaxs bo'lib shakllanishi ota-onasi va oila a'zolariga bog'liq, deganidir. Chunki farzand oilada dunyoga keladi. Uning komil inson bo'lib shakllanishiga avval ota-onasi, oila

a'zolari ta'sir ko'rsatadi. Oilaviy munosabatlar farzandlarning aqliy, ruhiy kamolotini ta'minlab qolmasdan, ota-onalarda o'ziga xos faollikni ham yuzaga keltiradi. Xususan, farzandlarning bevosita ta'siri tufayli ularning qiziqish hamda faoliyatlari doirasi kengayadi, o'zaro aloqalari boyib boradi, real hayot mazmunini chuqurroq anglash, ya'ni farzandlar kamoloti, kelajagi timsolida o'z umri davomiyligini ko'rish holati yuz beradi.

Olimlarning kuzatuvlariga ko'ra, bugungi kunda ishdan toliqib kelgan ota-ona bolasining tarbiyasiga 10-15 daqiqa vaqt ajratar ekan. Bu sanoqli daqiqalarning aksar qismi kundalikni tekshirish, kamchiliklarni ko'rsatish va tanqid ostiga olishga ajratilishi aniqlangan.

Oilada tarbiyada yo'l qo'yiladigan kamchiliklar [5]:

- ichkilikka ruju qo'ygan ota-ona farzandiga «gipohimoyachi» bo'lib tarbiya beradi. Ular farzandlaridan hech narsa talab qila olmaydi;
- ba'zi bir ota-onalar haddan tashqari qattiqqo'l bo'lsak, farzandimizning tarbiyasi yaxshi bo'ladi, deb hisoblaydi. Aksincha, bunaqa vaziyatlarda bolalar tortinchoq, o'ziga nisbatan ishonchsiz, yolg'on gapiradigan bo'ladi.

Bola tarbiyasida quyidagi qoidalarga amal qilinsa, maqsadga muvofiq bo'ladi:

- agar siz ogohlantirish bermoqchi bo'lsangiz, avvalambor farzandingizning yaxshi tomonlarini sanab o'ting;
- farzandingizning kamchiligini birdaniga yuziga solmasdan, yotig'i bilan tushuntiring;
- o'ziga buyruq berilishini hech kim yoqtirmaydi. Shuning uchun bevosita buyruq berishdan ko'ra, savol berib, pand-nasihat yo'li bilan berilgan topshiriqni bajartirganingiz ma'qul;
- farzandingizga o'z obro'sini saqlab qolishiga imkoniyat bering;
- insonlar haqida yaxshi fikrda bo'ling, shunda farzandingiz ularga o'xshashga harakat qiladi.

Shaxsning shakllanishi uzluksiz va murrakkab jarayondir. Bu jarayonda bolaga tabiatdan berilgan tug'ma qobiliyatlar, jamiyatdagi siyosiy-ijtimoiy vaziyat, oiladagi munosabatlar kabi asosiy kuchlarning o'zaro bog'liqligi ongli shaxsning shakllanishiga imkoniyat yaratadi.

Har bir bolaga shaxs sifatida qarab, uning o‘ziga xos ongi, erki, qobiliyatlarini hisobga olgan holda, ota-onalar o‘qituvchi bilan hamkorlikda quyidagi vazifalarni amalga oshirishlari maqsadga muvofiqdir [6]:

- ilg‘or pedagogik-psixologik tajribalar, samarali usullardan foydalangan holda xalqimizning madaniyati, urf-odatlarini negizida kichik maktab yoshidagi bolada milliy ong, insoniylik fazilatlarini shakllantirish;
- mutaxassislik fanlarining tarbiyaviy ahamiyatini kuchaytirish, ta’lim-tarbiya samaradorligini oshiruvchi maxsus va fakultativ fanlarni kiritish;
- bolalarning bilim, ilmga bo‘lgan qiziqishlarini orttirish; ularning aqliy qobiliyati, dunyoqarashini shakllantirish, jamiyat talabiga mos shaxs sifatida shakllanishiga ko‘maklashish;
- iqtidorli bolalarni aniqlash va ular qobiliyatining rivojlanishiga sharoit yaratish;
- tabiat va inson chambarchas ekanligini xis qiladigan, tabiatni muhofaza qila oladigan shaxsni tarbiyalash;
- milliy madaniyat asosida estetik tarbiya berishga o‘rgatish;
- milliy va umumbashariy qadriyatlarni o‘rganish va asrashni tarbiyalash;
- yoshlar tarbiyasida «ozodlik», «tenglik»,
- «demokratiya» kabi tushunchalarning mohiyatini teran tushunish va mamlakat ramzlariga hurmat ko‘rsatish.

Oiladagi ta’lim-tarbiyaning maqsadi – bolaning yoshi, xususiyatlari, psixik jarayonlarini hisobga olgan holda munosib tarbiya berishdir. Ushbu maqsaddan kelib chiqib, quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

- oilada bolaning rivojlanishi, sog‘ligiga g‘amxo‘rlik ko‘rsatish, tozalikka rioya qilish;
- mehnat va mehnatsevarlikka o‘rgatish. Bolaning kundalik hayotini mazmunli tashkil etish va o‘z-o‘ziga xizmat qilish ko‘nikmasini shakllantirish;
- oila a‘zolarini o‘zaro do‘stona munosabatda bo‘lishga, ota-ona, qarindoshlar, keksalarni hurmat qilishga o‘rgatish;
- adabiyot, madaniyat, milliy qadriyatlarga bo‘lgan qiziqishini uyg‘otish, vaqtdan unumli foydalanishga o‘rgatish;
- intizomli, mas’uliyatli va ziyrak bo‘lishga o‘rgatish;

- o‘z-o‘zini tarbiyalash va ijodkorlikka yo‘naltirish.

Farzand tarbiyasida psixologik tomondan beriladigan quyidagi tavsiyalarga amal qiling.

Birinchidan, ertalab farzandingizni mehr bilan uyg‘oting. Sizning muloyim ovozingiz va yuzingizdagi tabassum farzandingizning uyqusini o‘chirishi lozim.

Ikkinchidan, agar farzandingiz darsga kechikadigan bo‘lsa, uni «tez bo‘l», «chaqqon qimirla» deb shoshiltirmang. Bunday hollarda farzandingizni ertaroq uyg‘otmaganingiz uchun o‘zingizni aybdorman deb biling.

Uchinchidan, «tarbiyasiz bo‘lma», «bugun ikki olsang, ko‘rasan» degan ogohlantirishlarni ko‘p marotaba ayt mang. Aksincha, unga ishonch bildirib, yaxshi baho olib kelishiga tilakdosh bo‘ling. Shu o‘rnida aytish joizki, ba‘zi ota-onalar «bolam faqat yaxshi baho olishi kerak», deb o‘ylaydi. Buni eshitgan bola ota-onasining jazosidan qo‘rqib, yomon baho qo‘yilgan kundalik daftarining sahifasini yirtishga, bahoni tuzatishga yoki boshqa yo‘l orqali aldashga urinadi. Shuning uchun har bir ota-ona baho farzandining bilim olishida muhim, ammo asosiy masala emas ekanligini bilishlari lozim. Shuni esdan chiqarmaslik kerak: «baho qadrli emas, bola qadrli».

To‘rtinchidan, farzandingizni maktabga och holda jo‘nat mang.

Beshinchidan, farzandingiz maktabdan kelishi bilan «Bugun qanday baho olding?» deb savolga tut mang.

Oltinchidan, agar farzandingizning biror narsadan jahli chiqsa, indamang. Hovuridan tushgandan keyin o‘zi nima bo‘lganini aytib beradi.

Yettinchidan, farzandingizning tartibsizligi uchun o‘qituvchi sizni maktabga chaqirsa, o‘qituvchi bilan bo‘lgan suhbatda farzandingiz qatnashmagani ma’qul. Uyda farzandingizning ham fikrini eshitib, xatolarini tushuntiring.

Sakkizinchidan, farzandingiz maktabdan kelishi bilan unga dars tayyorlashi kerakligini ayt mang. Farzandingiz 2-3 soat dam olgani ma’qul.

To‘qqizinchidan, dars tayyorlayotgan bolaning tepasida turib, tanbeh berib, qo‘pol gaplar ishlat mang. Undan ko‘ra dars tayyorlashida yordam bering.

O‘ninchidan, farzandingizga har kuni kamida 20-30 daqiqa vaqt ajrating, u bilan yaqindan suhbatlashing.

XULOSA VA MUNOZARA

Xulosa shuki, ota-onaning bergan bugungi tarbiyasi farzandining ertangi kelajagi uchun poydevor vazifasini o'taydi. Shuning uchun oiladagi farzand tarbiyasi ota-ona tomonidan to'g'ri yo'naltirilgan bo'lsa, unda uning katta hayotga dadil qadam qo'yishiga, mustaqil fikr yuritishiga zamin yaratilgan bo'ladi.

Yuqoridagi fikr-mulohazalarga tayanib, oilada bola tarbiyasidagi ob'ektiv va su'bektiv omillarning mavjudligini inobatga olgan holda quyidagi takliflarni beramiz. Ota-ona bola tarbiyasida:

- sabr-toqatli;
- mehr-muhabbatli;
- intizomli va mas'uliyatli bo'lishi;
- farzandining ham ruhan, ham aqlan, ham jismonan sog'lom bo'lishiga imkoniyat yaratishi;
- har bir farzandini shaxs sifatida ko'rishi lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. / O'zbekiston Respublikasining saylangan Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Mamlakat Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. // «Xalq so'zi» gazetasi, 2016 yil, 8 dekabr.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: «Ma'naviyat», 2018.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. I jild. / A.Madvaliev tahriri ostida. – T.:
4. «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2016.
5. Haytov A. Sinf rahbari. – T.: «Yangi asr avlodi», 2016.
6. Hasanboev J., Hasanboeva O. va boshqalar. Pedagogika. – T.: «Fan», 2016.

O‘rganish metodlari

Toshkent davlat Sharqshunoslik Universitetining Yaponshunoslik
fakulteti 2-bosqich talabasi

Jabborova Umida

Anatatsiya: Ushbu maqolada til o‘rganuvchilari tilni puxta o‘rganishi uchun foydali usullar keltirilgan. Kerakli va samarali usullarni to‘g‘ri tanlash orqali tez til o‘rganish.

Kalit so‘zlar: Elbert Eyshteyn so‘zlari, metod, dunyoqarash, mentalitet, adabiyot, urf odat, ibora.

Bizning zamonaviy davrda o‘qishga, o‘rganishga qiziqishi yuqori bo‘lgan talabalar juda ko‘p. Ularning esa o‘rganish bo‘yicha o‘ziga xos metodlari, o‘rganish usullari mavjud. Har bir o‘rganuvchi odam o‘ziga qulay va aqliy salohiyatiga ko‘ra o‘ziga eng to‘g‘ri deb bilgan usulni ya‘ni metodni tanlaydi. Hech bir o‘quvchi o‘ziga qiyin deb bilgan usulni tanlab, o‘zini qiynashi shart emas. Unga hech qanaqa bosim ham shart emas. Eng avvalo o‘quvchi, o‘rganuvchi mutlaqo erkin fikrlay olishi va erkin muhitda bo‘lishi kerak. Albert Eysheyning shunday so‘zlari bor: “Agar o‘qigan narsangni 6 yashar bolaga tushuntirib bera olmasang, buni o‘zing ham hali tushunmagansan”. Haqiqatdan ham inson o‘rganishi uchun ma‘lum maqsad asosida o‘rganmasa, uni o‘zgalarga tushuntirib bera olmasa, demak, u hali yetarlicha tushunmagan. O‘rganish uchun esa o‘quvchida puxta metod bo‘lishi kerak. Olimlarning fikriga ko‘ra, o‘quvchi o‘rganayotgan sohasiga ko‘ra qabul qilish darajalari har xil bo‘ladi. Til sohasini o‘rganuvchilar, avvalo, ular so‘z yodlash taktikasini o‘rganishi kerak. So‘z yodlashda qayta qayta o‘qish, bitta so‘zni o‘n marta qaytarish, kitobga chizib o‘qish, baland ovoz chiqarib o‘qish kabi usullar ham mavjud. Bu esa o‘quvchiga qaysi usuldan foydalanib yodlasa, shunchalik tez yodlaydi. Bugungi kunda mashhur ruhshunoslar xorijiy tillarni o‘rganishi inson dunyoqarashini qisman bo‘lsa-da o‘zgartirish xususiyatiga ega degan fikrni ilgari surmoqdalar. Xorijiy tillarni o‘rganish uchun o‘sha xalqning turmush tarzi, mentaliteti, dunyoqarashi, urf odatlari bilan yaqindan tanishib borish imkoniyati paydo bo‘ladi. O‘zimdand kelib chiqadigan bo‘lsam, mening mutaxassisligim yapon tili. Hozirgi kunda yapon tilini o‘rganish bilan birga, uning tarixi, adabiyoti, urf

odatlari va shu bilan birga ularning bayramlarini ham o'rganib bormoqdaman. Yapon tili gap qurilishi jihatidan o'zbek tiliga yaqinligi sababli, o'quvchida mustahkam sabr, iroda bo'lsa o'rganishga oson til hisoblanadi. Bugungi kunda til o'rganuvchilarning asosiy qismini 17-35 yosh oralig'idagi yoshlar tashkil etadi. Chet tilini nafaqat o'qituvchi, mutaxassislar ko'magida, balki mustaqil ravishda ham o'rganish mumkin. Buning uchun esa ozgina qunt, mustahkam iroda va qat'iy tartibga asoslangan kun rejasi bo'lishi yetarli. Avvalo inson o'rganish uchun reja tuzib olishi kerak. Masalan, aynan til o'rganuvchilari o'ziga mustahkam reja tuzib olsa, u o'sha tilning mutaxassisi bo'lishi shubhasiz. Quyidagi metodlar;

1) Til o'rganish uchun har kuni kamida 5 soatdan shug'ullanish. Bu o'sha tilni tez va oson o'rganishga keng yo'l ochib beradi. Hech bo'lmaganda o'sha tilning yangi so'zlarini yodlash va so'z boyligini ko'paytirishi kerak

2) O'rganish davomida biror narsani nimagadir qiyoslab, o'xshatib yodlash. Bu taktika doimo foyda beradi. Misol uchun, yapon tilida ko'plab iyerogliflarni o'rganish kerak. Bu iyerogliflarni esa biror narsaga qiyoslab yodlasa, tez eslab qolish va xotirada uzoq muddatga saqlab qolishiga erishadi.

3) Kichkina yon daftarcha tutish. Bu ham o'rganishda yordam beradi. Ko'chada ko'rgan narsalarni daftarchaga yozib ketaverish. Eslagan so'zlarni va o'zini qiziqtirgan so'zlarni yon daftarchaga yozish ham o'rganishga katta yordam beradi.

4) Mustahkam xotira bilan ishlash va tarjimalik. Bu taktikada, biz kundalik hayotimizda eshitadigan, ko'radigan kino, film, musiqa va shu kabi narsalarni tarjima qilishga harakat qilishimiz kerak. Bilmagan narsalarni lug'atdan ko'rib xotiraga saqlab qolishga harakat qilish kerak. O'rganuvchilarning ko'pchiligida ko'rib, eslab qolish qobiliyati mavjud. Bu esa xotirada uzoq vaqt saqlanib qoladi.

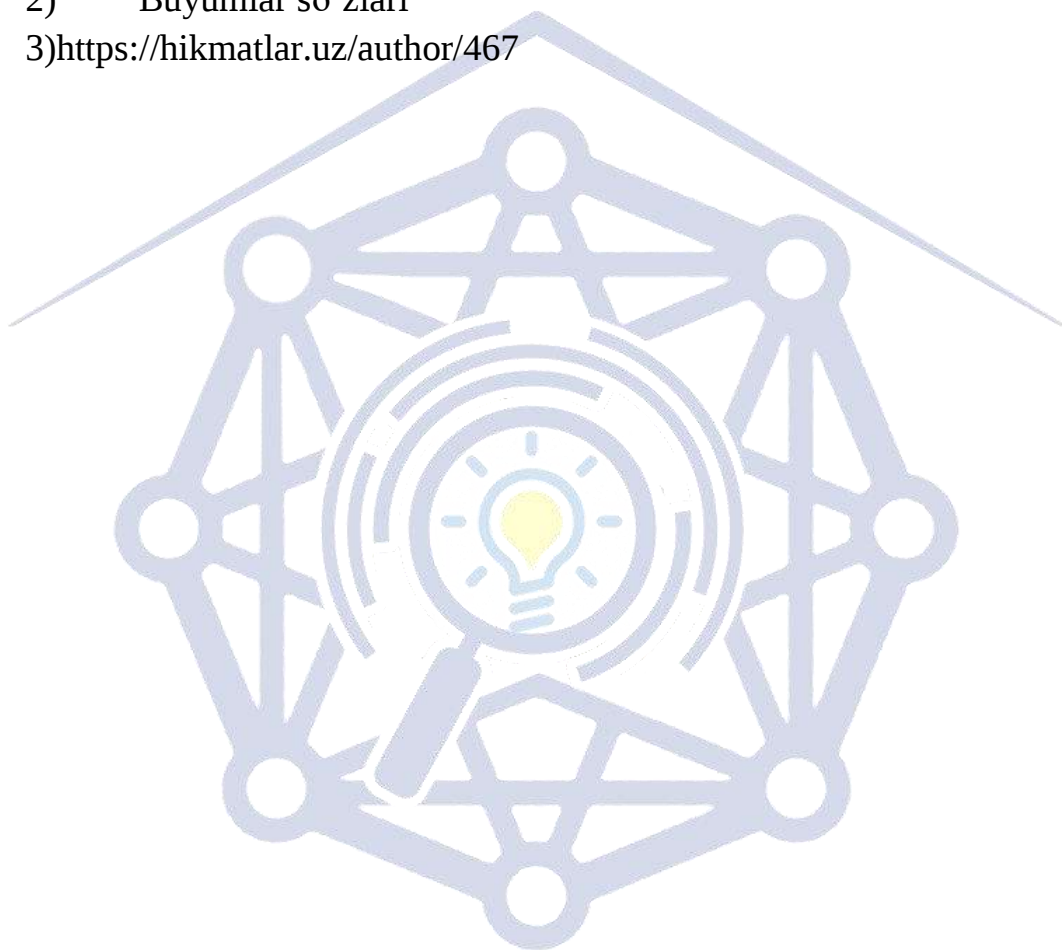
5) Xatolar bilan ishlash taktikasi. Bu usuldan foydalanish o'rganuvchi uchun juda qo'l keladi. Negaki, inson xatosini ko'rib, qayta tahlil qilib chiqsa, u shu xatoni qaytib qilmasligi aniq. Kitob o'qish davomida, kitoblardagi mavjud xatoliklarni tuzatish ham katta mahoratning dalilidir.

Bu metodlar inson hayotida, ayniqsa, til o'rganuvchilar orasida juda foydali hisoblanadi. Muhimi ularni o'z vaqtida, tartibni buzmag holatda bajarish maqsadga muvofiqdir. Buyuk sinxron tarjimoni Kato Lomb mutaxassisligi kimyo fani bo'lishga qaramasdan 8 ta tildan qiyinchiliksiz tarjima qilgan. 16 ta tilda erkin

muloqot qila olgan shaxsdir. Yuqorida sanab o‘tilgan metodlarni, u til o‘rganishdagi metodlarida qo‘llagan ekan.

Foydanilgan adabiyotlar

- 1) [https://odam.uz/news/til-o-rganishning-10-ta-qoidaga-asoslangan-
oson-usullari](https://odam.uz/news/til-o-rganishning-10-ta-qoidaga-asoslangan-
oson-usullari)
- 2) Buyumlar so‘zlari
- 3) <https://hikmatlar.uz/author/467>

Research Science and Innovation House

LATIFA JANRI

Husenova Dilshoda Tohir qizi

Jondor tuman 14-o'rta umumta'lim maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi.

ЖАНР АНЕКДОТА

Хусенова Дилшода дочь Тахира работает учителем начальных классов 14-й средней общеобразовательной школы Джондорского района.

GENRE OF A JOKE

Khusenova Dilshoda, daughter of Takhira, works as a primary school teacher at the 14 th secondary comprehensive school in the Dzhondor district.

Annotatsiya: Maqolada latifalarning boshqa og'zaki epik hamda kulgiga asoslanuvchi janrlar bilan munosabati haqida fikr yuritilgan. Latifalarning

Tayanch so'zlar: latifa, janr, obraz, folklor, poetika, obyekt, ko'rgazmalilik, metod, interfaol, tadqiqot, didaktika, qahramon, hajviya, kulgu, multimediya, askiya.

Аннотация: в статье определены характерные черты художественной композиции анекдотов, эпизодического сюжета, суть и развязка, значимость диалогов.

Ключевые слова: анекдот, жанр, образ, фольклор, поэтика, объект, выставка, метод, интерактив, исследование, дидактика, герой, комедия, смех, мультимедиа, юмор.

Keywords: anecdote, genre, image, folklore, poetics, object, exhibition, method, interactive, research, didactics, hero, comedy, laughter, multimedia, humor.

Annotation: The article features of the artistic composition of anecdotes, the episodic plot, the essence and denouement, the significance of dialogues are determined;

O'zbek folklori epik janrlari orasida xalq latifalari g'oyat ommaviyligi va hozirjavoblighi bilan ajralib turuvchi mustakil an'anaviy janr hisoblanadi. «Latifa» so'zi arabcha «latif va lutf» so'zlaridan olingan bulib, nozik qochirimli, mayin kinoyali kichik kulgili hikoyani anglatgani sababli istilohiy mohiyat kasb etgan. Shuni alohida ta'kidlash joizki, fors-tojik tilida bunday kulgili epizodik hikoyalarni maxsus to'plab, 1223 yilda «Javome'ul-hikoyot va lavome'ur-rivoyot» (Hikoyatlar to'plami va rivoyatlar ziyosi) nomi ostida alohida kitob sifatida tartib bergan Muhammad Avfiy Buxoriy (1172/1176 - 1233/1242) ham ularni latifa demagan, balki hikoyat degan.

Sirasini aytganda, aslida hikoyat deyilsa-da, davrlar o'tishi bilan ma'lum g'oyalarni ifodalashga moslashtirilib qayta ishlanishi natijasida latifa namunalariga aylangan bunday asarlar Majduddin Muhammad binni Adnom Surhakatiyning «Tarixi Turkiston», Abu Ja'far Muhammad binni Jarir Tabariy (838-923)ning «Tarixi Tabariy», Abu Rayhon Beruniy (973-1048)ning «Osor-ul-boqiya», «Kitob-ul Hind», saljuqiylar vaziri Nizomulmulk (1018-1092)ning «Siyosatnoma», Unsurul Maoliy Kaykovus (1021-vafot yili noma'lum)ning «Qobusnoma», Nizomi Aruzi Samarqandiyning (XII asr) «Chahor maqola», Zahiriy Samarqandiy (XII asr)ning «Sindbodnoma», Hakim Sanoiy (XII asr)ning «Hadiqat-ul haqiq» (Haqiqatlar bog'i), Sa'diy Sheroziyning «Guliston», Zayniddin Vosifiyning «Badoe' ul-vaqoe'» (Badiiy voqealar), Davlatshoh Samarqandiy (1435/36-1495)ning «Tazkirat ush shuaro» (Shoiralar bo'stoni), Xondamirning «Makorim ul-axloq» (Yaxshi hulqlar) va «Habib us-siyar» (Yoqimli xislatlar), Mirxondning «Ravzat us-safo» (Safo bog'i) va boshqalarda istagancha keltirilgan esa-da, barchasida hikoyat istilohi istifoda etilgan.

Faqat Nosiruddin Burhoniddin Rabg'uziyning 1310 yilda intihosiga yetkazilgan «Qisasi Rabg'uziy» asaridagina latifa istilohi ostida ikkita voqeot bayoni berilgan. Voqealar bayoni garchi jiddiy bo'lsa-da, vale kinoyaga moyilroq ohangga ega. Ana shu dalillarning o'ziyoq latifa istilohining nisbatan keyinroq, aniqrog'i, 1532-33 yillarda Faxriddin Ali Safiy tomonidan tartib berilgan «Latoyif ut-tavoyif» (Turli toifadagilarning latifalari) kitobining el orasida keng shuhrat qozona borishi tufayli nainki adabiy, balki xalq ijodida ham taomilga kira boshladi, istilohiy mohiyat kasb etgan holda ilmiy muomalada barqarorlasha borganini kuzatish mumkin.

To'g'ri, xalq orasida XVI asrdayoq keng shuhrat qozongan bu kitob goh «Latoyif ut-tavoyif», goh «Latoyifuz-zaroyif», gohida esa shunchaki

«Latofatnoma» tarzida atalib kelingan esa-da, uni o'zbek tiliga o'giran tarjimon Hoji Sotimxon Xoja In'om Munavvar qayd etganidek: «Latoyif so'zi garchi latifa so'zining ko'pligi bo'lsa ham, «latoyif» so'zi garchi latifa mazmunini inkor etmasa ham, «latoyif» - bu latifa emas. Latoyif turli tuman dilkash, maroqli, xarakterli, xullas, kimmatli voqea va hodisalarning latifanamo ixchamlikdagi bayonidir. Shuning uchun ham bu hikoyalarni latifa deb emas, balki latofatlar, lutflar deb atash mantiqqa yaqindir. Chunki bu latoyiflarni o'qigan kishi xuddi latifalarni o'qigandek ham qah-qah solib kuladi, ham chuqur fikrga toladi, sidqidildan yum-yum yig'laydi ham. Safiyning latoyiflari orasida, garchi xalq latifalariga aylanib ketgan hikoyatlar uchrab tursa ham, bu asar, eng avval, chindan ham dog' qiluvchi latifalar majmuidir". Bu fikrdan uch narsa oydinlashayotir: birinchisi va muhimi, latoyif so'zining latifa mazmunini anglatishi va ko'plikda qo'llanilganligi; ikkinchisi, boshda u hikoyat ma'nosida, aniqrog'i, hazilkashlikka yo'g'rilgan lutflardan iborat kulgili epizodik hikoyalarni anglatganligi; nihoyat, uchinchisi esa, Ali Safiy latoyiflarining ancha-munchasi bora-bora xalq latifalariga aylanishi va shu jarayonda latifa xalqning shu xildagi zarofatli og'zaki epizodik hikoyalarni ifodalovchi istilohiy mohiyat kasb etganligi. Shu zaylda, aytish mumkinki, xalq ijodiyotida latifa janri garchi taxminan IX-XI asrlarda paydo bo'lib, taraqqiy eta borganligi va Mahmud Qoshg'ariy ma'lumoticha, turkiy xalqlar orasida saw (sav) deb atalganligi ma'lum esa-da, folkloriy hodisani ifodalovchi arabcha «latifa» istilohi asta-sekin uni siqib chiqara boshladi va XIII asrdan muomalaga, kira borib, XIU-XUI asrlar davomida to'la barqarorlashuvga erishdi. Buni ozar folklorshunosi V.Valievning «latifa» so'zi bir termin kabi ozarbayjon folklorida keyinroq paydo bo'lgandir. Umuman, xalq orasida bu termin ishlatilmagan. Xalq orasida bu xildagi namunalar «bazama» deyiladi. Holbuki, folklorshunoslar arab tilidagi kalima «latifa» so'zini bir termin kabi qabul qilganlar. Bizga qolsa, latifa o'rnida «bazama» ishlatilsa, yanada munosib bo'lardi" , - degan fikri ham ma'lum ma'noda tasdiqlaydi.

Alisher Navoiy ham latifa o'rnida «bazla» va uni aytuvchini «bazlago'y» tarzda qo'llaydi:

Foydasiz qilmasa zohir karam,

Bermasa bir bazlaga yuz ming diram.

(«Hayratul-abror», 100-b) Va:

Zarofat holatida bazlago'lar,

Atoridqa qilib har dam g'ulular.

(«Farhod va Shirin», 30-b) va boshqalar.

Dastlabki paytda foydasiz narsalar uchun qalam «zohir etish» sarflashga hojat bo'lmaganidek, buhuda, mantiqsiz, kulgu qo'zg'amaydigan "bazla" (latifa)ga «yuz ming diram» sarflamoqqa ne hojat deyilsa, ikkinchi baytda nozikfahmlilik, zariflik kayfiyatida "bazlago'" (latifago'y)lar aytayotgan quvnoq latifalardan kah-qahalar avji Atorud (Yupiter)gacha yetardi degan ma'noni uqish mumkin. Ko'rinayotirki, «bazama» va «bazla» so'zlari yagona «baz» o'zagi asosida yaratilganligi bilan o'zaro hamohangdir. Shunga qaramay, turkiy tildagi «bazla» va «bazama» istilohlari o'rnida arabcha «latifa» istilohi ilmiy taomilga o'zlashib ketdi. Biroq xalq orasida «hikoyat», «mutoyiba» istilohlarini «latifa» ma'nosida qo'llash hamon davom etayotir.

Latifa umumfolklor hodisasi bo'lib, ruslarda anekdot, polyaklarda pereklad, ital'yanlarda fassetsiya, frantsuzlarda fablio va nemislarda shvank deb yuritiladi. Biroq unutmaslik kerakki, ruslardagi «anekdot» mazmunan «latifa» istilohiga teng ekvivalent bo'la olmaydi. Chunki «anekdot» so'zi «chop etilmagan asar» yoki «chop etilishi mumkin bo'lmagan asar» ma'nosida bo'lib, uni ilk bor vizantiyalik tarixchi Prokopiyy Kesariyskiy qo'llagan edi. U o'zining Vizantiya imperatoriga bag'ishlab yozgan kitobini «Anekdot» deb nomlagan edi. Hozirgacha fanda «Taynaya istoriya» («Yashirin tarix») nomi bilan mashhur bo'lib kelayotgan bu kitobni yozishda maxfiy hujjatlardan foydalanilganligi tufayli uni shunday atash zaruriyatga aylangan edi. Anekdotlarda ham tagdor qochirimlar, piching va kesatirlarni ifodalovchi ma'nolar borligi sababli XVIII asrdan e'tiboran xalq og'zaki nasrida latifaga o'xshagan hodisani ifodalovchi istiloh sifatida qo'llana boshlandi.

O'zbek xalq latifalari favqulodda boshlanishi va favqulodda naql etilishi bilan e'tiborni tortadi. Ularning asosida yengil mutoyiba va o'tkir hajv yotadi. Ular hajman muxtasar, mazmunan ixcham bo'ladi. Asosan, bir yoki ikki-uch epizoddan tashkil topadi. Yakka ijroda aytiladi. Xalq hajviyoti va mayin yumorga asoslangan latifalarda hayot haqiqati uydirma, so'z o'yini, kinoya va qochimlar vositasida aks ettiriladi. Latifalar yechimida satira va yumor hal qiluvchi rol o'ynaydi. Yechim tasodifan ko'tarilgan kulgu, kah-qaha yoki so'z o'yiniga asoslanadi. So'z o'yini latifa kul'minatsiyasini tashkil etadi.

Latifalarda nutqning dialog shakli keng qo'llanadi. Ular ijtimoiy-siyosiy va maishiy hayotiy ma'no kasb etadi. Kishilar fe'l-atvorida uchraydigan salbiy axloqiy xususiyatlarni inkor etib, soddalik, go'llik, kaltafahmlik, savodsizlik,

omiylik, merovlik, g'aflatoyinlik, befarosatlik ustidan kulgi uyg'otadi. Odamlarni hushyorlikka chorlaydi.

Latifalar ortiqcha tasviriylkdan xoliligi bilan ham ajralib turadi, ularda birorta ortiqcha so'z yoki detal uchramaydi. Binobarin, kompozitsiyaning soddaligi, syujetning ixcham va lo'ndaligi, yechimning favqulodda yuz berishi va tasodifan ko'tarilgan kulgiga asoslanganligi, yagona markaziy qahramon obraziga bog'liqligi latifaning doimiy va barqaror janriy belgilari sanaladi.

Latifalarning paydo bo'lishi masalasi folklorshunoslikda anchayin bahslarga sabab bo'lib kelayotir. Chunonchi, A.P.Peltser bu masalada A.Potebnya va A.Gluxovlar fikrini quvvatlab, latifalar ertaklar, masallar yoki naqlarning qayta ishlanishi, ixchamlashtirilishi, qochirimli ifodaviylik asosida kulgi uyg'otish darajasiga keltirilishi natijasida paydo bo'ladi deb hisoblaydi. O'zbek folklorshunosi H.Razzoqov ham «Satira, yumor xarakteridagi hajviy ertaklarning kichik hajmdagilari tobora ishlanib, ixchamlanishi natijasida bora-bora latifa janriga aylanib ketganidek, ulardagi epik komik qahramon Kallar, Aldarko'sa, Mashrab, Nasriddin afandi obrazlarining takomillashib, badiiy tip darajasiga ko'tarilishi uchun yordam beradi», deya yuqoridagi fikrga tarafdorlik qiladi. Bu fikrni «Latifaning janr sifatida shakllanishida ertak, rivoyat, lof, askiya va maqollarning ta'siri kuchli bo'lgan»ligini ta'kidlab, prof. B.Sarimsoqov ham tasdiqlaydi.

Xullas, xalq latifalari qahramoniga aylangan Xoja Nasriddin afandi obrazi sarchashmasida ana shu ikki buyuk siymo - Xoja Nasriddin Oqshahariy va Xoja Hasan Nasriddin Tusiylar turadi. Biroq aynan shu tarixiy shaxslarning o'zi bo'lmay, balki asrlar davomida xalq tomonidan badiiy qayta ishlangan va uning orzu-armonlarini ifodalovchi epik qahramon timsoliga aylangan. Uning nomi xalq latifalarida Mullo Nasriddin, Xoja yoki Xo'ja Nasriddin, Nasriddin afandi va Afandi shakllari uchraydi.

Xullas, latifalarda Nasiriddin afandi va boshqa personajlar nutqi juda katta badiiy estetik vazifani o'taydi; qahramon va personajlar xarakteriga xos xususiyatlarni ochishga xizmat qiladi. Ayniqsa, afandi nutqidagi qochirimlar, tagdor kinoyalar, kulgi yaratuvchi ko'p ma'noli so'zlar uning o'tkir didli, so'zga chechan, qiziqchilikka moyil tabiatini belgilaydi. Shu fazilati bilan hajman siqiq va ixcham bu latifalar xotiraga tez o'rnanib o'zlashadi va og'izdan-og'izga o'tib, sayqal topgan holda elga kulgi ulashib yashayveradi.

The relationship of anecdotes with other oral epic and humor-based genres

Khusenova Dilshoda
works as a primary school teacher
at the 14 th secondary comprehensive
school in the Dzhondor district

Annotatsiya: Maqolada latifalarning boshqa og'zaki epik hamda kulgiga asoslanuvchi janrlar bilan munosabati haqida fikr yuritilgan. Latifalarning

Tayanch so'zlar: latifa, janr, obraz, folklor, poetika, obyekt, ko'rgazmalilik, metod, interfaol, tadqiqot, didaktika, qahramon, hajviya, kulgu, multimediya, askiya.

Аннотация: в статье определены характерные черты художественной композиции анекдотов, эпизодического сюжета, суть и развязка, значимость диалогов.

Ключевые слова: анекдот, жанр, образ, фольклор, поэтика, объект, выставка, метод, интерактив, исследование, дидактика, герой, комедия, смех, мультимедиа, юмор.

Keywords: anecdote, genre, image, folklore, poetics, object, exhibition, method, interactive, research, didactics, hero, comedy, laughter, multimedia, humor.

Annotation: The article features of the artistic composition of anecdotes, the episodic plot, the essence and denouement, the significance of dialogues are determined;

Anecdotes. We have expressed an opinion on the fact that folklore is composed of works suitable for all conditions of life. Anecdotes serve as another proof of our opinion. Uzbeks, like other peoples of the world, love humor, imitation, and laughter. Laughter gives a person health, a good mood, and a sense of self-satisfaction. The wise children of our people, such as Yusufjan Khen, Aka Bukhor, Ganijon Tashmatov, shared refreshment, hope, and confidence with the people of our country even when life was difficult. Achieving such a result was very difficult for its time. Anecdotes, praises, askiya, works of folk drama, and the effective use of writing gave intelligent and talented people the honor of winning people's love in the real sense.

The genre characteristics of anecdotes can be defined as follows:

1. Anecdotes belong to the epic type (genre) in fiction. But in performance, dramatic acting skills are important.
2. Anecdotes are created in prose form.
3. Limited in size.
4. Dialogues are widely used in the expression of events.
5. An unexpected solution of an emergency causes laughter.

According to scientific literature, the formation and development of anecdotes corresponded to the 9th-11th centuries.

The end of the 19th century and the beginning of the 20th century are defined by the connection and integration of anecdotes with the name of Nasriddin Efandi. According to the founder of the science of Uzbek folklore, professor Hodi

Zarifov, the popularity of Nasriddin Efandi's name in Uzbek anecdotes began with the appearance of the printing press in our country, and the publication of Nasriddin Efandi's anecdotes in book form. It can be said that the wide popularity of "Mulla Nasriddin" magazine published in Azerbaijan among Uzbek intellectuals accelerated this process. At the beginning of the last century, books were published under the name "Nasriddin Efandi". Later, with the initiative of intellectuals, writers and scientists such as Sharif Reza, Sabir Abdulla, Adham Rahmat, Hashimjon Razzokov, Bahadir Sarimsakov, Farida Yoldosheva, Effendi's anecdotes were published several times and scientific researches were conducted. Especially the pamphlet "The image of Nasriddin Efandi in Uzbek anecdotes" written by Farida Yoldosheva has become important in learning the history of this genre, text analysis, and the skill of image creation. Uzbek Effendi's anecdotes have been repeatedly published in Russian. Uzbek filmmakers created feature films "Nasriddin in Bukhara" (starring Sverdlin Lev Naumovich), "Adventures of Nasriddin" (starring Razzaq Hamroev). It can be said without any hesitation that as a result of these efforts, Uzbek Nasriddin Efandisi, as well as our anecdotes, gained fame far beyond the borders of our country. Every reader who has read the anecdotes of Nasriddin Efandi is interested in the history of this person.

The repeated repetition of the names of Sheikh Nasriddin, Khoja Nasriddin, Mulla Nasriddin, Nasriddin Efandi increases this interest even more. According to scientific data, a person named Nasriddin died in 1208, and even according to the Hijri calendar, it was written on his tomb that he was born in 386, and the year numbers were deliberately reversed. Researcher Farida Yoldosheva summarizes

these facts as follows: "In history, there may have been several prototypes of people named Khoja Nasriddin, Nasriddin Efandi... These historical figures are the prototypes that gave life to the national hero Khoja Nasriddin. whether On the contrary, national hero Nasriddin brought fame to historical figures." Indeed, the various funny incidents in Nasriddin Effendi's anecdotes, created by the people, are so extensive and instructive that their general content does not fit within the limits of one person's life. Therefore, it is closer to the truth to understand the main character of these anecdotes as the people embodied in the symbol of Nasriddin Effendi. Because in history Rashididin Vatvot, Alisher Navoi, Binai, Mashrab, Muqimi, later A. Qadiri, G'. Ghulam, A. Qahhor, M. Shaykhzoda, A. Rahmat, H. Razzokov, S. Ahmad, O. Sharafiddinov, The description of the funny, instructive, humorous events that happened in the lives of people like E.Vahidov, O'Hoshimov, O.Matchon, A.Meliboev, over time, in the anecdotes, in particular, the oral ones related to Nasriddin Effendi it is natural that it is expressed in works of art. In every nation, there are people who create funny situations out of life scenes. Their way of thinking is the secret to creating an extraordinary comic situation. That is why the heroes of anecdotes are famous with the names Birbol in Indians, Jokha in Arabs, Aldar kusa in Kazakhs, Mushfiqi in Tajiks, Mirali in Turkmens, Umrbek in Karakalpaks, but there are many common situations in anecdote texts. In such cases, it is not correct to ask the question that the representative of another nation appropriated or copied a certain event from the representative of another nation. It is better to justify the creation of the same anecdotes due to similarities in social and domestic life. For example, in one of Birbal's anecdotes, one day the king orders him to come up with a very funny joke and that the forgiveness of this joke should be even more funny. Birbal accepts the king's offer. A few days later, Birbal pinches the king's back when no one is around. The king angrily asked, "What have you

done?" - when asked, Birbol replied: "I'm sorry, my king, I thought you were my queen." It is interesting that this anecdote is popular among Uzbeks, Turkmen, and Azerbaijanis. This example shows the viability of anecdotes and the naturalness of similar situations in different nations. As a result, it will not be possible to determine which nation created this anecdote earlier, and there will be no need to determine it. In the anecdotes of Uzbek Nasriddin Effendi, the main character is embodied as a very responsive, very intelligent, wise and entrepreneurial person. In life, it is impossible to put him in a situation where there is no solution with words and actions. Because the eloquence of the whole people, the nation, the virtue of zakyat, i.e. subtle thinking, was expressed in the image of the intelligent, thinker Nasriddin Effendi. In the text of each anecdote, the mind, mood and intelligence of the person who came up with it are shown. The attention-grabbing aspect of the anecdotes, which attracts the listener, is that the parties who answer questions in them try to put each other in a situation where no solution can be found. Especially, the fate of Nasriddin Effendi is described in a very difficult and desperate situation until reaching the final part of the story. But since the people are on the side of Nasriddin Effendi, our hero can find a solution even from such a difficult situation with his ingenuity and mastery of words.

Let's turn to an example. One day, the king learned that Effendi was coming to the palace and wanted to tell him about him with a story he found: "Tonight," he said, "Effendi and I had a dream." Naturally, in such cases, Effendi was only required to express the meaning of approval.

The king continued: "Effendi and I turned into a newborn kitten in our dream. A hawk fell from the sky and took both of us in its claws and flew to the sky. But he escaped from the attack of the eagle that appeared recently and freed both of us from its clutches. I fell into a molasses, and my brother fell into an unclean one."

Then the officials in the palace laughed at Effendi and burst out laughing. Effendi calmly said: "Shahim, tell us the rest of our dream." Surprised by the sudden statement, the king hesitated: "Well, what happened next?" - he had to ask. Efendi: "You came out of the molasses, I came out of the impure, right?" - he said. "Yes, yes," said the king, "very true." Then Effendi replied: "I licked you, you licked me." It turns out that we can't help but express our gratitude for Nasriddin's correct assessment of the situation and his ability to find the right solution immediately. The clear use of words and phrases in Effendi's anecdotes proves that the folk hero uses the possibilities of the Uzbek language, puns, and puns like a true goldsmith. Although Efendi looks very simple, he skillfully uses the beauty of our language and the pronunciation of sounds.

One day Effendi insulted a senior official saying "You are stupid". The official took him to the court. The judge thoroughly explained the official's services to his master. He advised. At the end of his speech, he ordered Effendi to look at the official and say, "You are not a stupid person." Efendi immediately obeyed the judge's order and said: "You fool are not human." Due to the pronunciation of the word "fool" in the sentence with a strong accent, it is known that if the salty dry official was called only a fool before, the effendi who "carried out" the judge's order no longer sees him as a human being. did It is clear that the people who weaved such anecdotes were people who know the Uzbek language very well and have a deep sense of puns.

In fiction, works are also created that completely free the reader from the worries of life for a certain period of time. The viewer who watches some stage plays forgets all his worries. He will get rid of big life problems. In particular, in our

opinion, such dramas as "Tashbolta Ashiq", "Brides' Rebellion", "Golden Wall" were staged for this purpose. The charm that fascinates us is determined by the extraordinary simple decision-making of the heroes of the work, their sincere attitude towards each other. In Effendi's anecdotes, the second characteristic of Effendi is explained by showing his extreme simplicity, to be more precise, his inaccuracy. In such examples, we enjoy Effendi's simplicity and the fact that he does not take the sad events of life to himself. Effendi's Effendi is interpreted by his Effendi. That is, it is the effendi who makes the decision that cannot be made by any conscious person. Nasriddin Effendi was walking on the street and found a small mirror. Taking it in his hand, as soon as he saw his reflection, he said: "Excuse me, is the mirror yours?" - he threw away. The glass is broken. Then Effendi said: "If you don't need to, won't you say it?" I would have bought it myself," he said. It is one of the masterpieces of values. In them, in the person of Effendi, the people are called to teach their children that there is a suitable solution to any difficult situation. The most important thing is the ability to find this solution.

LIST OF REFERENCES

1. Сафаров О. Ўзбек халқ оғзаки ижоди. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан университетлар ва педагогика институтлари учун дарслик. – Тошкент: Мусиқа, 2010. – 368 с.
2. Сафарова Н.О. Ўзбек болалар ўйин фольклори табиати. - Т.: Фан, 2008.
3. Шомақсудов Ш., Шораҳмедов Ш. Хикматнома. – Тошкент: Совет Ўзбек Энциклопедияси Бош редакцияси, 1990. – 526 б.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Икки жилдлик. 1-жилд. А–Р. – Москва: Рус тили, 1981. – 631 б.

Comparative study of the use of metaphor in Karakalpak and English literary speech

***Baltabaeva Delfuza Baxtiyar qizi**

A first-year PhD student at the department of Comparative literature, comparative linguistics translation at Karakalpak State University named after Berdakh

Annotation

This article highlights the understanding and appreciation of how metaphors are used in Karakalpak, English languages, It delves into questions such as how metaphors can be used in both languages or , how metaphors are demonstrated in comparative languages.

Keywords: a rollercoaster of emotions, myths and religious texts, Medieval and Renaissance periods.

A metaphor is a figure of speech in which a word or phrase is applied to an object or action to which it is not literally applicable. It describes something by saying it is something else, creating a direct comparison between two unrelated things. This comparison helps to illustrate a concept or idea by linking it to something familiar. For example, saying "Time is a thief" is a metaphor. It does not mean that time literally steals things, but it suggests that time can take away moments or opportunities, much like a thief would.

Metaphors are widely used in the English language across various contexts, including literature, everyday conversation, and even in professional or academic settings. There are followings showing how metaphors are typically used:

-Literature and Poetry: Metaphors are often used in literature to create vivid imagery, convey complex ideas, and evoke emotions for the reader. "**All the world's a stage, and all the men and women merely players.**" (William Shakespeare)
Metaphors are not limited to poetry and literature; they are common in everyday

language, such as in phrases like "a rollercoaster of emotions," "the heart of the matter," or "the root of the problem"

- In daily language, metaphors simplify communication by making abstract or complicated ideas more relatable and understandable.

Example: "He's the black sheep of the family."

-Advertising and Marketing Advertisers use metaphors to create memorable and impactful messages that resonate with consumers, often associating products with positive qualities or experiences.

Example: *"*This car is a beast.*"*

-Education and Explanations: Teachers and educators use metaphors to explain new or difficult concepts by relating them to something familiar to the students.

Example: *"*The brain is a computer.*"*

-Cultural and Social Commentary: Metaphors can be used to comment on or critique societal issues, capturing the essence of a complex social reality in a simple phrase.

Example: *"*The melting pot of America.*"*

-Psychology and Self-Help: In psychology and self-help contexts, metaphors are often employed to help individuals visualize and understand their emotional and mental states.

Example: *"*You need to let go of the baggage you're carrying.*"*

Business and Leadership: In business, metaphors are used to inspire, motivate, and communicate goals or challenges in a way that encourages action and understanding.

"We need to break through the glass ceiling."

In each of these above-mentioned contexts, metaphors serve to enrich language, making it more colorful, expressive, and meaningful. They help convey ideas more effectively by linking the known to the unknown.

The history of metaphor is deeply intertwined with the development of language and human cognition. Metaphors have been used in various forms of communication for thousands of years, serving as a fundamental way humans understand and describe the world around them. There is a brief overview of the history of metaphor in English speaking world:

***Ancient Origins:**

- Early Language Development: Metaphors likely emerged as early as the development of language itself. Early humans used metaphors to describe unfamiliar or abstract concepts by comparing them to familiar objects or experiences. This cognitive process helped in making sense of the world.

- Mythology and Religion: In ancient cultures, metaphors were commonly used in myths and religious texts to explain natural phenomena, moral lessons, and spiritual beliefs. For example, in many mythologies, gods and natural forces were often described using metaphorical language.

***Classical Antiquity:**

- Aristotle's **Rhetoric**: The first formal study of metaphor can be traced back to ancient Greece, particularly in Aristotle's work **Rhetoric** (4th century BCE). Aristotle defined metaphor as a rhetorical device that involves transferring a word from its literal meaning to another context. He believed that metaphors were not just ornamental but were essential to the art of persuasion.

- Poetry and Philosophy: In addition to Aristotle, other Greek and Roman philosophers and poets extensively used metaphors. Homer's **Iliad** and **Odyssey** are filled with vivid metaphors that bring the stories to life. Plato and other philosophers also explored the use of metaphor in philosophical discourse.

*** Medieval and Renaissance Periods:**

- Biblical and Religious Texts: During the medieval period, metaphors played a crucial role in religious texts, including the Bible. Allegorical interpretations of scripture were common, where metaphors were used to convey deeper spiritual meanings.

- Literary Expansion: The Renaissance saw a flourishing of literature and poetry, with metaphors being used more creatively and extensively. Writers like William Shakespeare and Dante Alighieri employed metaphor to explore human emotions, societal issues, and philosophical ideas.

*** Enlightenment to the 19th Century:**

- Philosophical Shifts: The Enlightenment brought a shift in thinking about metaphor, with some philosophers viewing it as a less precise form of expression compared to literal language. However, the Romantic poets, such as William Wordsworth and Samuel Taylor Coleridge, revived the use of metaphor, emphasizing its power to express the sublime and the ineffable aspects of human experience.

- Metaphor in Science: The 19th century also saw the use of metaphor in scientific discourse. Scientists used metaphorical language to describe complex theories and discoveries, such as Darwin's "tree of life" to represent evolution.

***20th Century and Modern Developments:**

- Cognitive Linguistics: In the late 20th century, the study of metaphor experienced a resurgence with the development of cognitive linguistics. Scholars like George Lakoff and Mark Johnson, in their seminal work **Metaphors We Live By** (1980), argued that metaphors are not just literary devices but are fundamental to human thought and communication. They introduced the concept of "conceptual metaphors," where abstract concepts are understood through more concrete experiences (e.g., "time is money").

- Postmodernism and Beyond: In the postmodern era, metaphors have been explored in various fields, including literature, philosophy, psychology, and artificial intelligence. Metaphors are now recognized as essential tools in shaping our understanding of reality, influencing how we perceive, think, and act in the world.

* Contemporary Usage:

- Cross-Cultural and Interdisciplinary Study: Today, the study of metaphor spans across disciplines, from linguistics to neuroscience, and is considered a key element in understanding cultural differences, language development, and human cognition. Metaphors continue to be a central part of everyday language, as well as in creative writing, advertising, and political discourse.

In one word, the history of metaphor is a reflection of the evolution of human language and thought. From its roots in ancient mythology and philosophy to its current role in cognitive science and everyday communication, metaphor remains a powerful tool for understanding and expressing the complexities of human experience.

As it is obvious that a metaphor is a figure of speech that directly compares two unlike things by stating that one *is* the other, highlighting similarities between them without using "like" or "as," which distinguishes it from a simile. Metaphors are used to create vivid imagery or convey complex ideas in a more relatable or understandable way. To illustrate this, **"The world is a stage."**

- Literary: In Shakespeare's "As You Like It," the metaphor "All the world's a stage, and all the men and women merely players" equates the world to a stage and life to a play.

A metaphor typically involves two components:

- Tenor: The subject of the metaphor (the thing being described).

- Vehicle: The image or concept that the subject is being compared to.

For example, in the metaphor "Time is a thief," "time" is the tenor, and "thief" is the vehicle.

There are some types of Metaphors:

- Implicit Metaphor: The comparison is not explicitly stated, e.g., "He brayed his refusal," where "brayed" implies a comparison to a donkey without directly saying it.

- Extended Metaphor: A metaphor that extends over several lines or throughout an entire work, allowing for a more detailed comparison.

- Dead Metaphor: A metaphor that has been used so often that it has lost its metaphorical impact and is taken literally, e.g., "the arm of a chair."

- Mixed Metaphor: Combines two or more incompatible metaphors, often creating a confusing or humorous effect, e.g., "We'll burn that bridge when we come to it."

Without doubt that everything has its purpose as well as Metaphors:

First of all, metaphors can simplify complex ideas by relating them to something more familiar, making abstract concepts more accessible.

Secondly, they create emotional impact which can evoke strong emotions or connections by associating an idea with a powerful image or concept.

— Thirdly, Aesthetic Appeal: Metaphors add depth and richness to language, making writing and speech more engaging and memorable.

When it comes to analyze metaphors in the Karakalpak language, like in many other languages, metaphors are used to convey meanings that go beyond the literal interpretation of words. These metaphors are deeply rooted in the cultural and environmental context of the Karakalpak people, who traditionally live in the Aral Sea region in Central Asia. It is better to give information about Characteristics of Metaphors in Karakalpak Language:

*Nature-Inspired: Given the nomadic and agricultural lifestyle of the Karakalpak people, many metaphors are drawn from nature, the environment, and animals. For instance, comparisons might be made between a person's traits and the characteristics of animals or natural elements like rivers, deserts, and mountains.

*Cultural Context: Metaphors in Karakalpak often reflect the culture, history, and traditions of the people. For example, the metaphor "qalbı çölde" (қалбы чөлде) literally means "his heart is in the desert," but metaphorically it could describe someone who feels lost, isolated, or emotionally barren.

*Proverbs and Idioms: Karakalpak language is rich in proverbs and idioms, many of which are metaphorical. These expressions often carry wisdom or moral lessons that are passed down through generations. For example, a Karakalpak might say, "Jigitlik jeti arman" (Жигитлик жети арман), which could be translated as "Manhood is seven desires," metaphorically referring to the various challenges and desires that define a man's life.

* Common Themes:

- Strength and Resilience: Many metaphors relate to the harsh environment, such as comparing a strong person to a mountain or an enduring person to a river that continues to flow despite obstacles.

- Community and Relationships: Metaphors might also reflect the importance of community and relationships, such as likening a good friend to a "sholpan," a star that guides one through the night.

- "Qaraqtaqtı büringdey" (Қарақтақты бүрінгдей): Literally "like a wolf on the hunt," metaphorically used to describe someone who is relentless or determined in their pursuit.

- "Aqil agin suwdaý. "Wisdom is like water," implying that wisdom, like water, is essential for life and should be sought and valued.

At basinday som jurek,

Sarayga siymay tuwladi

(Haji-Gerey)

“Tuwlaw”- the verb is used for horse, but there is used as explicitly for human being expressing he could not tolerate for pain.

Bul shoqmarga Gerey er bel bermedi,

Alshag'irdi qatti ashiw kernedi,

Qaharlenip ash jolbaris aqirip,

Eki qolin tum-tusina sermedi

(Haji-Gerey)

Ash jolbaris – there is the word defining that man shouts as a hungry tiger.

In conclusion, Metaphors are a way to preserve the unique cultural identity of the Karakalpak people, encapsulating their experiences and worldview. In a society where oral tradition is strong, metaphors serve as powerful tools for communication, enabling people to express complex ideas and emotions succinctly and memorably.

Used literature:

1. Бэн А. Стилистика и теория устной и письменной речи. –М.:1986. -293с.
2. Гусев С.С. Наука и метафора.-Л., 1984. 152с.
3. Лапшина В.В. Метафора как средство конструирования имиджа политика: Автореф. дис. . канд. филол. наук. М., 2006. - 26с.
4. Макормак Э. Когнитивная теория метафоры // Теория метафоры. М., 1990.-с. 358-386.
5. Никитин М.В. Метафора лексическая и грамматическая // Современные проблемы теории языка. — 2000.
6. Никитин М.В. Метафорический потенциал слова и его реализация // Studia lingüistica. Проблемы теории европейских языков. — Вып. 10. — СПб., 2002.

Research Science and
Innovation House

**Прогнозирование положительного ответа на сердечную
ресинхронизирующую терапию у больных с хронической сердечной
недостаточностью и с блокадой левой ножки пучка Гиса.**

Халикова А.Б., Абдуллаев Т.А., Цой И.А.

**Республиканский Специализированный Научно-Практический
Медицинский Центр Кардиологии. Ташкент. Узбекистан**

Резюме

Сердечная недостаточность (СН) является распространенным синдромом, заболеваемость которым непрерывно растет. С течением времени СН переходит в терминальную стадию, что характеризуется рефрактерностью к оптимальной медикаментозной терапии (ОМТ) и требует имплантации вспомогательных устройств или трансплантации сердца. Одним из методов вспомогательной терапии является сердечная ресинхронизирующая терапия (СРТ), которая в последнее время стала общепринятой для пациентов с хронической СН II-IV функционального класса (ФК) по классификации Нью-Йоркской ассоциации сердца (NYHA), со сниженной фракцией выброса левого желудочка (сФВЛЖ) менее 35% и наличием широкого комплекса QRS ≥ 120 мс. Основными показателями эффективности СРТ у больных с рефрактерной к медикаментозной СН является быстрое и стойкое улучшение гемодинамики. Однако примерно 20–40% пациентов не отвечают на нее. В настоящее время в европейских рекомендациях подчеркивается длительность комплекса QRS, которая служит главным критерием для отбора на СРТ. Goldenberg et.al. предложили оценку эффективности СРТ по ЭХОКГ в исследовании MADIT-CRT и выявили предикторы, отрицательно влияющие на обратное ремоделирование ЛЖ: мужской пол, наличие ИБС, длительность комплекса QRS ≤ 150 мс, отсутствие блокады ЛНПП. Целью данного исследования было оценить ЭКГ критерии ПБЛНПП по Штраусу как предиктор положительного ответа у пациентов, подвергшихся имплантации сердечно ресинхронизирующего устройства и то, как морфология QRS комплекса может повлиять на результат.

Материалы и методы: В исследование были включены 37 пациентов, у которых на ЭКГ морфология комплекса QRS была по типу блокады левой

ножки пучка Гиса. У всех пациентов был тщательно собран анамнез, включая (возраст, пол, этиологию СН, функциональный класс СН по NYHA до и после 6 месяцев после имплантации СРТ, эхокардиография проводились до и через 6 месяцев имплантации СРТ. Они были разделены на 2 группы. Первая группа (23 пациента): с ЭКГ критериями БЛНПГ, отличными от критериев Штрауса, и вторая группа (n= 14 пациента) с ЭКГ критериями Штрауса. Р значение = 0,463. Критериями эффективности на СРТ являлись: улучшение класса СН по NYHA на один класс, снижению конечного систолического объема ЛЖ (КСО) на $\geq 15\%$ и увеличение ФВЛЖ на 5%.

Результаты: При посещении через 6 месяцев число респондеров на СРТ в исследовании составило 28 пациентов (75,6%); из них 52% пациентов (15 пациентов), имели не Штраусовские ЭКГ критерии, в то время как 48% (13 пациентов), имели ЭКГ критерии Штрауса, что составляет 92% от общей группы с ЭКГ критериями БЛНПГ по Штраусу.

Выводы: По результатам нашего исследования у больных с БЛНПГ и с ЭКГ-критериями Штрауса наблюдается положительный ответ в виде увеличения ФВ и уменьшения КСО.

Ключевые слова: Хроническая сердечная недостаточность (ХСН), сердечная ресинхронизирующая терапия (СРТ), фракция выброса (ФВ), электрокардиограмма (ЭКГ), конечно-систолический объем (КСО), блокада левой ножки пучка Гиса (БЛНПГ), Нью-Йоркская кардиологическая ассоциация (NYHA).

Surunkali yurak etishmovchiligi va gis tutami chap oyoqchasi tu'liq qamali bo'lgan bemorlarda yurak resinxronizatsiyasi terapiyasiga ijobiy javobni bashorat qilish.

Xoliqova A.B., Abdullaev T.A., Tsoy I.A.

Respublika ixtisoslashtirilgan kardiologiya ilmiy-amaliy tibbiyot markazi.
Toshkent. O'zbekiston

Yurak yetishmovchiligi (YuYe) ku'p uchraydigan sindrom bo'lib, uning jadal sur'atlarda o'sib borishi kuzatilmoqda. Vaqt o'tishi bilan YuYe terminal bosqichiga o'tadi, bu optimal tibbiy terapiya (OTT) ga javoban etarli natija bu'lmasligi bilan

tavsiflanadi va yordamchi qurilmalarni implantatsiya qilish yoki yurak transplantatsiyasini talab qiladi. Yordamchi terapiya usullaridan biri bu yurak resinxronizatsiyasi terapiyasi (YuRT) bo'lib, u yaqinda Nyu-York yurak assotsiatsiyasi (NYHA) tasnifiga ko'ra surunkali YuYe funktsional sinf III-IV (FS) bo'lgan, chap qorincha qon otish kuchi (ChQQOK) 35% dan kam bu'lgan va QRS kompleksining ≥ 120 ms dan ortiq kengayishi kuzatilgan bemorlar uchun umumiy qabul qilingan. Dori-darmonlarni qabul qilgan ammo yetarli natijaga erishmagan yurak etishmovchiligi bor bemorlarda YuRT samaradorligining asosiy ko'rsatkichlari gemodinamikaning tez va barqaror yaxshilanishi hisoblanadi. Biroq, bemorlarning taxminan 20-40 foizi bunga ijobiy javob bermaydi. Hozirgi kunda Evropa kardiologlari uyushmasi ko'rsatmalari QRS kompleksining davomiyligini ta'kidlaydi, bu esa YuRT ga bemorlarni saralash tanlovining asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi. Goldenberg va boshqalar. MADIT-CRT tadqiqotida ehokardiografiya yordamida YuRT samaradorligini baholashni taklif qildi va chap qorincha qayta remodellashuviga salbiy ta'sir ko'rsatadigan bashorat qiluvchilarni aniqladi: erkak jinsi, yurak ishemik kasalligi mavjudligi, QRS kompleksining davomiyligi ≤ 150 ms, GTChOT qamalining yo'qligi. Ushbu tadqiqotning maqsadi yurak resinxronizatsiya qurilmasi implantatsiyasidan o'tgan bemorlarda ijobiy javobning bashoratchisi sifatida GTChOTQ uchun EKG Strauss mezonlarini va QRS kompleks morfologiyasining natijaga qanday ta'sir qilishi mumkinligini baholash edi.

Materiallar va usullar: Tadqiqotda QRS kompleksining EKG morfologiyasi gis tutami chap oyoqchasi tu'liq qamaliga ega bo'lgan 37 bemor ishtirok etdi. Barcha bemorlarning kasallik tarixi sinchkovlik bilan u'rganilib chiqildi (yoshi, jinsi, YuYe etiologiyasi, YuRT implantatsiyasidan 6 oy oldin va keyin NYHA bu'yicha funktsional sinfini), exokardiografiya tekshiruvi YuRT implantatsiyasidan 6 oy oldin va keyin o'tkazildi. Ular 2 guruhga bo'lingan. Birinchi guruh (23 bemor): EKG mezonlari GTChOTQ Shtrauss mezonlaridan farqli va ikkinchi guruh ($n = 14$ bemor) Shtrausning EKG mezonlari bilan. P qiymati = 0,463. YuRT uchun samaradorlik mezonlari quyidagilardan iborat edi: NYHA bu'yicha YuYe sinfining bir sinfga yaxshilanishi, ChQ su'ngi sistolik hajmining (SSH) $\geq 15\%$ ga pasayishi va ChQQOK ning 5% ga oshishi.

Natijalar: 6 oylik kuzatuvda tadqiqotda YuRT ga ijobiy javob beruvchilar soni 28 bemorni (75,6%) tashkil etdi; ulardan 52% bemorlarda (15 bemor) Strauss EKG

mezonlari bo'lmagan, 48% (13 bemor) esa Strauss EKG mezonlariga ega bo'lib, GTChOTQ uchun Strauss EKG mezonlari bo'lgan bemorlar umumiy guruhning 92% ni tashkil qiladi.

Xulosa: Tadqiqotimiz natijalariga ko'ra, GTChOTQ EKG Strauss mezonlari bo'lgan bemorlarda ChQQOK ning oshishi va SSH ning pasayishi shaklida ijobiy javob kuzatildi.

Kalit so'zlar: Surunkali yurak etishmovchiligi (SYuYe), yurak resinxronizatsiyasi terapiyasi (YuRT), chap qorincha qon otish kuchi (ChQQOK), elektrokardiogramma (EKG), su'ngi sistolik hajm (SSH), gis tutami chap oyoqchasi tu'liq qamali (GTChOTQ), Nyu-York yurak assotsiatsiyasi (NYHA)

Prediction of a positive response to cardiac resynchronization therapy in patients with chronic heart failure and left bundle branch block.

Khalikova A.B., Abdullaev T.A., Tsoi I.A.

Republican Specialized Scientific and Practical Medical Center of Cardiology.
Tashkent. Uzbekistan

Summary

Heart failure (HF) is a common syndrome, the incidence of which is continuously increasing. Over time, HF progresses to the terminal stage, which is characterized by refractory to optimal medical therapy (OMT) and requires implantation of assistive devices or heart transplantation. One of the methods of adjuvant therapy is cardiac resynchronization therapy (CRT), which has recently become generally accepted for patients with chronic HF functional class III-IV (FC) according to the New York Heart Association (NYHA) classification, with reduced left ventricular ejection fraction (LVEF) less than 35% and the presence of a wide QRS complex ≥ 120 ms. The main indicators of the effectiveness of CRT in patients with refractory to drug-induced heart failure are rapid and sustained improvement in hemodynamics. However, approximately 20–40% of patients do not respond to it. Currently, European guidelines emphasize the duration of the QRS complex, which serves as the main criterion for selection for CRT. Goldenberg et al. proposed an assessment of the effectiveness of CRT using echocardiography in the MADIT-CRT study and identified predictors that negatively affect reverse LV remodeling: male

gender, the presence of coronary artery disease, QRS complex duration ≤ 150 ms, absence of LBB block. The aim of this study was to evaluate the ECG Strauss criteria for LBBB as a predictor of positive response in patients undergoing cardiac resynchronization device implantation and how QRS complex morphology may influence outcome.

Materials and methods: The study included 37 patients whose ECG morphology of the QRS complex was of the type of left bundle branch block. All patients had a carefully collected medical history, including age, gender, etiology of HF, NYHA functional class of HF before and after 6 months after CRT implantation; echocardiography was performed before and after 6 months of CRT implantation. They were divided into 2 groups. The first group (23 patients): with ECG criteria for LBBB, different from the Strauss criteria, and the second group ($n = 14$ patients) with the ECG criteria of Strauss. P value = 0.463. Efficacy criteria for CRT were improvement in the NYHA HF class by one class, a decrease in LV end-systolic volume (ESV) by ≥ 15 percentage and an increase in LVEF by 5%.

Results: At the 6-month visit, the number of CRT responders in the study was 28 patients (75.6%); of these, 52% of patients (15 patients) had non-Straussian ECG criteria, while 48% (13 patients) had Strauss ECG criteria, representing 92% of the total group with Strauss ECG criteria for LBBB.

Conclusions: According to the results of our study, patients with LBBB and ECG Strauss criteria have a positive response in the form of an increase in EF and a decrease in ESV.

Key words: Chronic heart failure (CHF), cardiac resynchronization therapy (CRT), ejection fraction (EF), electrocardiogram (ECG), end-systolic volume (ESV), left bundle branch block (LBBB), New York Heart Association (NYHA).

Актуальность

Сердечная ресинхронизирующая терапия (СРТ) считается краеугольным камнем в лечении пациентов с хронической сердечной недостаточностью (СН) и с блокадой левой ножки пучка Гиса (БЛНПГ) [1, 2]. Европейские и американские руководства по ХСН рекомендуют имплантацию СРТ как показание первого класса у пациентов с симптоматической СН с длительностью $QRS > 130$ мс и морфологией QRS по типу БЛНПГ. Однако процент нереспондеров среди пациентов с БЛНПГ достигает 20–40% [3].

Различные электрокардиографические (ЭКГ) критерии диагностики БЛНПГ могут влиять на ответ после имплантации СРТ. [4].Критерии БЛНПГ для клинической практики в рекомендациях Американской кардиологической ассоциации (АНА) отличаются от критериев в рекомендациях Европейского общества кардиологов (ESC), но оба они рекомендуют отсутствие зубцов q в отведениях I, V5 и V6 [5]. В 2011 году Штраус и др. предложили новые более строгие критерии БЛНПГ для улучшения ответа на СРТ, включая продолжительность QRS > 140 мс для мужчин и > 130 мс для женщин, а также зазубрину в середине комплекса QRS как минимум в двух отведениях V1, V2, V5, V6. I или aVL, а также морфологию rS или QS в отведении V1 [6]. На сегодняшний день, остается спорным вопрос, могут ли критерии Штраусса БЛНПГ быть более полезными, в клинической практике чем другие критерии, для прогнозирования реакции на СРТ.

Исходная продолжительность комплекса QRS является еще одним значимым показателем для отбора пациентов и дальнейшего ответа на сердечную ресинхронизирующую терапию. Это было установлено после публикации результатов исследований по кардиостимуляции при застойной сердечной недостаточности (PATH-CHF) I и II [7]. Впоследствии было доказано, что пациенты подгруппы БЛНПГ (приблизительно 70% от общей популяции MADIT-CRT) получили большую пользу от имплантации СРТ-D, в то время как пациенты без БЛНПГ не показали таких же результатов [3]. После публикации исследования MADIT-CRT в июне 2009 года FDA запросило дополнительные 6 месяцев наблюдения, чтобы оценить сохранение положительного эффекта СРТ-D с течением времени. Исследование проведенное Суини и др. [8] показало, что морфология комплекса QRS по типу БЛНПГ является независимым и значимым предиктором ответа на СРТ. Это было дополнительно подтверждено в исследовании RAFT, проведенном Лидией Попоской [9]. Конфигурация БЛНПГ на ЭКГ считалась наиболее значимым предиктором ответа на СРТ [10]. Наличие зазубрины в комплексе QRS очень важно для диагностики БЛНПГ, и она должна появляться сразу через 40 мс регистрации комплекса QRS, но до 50% общей продолжительности комплекса QRS, когда фронт волны активации достигает эндокарда ЛЖ [11]. В 2015 году Ян Штеффель обнаружил в результатах исследования Echo CRT, что пациенты, перенесшие имплантацию СРТ с

длительностью QRS от 120 до 130 мс, не продемонстрировали пользы от имплантации в отношении первичных и вторичных конечных точек, и это изменило рекомендации ESC по имплантации СРТ у пациентов с сердечной недостаточностью на длительность QRS комплекса минимум 130 мс, а не 120 мс [12]. Некоторые исследования показали, что пациенты с ИКД плохо реагировали на имплантацию СРТ [12]. Исследование Такая и др. [13] показали, что только 40% пациентов с ИКД ответили на имплантацию СРТ. Этот уровень ответа был низким по сравнению с крупными исследованиями, и исследование показало, что пациенты с ИКД имели меньшую пользу от имплантации СРТ в отношении симптоматической пользы и эхокардиографических параметров [14 , 15]. Вопреки критериям АНА и критериям ESC, Штраусс и др. предположили, что отсутствие зубцов q в отведениях I, V5 и V6 не входит в определение БЛНПГ. Кроме того, система оценки комплекса QRS показала, что наличие зубцов q в этих отведениях может быть индикатором наличия апикального переднего инфаркта миокарда и фиброза сердца [16 , 17]. Но в 2012 году Перрин и др. предположили, что наличие зубцов q в этих отведениях лучше рассматривать как форму дефекта внутрижелудочковой проводимости, поэтому оно связано с плохой реакцией на СРТ [17]. Целью данного исследования является оценка ЭКГ критериев Штраусса как предиктора ответа у пациентов кандидатов на сердечную ресинхронизирующую терапию.

Методы:

Это было проспективное исследование с 6-месячным периодом наблюдения, в которое вошли 37 пациентов с морфологией БЛНПГ, которым была проведена имплантация СРТ-Д в соответствии с рекомендациями ESC по диагностике и лечению острой и хронической СН от 2016 г. об имплантации CRT (симптомные пациенты с СН и синусовым ритмом, с ФВ ЛЖ ≤ 35 , длительностью комплекса QRS ≥ 130 мс и морфологией БЛНПГ, несмотря на ОМТ) [18]. Была проанализирована морфология QRS пациентов с БЛНПГ-подобным паттерном, и пациенты были разделены на две группы: группа по критериям БЛНПГ Штраусса (БЛНПГШ) для пациентов с (длительностью QRS > 140 мс для мужчин и > 130 мс для женщин, с зазубриной середины комплекса QRS по крайней мере в 2 отведениях V1, V2, V5, V6, I или aVL, а

также морфологией rS или QS у пациентов с отведением V1) (рис. 1) и группу БЛНПГ без Штрауса (не-ШЛНПГ) для пациентов, не соответствующих вышеуказанным критериям [2 , 3] (рис. 2).

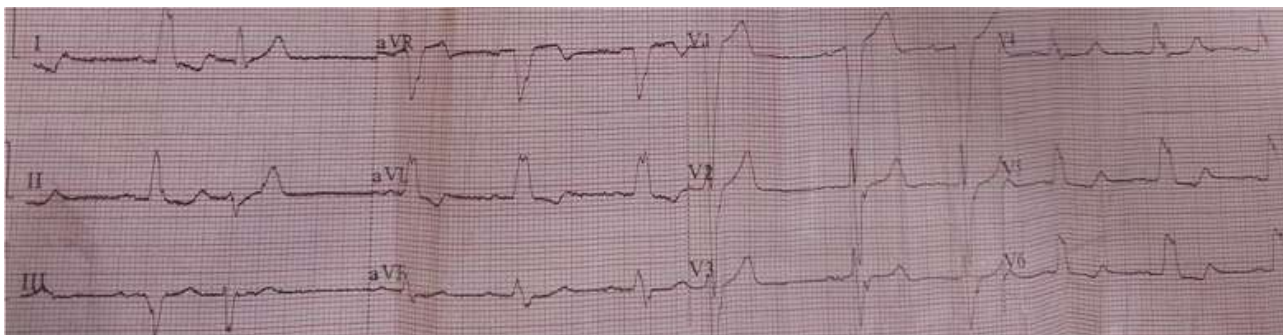

рисунок 1

Пример ЭКГ с ПБЛНПГ критериев Штрауса пациента, ответившего на СРТ, обратите внимание на зазубрину в комплексе QRS в отведении I-aVL с длительностью QRS 140 мс.

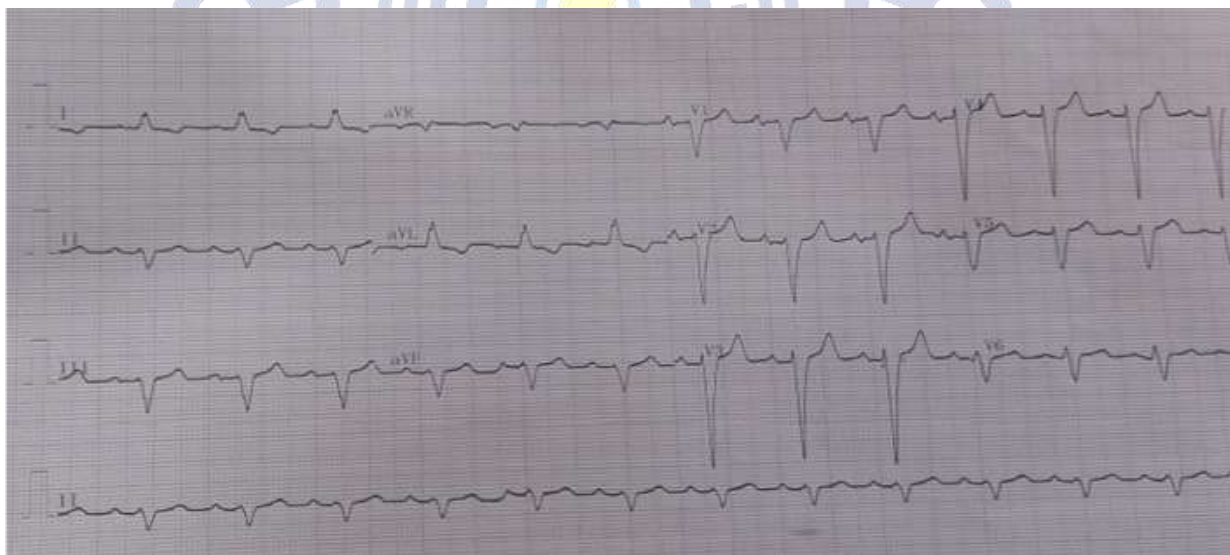

Рис. 2

Пример ЭКГ критериев Не-Штрауса для пациента мужского пола, продолжительность QRS = 130 мс

У всех пациентов был тщательно собран анамнез, включая (возраст, пол, факторы коронарного риска, ишемическую этиологию СН, которая была определена как стеноз $\geq 50\%$ в стволе левой коронарной артерии или стеноз $\geq$

70% в любом другом коронарном сосуде с помощью МСКТ-коронароангиографии или коронароангиографии после сбора анамнеза пациента или проверки документов пациента, функциональный класс СН по NYHA до и после 6 месяцев после имплантации СРТ и 6-месячной госпитализации, а также смертность от всех причин в качестве первичной конечной точки, клиническое обследование, эхокардиография проводились до и через 6 месяцев. имплантации СРТ.

Имплантация СРТ. Правожелудочковые электроды располагались на верхушке правого желудочка, предсердные электроды располагались в ушке правого предсердия, а электроды левого желудочка вводились в латеральную или заднелатеральную вену.

ЭКГ и эхокардиограмма. Стандартная ЭКГ в 12 отведениях на спине (амплитуда 10 мм/мВ, скорость 25 мм/с), записанная до и после имплантации СРТ. Эхокардиографическое исследование проводилось с использованием аппарата Philips clear vue 350 исходно и через 6 месяцев после имплантации устройства для оценки конечно-диастолического объема ЛЖ (КДО ЛЖ), конечно-систолического объема ЛЖ (КСОЛЖ) (рис. 3) и ФВ ЛЖ по биплановому методу Симпсона. Пациенты находились под наблюдением в течение 6 месяцев после имплантации устройства; Критериями положительного ответа являлись снижение КСОЛЖ на 15% по оценке 2D TTE, улучшение ФВ на 5% с использованием биплана Симпсона и улучшение класса СН на один по NYHA.

Статистический анализ: Расчет размера выборки проводился с использованием программного обеспечения G* power версии 3.1.0; Основная цель настоящего исследования заключалась в сравнении КСОЛЖ между двумя группами, принимая альфа-ошибку от 0,5 до 80% мощности; и размер выборки в 26 случаев на группу был необходим для стандартизированного размера эффекта 0,7 по первичному результату. Данные были собраны, проверены, закодированы и введены в Статистический пакет для социальных наук (IBM SPSS) версии 23. Количественные данные были представлены в виде среднего значения, стандартных отклонений и диапазонов, когда параметрические данные, и медианы, межквартильного диапазона (IQR), когда данные оказались непараметрическим. Кроме того, качественные переменные были представлены в виде чисел и процентов. Сравнение между

группами с качественными данными проводилось с использованием критерия Хи-квадрат. Сравнение между двумя группами с количественными данными и параметрическим распределением проводилось с помощью независимого t -критерия, а с непараметрическими данными - с использованием критерия Манна-Уитни. Доверительный интервал был установлен на уровне 95%, а допустимая погрешность — на уровне 5%. Таким образом, значение P считалось значимым следующим образом: $P > 0,05$: незначительно, $P < 0,05$: значимо, $P < 0,01$: высоко значимо.

Полученные результаты:

В исследование вошли 37 пациентов: 26 мужчин (70%) и 11 женщин (30%); средний возраст которых составил 51 ± 12 лет, их ИМТ колебался в пределах (24–46) со средним значением ($30,93 \pm 4,54$); У 6 пациентов был диабет (16%), а у 17 пациентов - гипертония (45,9%); У 32 пациентов СКФ была более 60 мл/час (86,4%), а у 5 пациентов - СКФ 30–60 мл/час (13,5%); У 18 пациентов была дилатационная неишемическая кардиомиопатия (49%), а у 19 пациентов — ИКМ 51%. 25 пациентов получали иАПФ (67,5%), тогда как только 12 пациентов получали АРНИ (32%), 32 пациента получали ББ (86%), 35 пациентов получали диуретики (94,5%) 30 пациентов получали АМКР (78,3%) и 20 пациентов получали ингибиторы SGLT2 (54%) Все пациенты были разделены на 2 группы. Первая группа (23 пациента): с ЭКГ критериями БЛНПГ, отличными от критериев Штрауса, и вторая группа ($n = 14$ пациента) с ЭКГ критериями Штрауса. При сравнении не было значительной разницы в отношении возраста, пола, ИМТ между группой Штрауса и группой, не Штрауса. Кроме того, не было значительной разницы в отношении СД и кардиомиопатии между двумя группами, но гипертония чаще встречалась в группе Штрауса (значение $P = 0,001$). У пациентов с ХБП частота встречаемости была выше в группе, не Штрауса (значение $P = 0,009$). Средняя продолжительность QRS была выше в группе Штрауса ($186,33 \pm 22,05$ мс против $154,32 \pm 7,65$ мс в группе не Штрауса со значением $P = < 0,001$), и это может быть связано с более строгими критериями отбора среди группы Штрауса (Таблица 1.)

Таблица 1. Сравнительные данные клинических и эхокардиографических параметров между группой Штрауса и группой без Штрауса.

	Не Штраус № = 23	Штраус № = 14	Тестовое значение	P - значение	Сиг.
<i>Возраст</i>					
Среднее $\pm$ стандартное отклонение	55,97 $\pm$ 5,69	53,07 $\pm$ 6,08	0,629•	0,532	НС
<i>Пол</i>					
Мужской	19 (82,6%)	9 (64,2%)	1,505*	0,220	НС
Женский	4 (17,3%)	5 (35,7%)			
<i>ИМТ</i> Среднее $\pm$ стандартное отклонение	30,00 $\pm$ 3,25	32,07 $\pm$ 5,60	- 1,890•	0,063	НС
<i>Сахарный диабет</i>	2 (8,7%)	4 (28,5%)	0,002*	0,964	НС
<i>Гипертония</i>	7 (30,43%)	10 (71,4%)	10,622*	0,001	НС
<i>ХБП</i>					
РСКФ > 60	20 (86,9%)	12 (85,7%)	9,395*	0,009	НС
РСКФ 30-60	4 (17,3%)	1 (7,1%)			
<i>Кардиомиопатия</i>					
ДКМП	10(43,5%)	8 (57,1%)	1,194*	0,274	НС
ИКМП	13 (56,5%)	10 (71,1%)			

	Не Штраус	Штраус	Тестовое значение	P - значение	Сиг.
	№ = 23	№ = 14			
ИАПФ	16 (69,5%)	9 (64,2%)	0,450*	0,502	НС
АРНИ	8 (34,7%)	4 (28,5%)	0,012*	0,914	НС
ББ	21(91,3%)	11 (78,5%)	NA	NA	НС
Диуретики	22 (95,6%)	13 (92,8%)	3,873*	0,049	С
АМКР	19 (82, 6%)	11 (78,5%)	0,451*	0,502	НС
Ингибиторы SGLT2	12 (52,1%)	8 (57,1%)	0,100*	0,752	НС
Длительность QRS (мс)Среднее стандартное отклонение	± 154,32 ± 7,65	± 186,33 ± 22,05	– 8,251•	< 0,001	НС

Данные шестимесячного наблюдения между группой Штрауса и группой не Штрауса:

– При сравнении функционального класса СН по NYHA в группе Штрауса наблюдалось статистически значимое улучшение (значение $P = 0,023$). Что касается эхокардиографических параметров, процент снижения КСО при эхокардиографической оценке через 6 месяцев был значительно выше в группе Штрауса (значение $P = 0,023$), процент улучшения ФВ при эхокардиографической оценке с использованием бипланового метода Симпсона через 6 месяцев был высоко значимым в группе Штрауса. (Значение $P = <0,001$). 6-месячная госпитализация и смертность не показали статистической значимости между двумя группами, как показано в таблице 2.

	Без ЭКГ критериев по Штраусу № = 23	С ЭКГ критериями по Штраусу № = 14	P -значение
<i>Улучшение класса СН по NYHA</i>			
Нет	7 (30,4%)	2 (14,2%)	9,562*
На один класс	15 (65,2%)	6 (42,8%)	
На два класса	1 (4,3%)	5 (35,7%)	
На три класса	0 (0,0%)	1 (7,1%)	
<i>Снижение КСО</i>			
Среднее ± стандартное отклонение	↓ 15,63 ± 2,34	↓ 17,92 ± 4,47	0,023
Диапазон	5–18	5–27	
<i>Улучшение ФВ по Симпсону</i>			
Среднее ± стандартное отклонение	↑ 5,81 ± 0,85	↑ 9,42 ± 3,05	< 0,001
Диапазон	5–8	6–15	
<i>6-месячная госпитализация</i>	9 (39,1%)	6 (42,8%)	0,676*
<i>Смертность</i>	3 (13,0%)	2(14%)	0,823*

Таблица 2

Сравнение клинических и эхокардиографических параметров между группой с ЭКГ критериями по Штраусу и группой без ЭКГ критериев Штрауса через 6 месяцев после СРТ.

Обсуждение

В 2019 году Зею Цзян и др. было проведено исследование на 181 пациенте с морфологией БЛНПГ, где они разделили пациентов на три группы: группу с БЛНПГ без ЭКГ критериев Штрауса, группу с полной БЛНПГ (критерии Штрауса) и третью группу пациентов с зубцом Q в отведении I и aVL; далее вся группа БЛНПГ с критериями Штрауса была разделена на три группы в зависимости от наличия или отсутствия зубца S в V5–V6; Положительный ответ после шестимесячного наблюдения был определен как улучшение КСО только на 15%; и результаты показали, что группа с зубцом S в отведении V6 показала более высокую частоту госпитализаций и более высокий риск смертности [21]. Также его исследование показало, что пациенты без ПБЛНПГ с более узкой длительностью QRS имели менее благоприятный ответ на СРТ, и эти результаты согласовались с нашим исследованием. Данные Цзею Цзяна совпадали с предыдущими результатами о том, что у пациентов с q-БЛНПГ частота ответа на СРТ была значительно ниже, чем у пациентов с ПБЛНПГ, но его данные также показали, что пациенты с критериями ЭКГ Штрауса имеют статистически лучший ответ на СРТ, что противоречило нашим данным, которые не показали статистической значимости общего улучшения. Это можно объяснить различием параметров оценки ответа на СРТ. Кроме того, вышеупомянутое исследование было ретроспективным, тогда как наше исследование было проспективным с последующим наблюдением через 6 месяцев [21]. Берталья и др. [22] продемонстрировали, что критерии Штрауса на самом деле не предсказывают лучший ответ на СРТ. Наше исследование показало, что пациенты с большей длительностью QRS имели лучший ответ на СРТ, и эти результаты согласуются с данными Питера ван дер Бейла от 2017 года. Его исследование представляло собой реестр пациентов с СН, подвергшихся имплантации СРТ, и пациенты были разделены на три группы: пациенты с QRS продолжительность менее 150 мс, пациенты с БЛНПГ и длительностью QRS более 150 мс и пациенты с отсутствием БЛНПГ и длительностью QRS более 150 мс [23]. Кроме того, эхокардиографические критерии ответа на СРТ в этом исследовании были аналогичны нашим в отношении снижения КСО и улучшения ФВ.

В нашем исследовании не было статистически значимой разницы в исходных характеристиках (возраст, пол, ИМТ) среди групп Штрауса и не-Штрауса; также в обеих группах не было выявлено различий ни в отношении типа кардиомиопатии, ни в отношении лечения ХСН. Средняя продолжительность QRS была выше в группе Strauss из-за более строгих критериев БЛНПГ. Не было значительной разницы в общем ответе на СРТ и 6-месячной госпитализации между группами Штрауса и не-Штрауса. Однако отдельные компоненты ответа на СРТ, включая улучшение класса СН по NYHA, ФВ ЛЖ, КСО ЛЖ, значительно улучшились в группе Штрауса по сравнению с группой без Штрауса. Наиболее важным результатом нашего исследования является то, что преимущества имплантации СРТ не ограничиваются пациентами с БЛНПГ по Штраусу и что пациенты с критериями БЛНПГ по ЭКГ, отличными от Штрауса, могут иметь лучшее качество жизни и лучшее улучшение симптомов при имплантации СРТ.

Выводы

Строгие критерии БЛНПГ (критерии Штрауса) не влияют на общий ответ на имплантацию СРТ, 6-месячную госпитализацию или смертность, однако они положительно влияют на степень улучшения клинических и эхокардиографических параметров. При сравнении функционального класса СН по NYHA в группе Штрауса наблюдалось статистически значимое улучшение (значение $P = 0,023$). Процент снижения КСО при эхокардиографической оценке через 6 месяцев был значительно выше в группе Штрауса (значение $P = 0,023$), процент улучшения ФВ при эхокардиографической оценке с использованием бипланового метода Симпсона через 6 месяцев был высоко значимым в группе Штрауса. (Значение $P = <0,001$).

Литература

1. Linde C, Mealing S, Hawkins N, Eaton J, Brown B, Daubert JC. Cost-effectiveness of cardiac resynchronization therapy in patients with asymptomatic to mild heart failure: Insights from the European cohort of the REVERSE (resynchronization reverses remodeling in systolic left ventricular dysfunction) *Eur*

Heart J. 2011;32(13):1631–1639. doi: 10.1093/eurheartj/ehq408. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

2. Ojo A, Tariq S, Harikrishnan P, Iwai S, Jacobson JT. Cardiac resynchronization therapy for heart failure. *Interv Cardiol Clin*. 2017;6(3):417–426. doi: 10.1016/j.iccl.2017.03.010. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

3. Moss AJ, Hall WJ, Cannom DS, et al. Cardiac-resynchronization therapy for the prevention of heart-failure events. *N Engl J Med*. 2009;361(14):1329–1338. doi: 10.1056/NEJMoa0906431. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

4. Kronborg MB, Nielsen JC, Mortensen PT. Electrocardiographic patterns and long-term clinical outcome in cardiac resynchronization therapy. *Europace*. 2010;12(2):216–222. doi: 10.1093/europace/eup364. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

5. Leeters IPM, Davis A, Zusterzeel R, et al. Left ventricular regional contraction abnormalities by echocardiographic speckle tracking in combined right bundle branch with left anterior fascicular block compared to left bundle branch block. *J Electrocardiol*. 2016;49(3):353–361. doi: 10.1016/j.jelectrocard.2016.02.002. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

6. Strauss DG, Selvester RH, Wagner GS. Defining left bundle branch block in the era of cardiac resynchronization therapy. *Am J Cardiol*. 2011;107(6):927–934. doi: 10.1016/j.amjcard.2010.11.010. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

7. Auricchio A, Lumens J, Prinzen FW. Response to Kenneth C. Bilchick, MD, MS. *Circ Arrhythmia Electrophysiol*. 2014;7(3):552. doi: 10.1161/CIRCEP.113.000747. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

8. Sweeney MO, Van Bommel RJ, Schalij MJ, Borleffs CJW, Hellkamp AS, Bax JJ. Analysis of ventricular activation using surface electrocardiography to predict left ventricular reverse volumetric remodeling during cardiac resynchronization therapy. *Circulation*. 2010;121(5):626–634. doi: 10.1161/CIRCULATIONAHA.109.894774. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

9. Poposka L, Boskov V, Risteski D, et al. Electrocardiographic parameters as predictors of response to cardiac resynchronization therapy. *Open Access Maced J Med Sci*. 2018;6(2):297–302. doi: 10.3889/OAMJMS.2018.092. [PMC free article] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

10. Seo Y, Ito H, Nakatani S, et al. The role of echocardiography in predicting responders to cardiac resynchronization therapy - results from the Japan cardiac resynchronization therapy registry trial (J-CRT) *Circ J*. 2011;75(5):1156–1163. doi: 10.1253/circj.CJ-10-0861. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
11. Rickard J, Bassiouny M, Cronin EM, et al. Predictors of response to cardiac resynchronization therapy in patients with a non-left bundle branch block morphology. *Am J Cardiol*. 2011;108(11):1576–1580. doi: 10.1016/j.amjcard.2011.07.017. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
12. Steffel J, Robertson M, Singh JP, et al. The effect of QRS duration on cardiac resynchronization therapy in patients with a narrow QRS complex: a subgroup analysis of the EchoCRT trial. *Eur Heart J*. 2015;36(30):1983–1989. doi: 10.1093/eurheartj/ehv242. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
13. Takaya Y, Noda T, Nakajima I, et al. Electrocardiographic predictors of response to cardiac resynchronization therapy in patients with intraventricular conduction delay. *Circ J*. 2014;78(1):71–77. doi: 10.1253/circj.CJ-12-1569. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
14. Heart failure/transplant ventricular asynchrony predicts a better outcome (2005) *N Engl J Med* 352:1539–49. [PubMed]
15. Salukhe TV, Francis DP, Sutton R. Comparison of medical therapy, pacing and defibrillation in heart failure (COMPANION) trial terminated early; combined biventricular pacemaker-defibrillators reduce all-cause mortality and hospitalization. *Int J Cardiol*. 2003;87(2–3):119–120. doi: 10.1016/s0167-5273(02)00585-5. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
16. Zusterzeel R, Curtis JP, Caños DA, et al. Sex-specific mortality risk by QRS morphology and duration in patients receiving CRT: results from the NCDR. *J Am Coll Cardiol*. 2014;64(9):887–894. doi: 10.1016/j.jacc.2014.06.1162. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
17. Perrin MJ, Green MS, Redpath CJ, et al. Greater response to cardiac resynchronization therapy in patients with true complete left bundle branch block: a PREDICT substudy. *Europace*. 2012;14(5):690–695. doi: 10.1093/europace/eur381. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
18. Ponikowski P, Voors AA, Anker SD, et al. ESC guidelines for the diagnosis and treatment of acute and chronic heart failure: the task force for the diagnosis and treatment of acute and chronic heart failure of the European society of cardiology

(ESC). Developed with the special contribution. *Eur J Heart Fail.* 2016;18(8):891–975. doi: 10.1002/ejhf.592. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

19. Maréchaux S, Guiot A, Castel AL, et al. Relationship between two-dimensional speckle-tracking septal strain and response to cardiac resynchronization therapy in patients with left ventricular dysfunction and left bundle branch block: a prospective pilot study. *J Am Soc Echocardiogr.* 2014;27(5):501–511. doi: 10.1016/j.echo.2014.01.004. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

20. Park MY, Altman RK, Orencole M, et al. Characteristics of responders to cardiac resynchronization therapy: the impact of echocardiographic left ventricular volume. *Clin Cardiol.* 2012;35(12):779–780. doi: 10.1002/clc.22043. [PMC free article] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

21. Jiang Z, Qiu Y, Qian Z, et al. An S wave in ECG lead V6 predicts poor response to cardiac resynchronization therapy and long-term outcome. *Hear Rhythm.* 2020;17(2):265–272. doi: 10.1016/j.hrthm.2019.09.007. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

22. Bertaglia E, Migliore F, Baritussio A, et al. Stricter criteria for left bundle branch block diagnosis do not improve response to CRT. *PACE - Pacing Clin Electrophysiol.* 2017;40(7):850–856. doi: 10.1111/pace.13104. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

23. van der Bijl P, Khidir M, Leung M, et al. Impact of QRS complex duration and morphology on left ventricular reverse remodelling and left ventricular function improvement after cardiac resynchronization therapy. *Eur J Heart Fail.* 2017;19(9):1145–1151. doi: 10.1002/ejhf.769. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

24. Storsten P, Aalen JM, Boe E, et al. Mechanical effects on right ventricular function from left bundle branch block and cardiac resynchronization therapy. *JACC Cardiovasc Imaging.* 2020;13(7):1475–1484. doi: 10.1016/j.jcmg.2019.11.016. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

25. Fulati Z, Liu Y, Sun N, et al. Speckle tracking echocardiography analyses of myocardial contraction efficiency predict response for cardiac resynchronization therapy. *Cardiovasc Ultrasound.* 2018;16(1):1–12. doi: 10.1186/s12947-018-0148-5. [PMC free article] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

TIJORAT BANKLARI AKTIVLARINING RENTABELLIGINI OSHIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Sodiqjon Mamadillayevich Ziyodullayev

Termiz davlat universiteti

ziyodullaevs@tersu.uz

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot ishi tijorat banklari aktivlari rentabelligini oshirish mexanizmlarini o'rganish va tahlil qilishga bag'ishlangan. Hozirgi bank sohasida raqobat kuchayib bormoqda va banklar doimiy ravishda o'zgarib turadigan iqtisodiy va moliyaviy muhitga duch kelishmoqda. Shu sababli, aktivlar rentabelligini oshirish ularning barqarorligi va o'sishini ta'minlashga intilayotgan banklar uchun asosiy vazifaga aylanadi.

Kalit so'zlar: aktivlar rentabelligi, tijorat banklari, kredit portfeli, foiz stavkalarini boshqarish, tranzaksiya xarajatlari, moliyaviy innovatsiyalar, kreditlarni boshqarish, diversifikatsiya, bank ishni raqamlashtirish, risklarni boshqarish, bank likvidligi, aktivlar rentabelligi, bank strategiyasi, moliyaviy barqarorlik, bank faoliyatini tartibga solish.

Tadqiqot muallif banklar faol balansini optimallashtirish va foydani maksimal darajada oshirish uchun foydalanadigan turli mexanizm va strategiyalarni tahlil qiladi. Bu mexanizmlarga kredit portfelini diversifikatsiya qilish, foiz stavkalarini boshqarish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish, yangi moliyaviy mahsulotlarni ishlab chiqish, kredit boshqaruvini takomillashtirish va boshqa strategiyalar kiradi. Tadqiqot shuningdek, zamonaviy moliyaviy texnologiyalar, raqamlashtirish va me'yoriy-huquqiy o'zgarishlarning aktivlar daromadini oshirish mexanizmlariga ta'sirini o'rganadi. Mualliflar bank sektoridagi qiyinchiliklarni muvaffaqiyatli yengib o'tishlari va yuqori moliyaviy ko'rsatkichlarga erishishlari uchun banklar uchun ilg'or tajriba va tavsiyalarni aniqlashni maqsad qilgan.

Ushbu tadqiqot bank mutaxassislari, nazorat qiluvchi organlar va bugungi iqtisodiy sharoitda tijorat banklarining faoliyati va barqarorligiga qiziqqan har bir kishi uchun qimmatli manba hisoblanadi.

Zamonaviy dunyoda bank ishi moliya tizimining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, iqtisodiyot barqarorligini saqlashda tijorat banklari muhim rol o'ynaydi. Tijorat banklari muvaffaqiyatli faoliyat yuritish va barqaror foyda olish uchun

nafaqat risklarni samarali boshqarishi, balki o‘z aktivlari rentabelligini doimiy ravishda oshirishga intilishi kerak.

Bank sektori ham ichki, ham tashqi omillar ta‘sirida tez o‘zgarishlarga duchor bo‘layotgan bugungi kunda tijorat banklari aktivlari rentabelligini oshirish mexanizmlarini o‘rganish va tahlil qilish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu mexanizmlar bankning strategik boshqaruvining ajralmas qismi bo‘lib, kredit portfelini optimallashtirishdan tortib, zamonaviy moliyaviy texnologiyalar va raqamli yechimlardan foydalanishgacha bo‘lgan turli xil bo‘lishi mumkin.

Ushbu tadqiqotda biz tijorat banklari tomonidan yuqori rentabellikka erishish va demak, ularning moliya bozorida raqobatbardoshligi va barqarorligini oshirish uchun qo‘llaniladigan turli mexanizmlarni chuqur tahlil qilamiz. Biz asosiy strategiyalar va vositalarni, shuningdek, ushbu mexanizmlarning samaradorligiga ta‘sir qiluvchi omillarni ko‘rib chiqamiz. Maqsadimiz banklarning dinamik bank sektori taqdim etayotgan bugungi muammolar va imkoniyatlarni hisobga olgan holda, qanday qilib aktivlar balansini optimallashtirish va rentabellikni maksimal darajada oshirishi mumkinligi haqida har tomonlama tushuncha berishdan iborat.

Bank sohasi va iqtisodiy sharoitlardagi doimiy o‘zgarishlar fonida aktivlar rentabelligini oshirish mexanizmlarini o‘rganish tijorat banklari oldidagi asosiy vazifaga aylanib bormoqda. Ushbu tadqiqot loyihasi banklar o‘z aktivlarini optimallashtirish va foydani ko‘paytirish uchun foydalanadigan zamonaviy strategiya va vositalarni tahlil qilish uchun mo‘ljallangan. Ushbu ishda bank aktivlari rentabelligiga ta‘sir qiluvchi omillar, masalan, moliyaviy texnologiyalardagi innovatsiyalar, kredit riski darajasi, aktivlarni samarali boshqarish va bank biznesining moliyaviy salomatligi va barqarorligiga ta‘sir qiluvchi boshqa jihatlar ko‘rib chiqiladi.

Tijorat banklari aktivlari rentabelligini oshirish mexanizmlari zamonaviy bank sohasida moliyaviy barqarorlik va raqobatbardoshlikni ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bank aktivlarini samarali boshqarish, kredit portfelini optimallashtirish, shuningdek, foiz stavkalarini strategik boshqarish ushbu maqsadga erishishning asosiy omillaridan bo‘lmoqda.

Tijorat banklari doimiy o‘zgarib turadigan iqtisodiy muhit va kuchayib borayotgan raqobatga duch kelmoqda, bu esa aktivlar rentabelligini oshirishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish va qo‘llash muhimligini ta‘kidlaydi. Ushbu tadqiqot tezisi banklar balansini optimallashtirish va foydani maksimal darajada

oshirish uchun mavjud bo‘lgan turli strategiyalar, vositalar va innovatsiyalarni o‘rganishga qaratilgan.

Ushbu tadqiqotda kredit portfelini diversifikatsiya qilish, foiz stavkalarini boshqarish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish, yangi moliyaviy mahsulotlarni ishlab chiqish va joriy etish, kredit riskini samarali boshqarish kabi muhim jihatlarni ko‘rib chiqamiz. Shuningdek, raqamli texnologiyalar va innovatsiyalarning bank sektoridagi o‘rni, ularning aktivlar rentabelligini oshirish mexanizmlariga ta‘siri va ularni muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga ham e‘tibor qaratamiz.

Ushbu tadqiqotning maqsadi tijorat banklarining bank sohasi tomonidan taqdim etilgan dolzarb muammolar va imkoniyatlar sharoitida yanada barqaror va foydali operatsiyalarga erishishga yordam beradigan ilg‘or tajriba va tavsiyalarni aniqlashdan iborat.

Yuqori raqobat va tez o‘zgaruvchan bozor sharoitlari bilan tavsiflangan bugungi bank sharoitida aktivlar rentabelligini oshirish tijorat banklari oldidagi muhim strategik vazifa hisoblanadi. Ushbu tezisda banklar ushbu maqsadga erishish uchun foydalanadigan asosiy mexanizmlar va strategiyalar muhokama qilinadi. Kredit portfelini diversifikatsiya qilish, foiz stavkalarini optimallashtirish va tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Bundan tashqari, zamonaviy moliyaviy texnologiyalar, raqamlashtirish va tartibga solishdagi o‘zgarishlarning aktivlar rentabelligini oshirish mexanizmlari samaradorligiga ta‘siri ko‘rib chiqiladi. Ushbu tadqiqot banklarga aktivlar rentabelligini oshirishga va dinamik bank sohasida raqobatbardoshligini saqlab qolishga yordam beradigan asosiy omillar va vositalar haqida umumiy ma‘lumot beradi.

Tijorat banklari aktivlari rentabelligini oshirish mexanizmlari - bu banklar o‘z aktivlari rentabelligini oshirish uchun foydalanadigan strategiyalar, usullar va vositalar majmuidir. Bu mexanizmlar kredit portfelini optimallashtirish, foiz stavkalarini samarali boshqarish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish, yangi moliyaviy mahsulotlar va xizmatlarni ishlab chiqish, kapital bozorida faol ishtirok etish kabi turli harakatlar va qarorlarni o‘z ichiga olishi mumkin.

Aktivlar rentabelligini oshirishning asosiy mexanizmlaridan biri kreditlash strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirishdir. Banklar har xil turdagi kreditlarning risklari va daromadlarini tahlil qilib, ular orasidagi optimal muvozanatni aniqlashlari mumkin. Bu riskni samarali boshqarish sharti bilan yuqori

tavakkalchilikli, ammo yuqori daromadli kreditlarga kapitalning katta ulushini ajratishni o‘z ichiga olishi mumkin.

Bundan tashqari, banklar qimmatli qog‘ozlar bozorida faol ishtirok etishlari va o‘z portfelining rentabelligini oshirish uchun turli aktivlarga investitsiyalardan foydalanishlari mumkin. Foiz stavkalarini samarali boshqarish ham banklarning moliyalashtirish xarajatlarini kamaytirish va rentabellikni oshirishning muhim mexanizmi hisoblanadi.

Jarayonlarni avtomatlashtirish va xarajatlar tuzilmasini optimallashtirish orqali tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish ham aktivlar rentabelligini oshirishga yordam beradi. Mijozlarning ehtiyojlarini qondiradigan yangi moliyaviy mahsulotlarni ishlab chiqish yangi mablag‘larni jalb qilish va rentabellikni oshirishga olib kelishi mumkin.

Shuni ta‘kidlash kerakki, tijorat banklari aktivlari rentabelligini oshirishning muvaffaqiyatli mexanizmlari bozor sharoitlari, strategik maqsadlari va har bir bankning o‘ziga xos xususiyatlariga qarab farq qilishi mumkin. Shuning uchun banklar doimiy ravishda o‘z bizneslarini qayta ko‘rib chiqadilar va o‘z daromadlarini maksimal darajada oshirish va uzoq muddatli barqarorlikni ta‘minlash uchun o‘zgarishlarga javob berishadi.

Tijorat banklarining aktivlari rentabelligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish quyidagi asosiy jihatlarni o‘z ichiga olishi mumkin:

Mahsulot va xizmatlarning xilma-xilligi. Banklar kreditlar, depozitlar, investitsiya mahsulotlari va sug‘urta kabi turli xil bank mahsulotlarini taklif qilish orqali mahsulot va xizmatlar portfelini kengaytirishi mumkin. Bu sizga ko‘proq mijozlarni jalb qilish va daromad manbalarini diversifikatsiya qilish imkonini beradi.

Risklarni samarali boshqarish. kredit riskini va boshqa turdagi risklarni boshqarish aktivlar rentabelligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Banklar yo‘qotishlarni minimallashtirish va foydani oshirish uchun risklarni monitoring qilish va baholash strategiyalarini ishlab chiqishlari kerak.

Aktivlar va passiva o‘rtasidagi muvozanatni optimallashtirish. Aktivlar va passivlar o‘rtasidagi muvozanat rentabellikni aniqlashda muhim rol o‘ynaydi. Banklar aktivlar hajmini boshqarish, moliyalashtirish xarajatlarini kamaytirish va likvidlikni yaxshilash orqali o‘z balansini optimallashtirishlari mumkin.

Innovatsiyalar va texnologiyalar. Raqamli bank va jarayonlarni avtomatlashtirish kabi yangi texnologiyalar va innovatsiyalarni qabul qilish operatsion xarajatlarni kamaytirishi va samaradorlikni oshirishi mumkin, natijada aktivlarning yuqori daromadlilikiga olib keladi.

Mijoz tajribasini boshqarish. Mijozlar tajribasini yaxshilash va mijozlar ehtiyojini qondirish biznes hajmini oshirish, mijozlarni ushlab turish va yangi mijozlarni sotib olishga olib kelishi mumkin.

Bozorlarni diversifikatsiya qilish va kengaytirish. Geografik bozorlarni kengaytirish va biznesni diversifikatsiya qilish yagona bozorga qaramlikni kamaytirishga va o'sish potentsialini oshirishga yordam beradi.

Xarajatlarni boshqarish. Operatsion xarajatlarni samarali boshqarish va xarajatlarni kamaytirish marja va aktivlarning daromadlilikini oshirishi mumkin.

Marketing va sotish. Samarali marketing va sotish strategiyalari banklarga ko'proq mijozlarni jalb qilish va ko'proq daromadli mahsulot va xizmatlarni sotishga yordam beradi.

Bozor kon'yunkturasini monitoring qilish. Bozor kon'yunkturasini doimiy monitoring qilish va iqtisodiy muhitdagi o'zgarishlarga tezkor javob berish banklarga moslashish va rentabellikni oshirishning yangi imkoniyatlarini aniqlash imkonini beradi.

Normativ va me'yoriy hujjatlarga rioya qilish. me'yoriy va me'yoriy hujjatlarga rioya qilish risklarni kamaytirish va bank operatsiyalarining barqarorligini ta'minlashi mumkin, bu uzoq muddatda aktivlarning daromadlilikini oshirish uchun muhimdir.

Kreditlar bo'yicha foiz stavkalarining oshishi. Banklar kreditlar bo'yicha foiz stavkalarini oshirishi mumkin, bu esa aktivlarning daromadlilikini oshiradi.

Aktivlarni diversifikatsiya qilish. Bank portfelidagi aktivlarning xilma-xilligi risklarni kamaytirishi va daromadni oshirishi mumkin. Bunga turli turdagi kreditlar, investitsiyalar va moliyaviy mahsulotlar kiradi.

Kredit tavakkalchiligini samarali boshqarish. Banklar to'lovlarni amalga oshirmaslik va to'lovlarni to'lamaganlik sababli yo'qotishlarni kamaytirish uchun kredit risklarini sinchkovlik bilan baholashi va boshqarishi kerak.

Kreditlash hajmining o'sishi. Berilgan kreditlar hajmining oshishi bank rentabelligini oshirishi mumkin. Biroq, bu xavfni ehtiyotkorlik bilan boshqarish bilan birga bo'lishi kerak.

Balansni optimallashtirish. Banklar mablag' yig'ish xarajatlarini kamaytirish va aktivlar rentabelligini oshirish uchun balansini optimallashtirishlari mumkin.

Mahsulotlar va xizmatlardagi innovatsiyalar. yangi moliyaviy mahsulotlar va xizmatlarni ishlab chiqish bank uchun qo'shimcha daromad manbalarini yaratishi mumkin.

Operatsion xarajatlarni boshqarish. Operatsion xarajatlarni kamaytirish aktivlar bo'yicha sof daromadni oshirishga imkon beradi.

Texnologiyaga sarmoya kiritish. jarayonlarni robotlashtirilgan avtomatlashtirish va ma'lumotlar tahlili kabi zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bank operatsiyalari samaradorligini oshirish va aktivlar rentabelligini oshirish imkonini beradi.

Kapital darajasini optimallashtirish. Kapitalni boshqarish bankka balans tuzilmasini optimallashtirish va mavjud kapitaldan imkon qadar samarali foydalanish imkonini beradi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, aktivlarning rentabelligi bank faoliyati muvaffaqiyatining asosiy ko'rsatkichidir. Banklar o'zlarining moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligini ta'minlash uchun doimiy ravishda o'z aktivlari rentabelligini oshirishga harakat qilishlari kerak.

Kredit portfelini diversifikatsiya qilish muhim strategiya hisoblanadi. Banklar kreditlarni har xil turdagi qarz oluvchilar va iqtisodiyot tarmoqlari o'rtasida taqsimlash orqali riskni kamaytirishi mumkin.

Foiz stavkalarini boshqarish muhim ahamiyatga ega. Banklar rentabellikni optimallashtirish uchun o'z mahsulotlari va xizmatlari bo'yicha foiz stavkalarini faol ravishda boshqarishi kerak.

Tranzaksiya xarajatlarini optimallashtirish foydaga salbiy ta'sirni kamaytiradi. Xarajatlarni samarali boshqarish banklarga marjani oshirish imkonini beradi.

Yangi mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqish rentabellikni oshirishga olib kelishi mumkin. Innovatsiyalar va turli xil moliyaviy mahsulotlar yangi mijozlarni jalb qilish va aktivlar hajmini oshirishga yordam beradi.

Kredit boshqaruvini takomillashtirish xavfni kamaytirishga yordam beradi. Kredit risklarini baholash va monitoring qilishning samarali usullari kredit portfelining ishonchliligini oshirishga yordam beradi.

Moliyaviy texnologiyalar va raqamlashtirish tobora muhim rol o‘ynamoqda. Banklar samaradorlikni oshirish va raqobatbardosh ustunlikka erishish uchun o‘z faoliyatiga zamonaviy texnologiyalarni kiritishlari kerak.

Tijorat banklari rentabelligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish quyidagi taklif va tavsiyalar chiqarishga imkon beradi:

Ko‘proq moslashuvchan aktivlarni boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish. Banklar bozor sharoitlari va iqtisodiy muhitdagi o‘zgarishlarga qarab o‘z strategiyalarini doimiy ravishda ko‘rib chiqishlari va moslashtirishlari kerak.

Kadrlar tayyorlashga investitsiyalar. O‘qitilgan xodimlar aktivlar va risklarni yanada samarali boshqarishga hissa qo‘shadi.

Texnologik kompaniyalar va startaplar bilan hamkorlik. Banklar innovatsion kompaniyalar bilan eng yangi texnologiyalarni o‘z faoliyatiga kiritish uchun hamkorlikni izlashlari mumkin.

Tartibga solish masalalarida faol ishtirok etish. Banklar tartibga soluvchi organlar bilan ishlashi va ularning faoliyatiga ta‘sir qilishi mumkin bo‘lgan siyosatni shakllantirishda ishtirok etishi kerak.

Raqobat muhitini monitoring qilish va tahlil qilish. Banklar doimiy ravishda raqobatchilarning harakatlarini tahlil qilishlari va bozor kon‘yunkturasining o‘zgarishiga javob berishlari kerak.

Mijoz tajribasiga e‘tibor qaratish. Xizmat sifatini yaxshilash va qoniqarli mijozlarni yaratish ko‘proq aktivlarga olib kelishi mumkin.

Ushbu takliflar va tavsiyalarni amaliyotga tadbiq qilish va ulardan foydalanish tijorat banklariga aktivlar rentabelligini oshirish va dinamik bank sohasida barqaror o‘sishga erishishga yordam beradi.

Umuman olganda, aktivlar daromadini oshirishning samarali mexanizmlari moslashuvchanlikni, innovatsiyalarni va o‘zgaruvchan bozor sharoitlariga doimiy moslashishni talab qiladi. Ushbu mexanizmlarni muvaffaqiyatli amalga oshira olgan banklar raqobatbardosh bozorda ustunlikka ega bo‘ladi va barqaror o‘sish va rentabellikka erisha oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Белых Л.П. Устойчивость коммерческих банков. Как банком избежать банкротства. – М.: *Банки и биржи. «ЮНИТИ»*, 1996.
2. Василиишен Э.Н. Регулирование деятельности коммерческих банков. – М.: «*ФиС*», 1995.
3. Долан Эдвин Дж., Колин Д.Кампбелл. Деньги, банковское дело и денежно кредитная политика. Пер. с англ. – М.:, 1996. Дэвид Полфреман, Филип Форд. Основы банковского дела. – М.: «*ИНФРА-М*», 1996.
4. Кадиров А.К., Каралиев Т.М., Омонов А.А. Хозяйственный расчет в системе коммерческих банков. – Т.: «*Узбытцентр*», 1991. – 64 б.
5. Киселев В.В. Управление банковским капиталом: теория и практика. Российская академия предпринимательства. –М.: «*Экономика*», 1997. – 256 б.
6. Лаврушин О.И. и др. Банковское дело. – М.: «*ФиС*», 2001.
7. Kiyosov S. U. Directions to Increase the Efficiency of Tax Administration from Income Individuals. *Journal of Critical Reviews*, 2020 (13), 300-306.
8. Kiyosov PhD, S. The Importance of Social Assemblies of Personal Income Tax System In Reducing Poverty. *International Finance and Accounting*, 2021 (3), 16.
9. Khidirberdievich, A. E., & Mamadillayevich, Z. S. (2021). Issues of Regulation of Blockchains in the Digital Economy and World Experience in Reducing, Preventing the" Hidden Economy". *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 8(7), 591-597.
10. Ziyodullaev, S. M. (2023, July). DESCRIPTIVE INDICATORS OF THE LEVEL OF INCOME OF BANKS'ASSETS. In " *ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM* (pp. 229-233).
11. Ziyodullaev, S. M. (2023). Commercial banking investment attractive legislation normative-legal basis. *innovative development in the global science*, 2(6), 10-17.
12. Зиёдуллаев, С. (2022). Тижорат банклари активлари рентабеллигини оширишнинг долзарб масалалари: https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss5/a17. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 23(5), 107-111.

13. Ziyodullayev, S. M. (2023, September). TIJORAT BANKLARI AKTIVLARINING RENTABELLIGINI OSHIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE "THE TIME OF SCIENTIFIC PROGRESS"* (Vol. 2, No. 7, pp. 91-100).
14. Khurramov, E. X. (2019). ROLE OF INNOVATION IN INCREASING EFFICIENCY OF PRODUCTION OF AGRICULTURAL PRODUCTS IN FORESTRY. *Theoretical & Applied Science*, (10), 518-521.
15. Khurrama, E. X. (2020). ЭФФЕКТИВНОЕ УВЕЛИЧЕНИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА НА ЗЕМЛЯХ ЛЕСНОГО ФОНДА. *Theoretical & Applied Science*, (7), 5-9.
16. Allayarov, P. (2022). The factors affecting Kyrgyzstan's bilateral trade: a gravity-model approach. *Архив научных исследований*, 4(1).
17. Jo'rayevich, N. N. (2022). QISHLOQ XO 'JALIGI TARMOG 'IDA RAQAMLASHTIRISHNING USTUVOR YO 'NALISHLARI. *Архив научных исследований*, 5(5).
18. Norbek, N. (2022). AGRAR SOHADA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARNI QO 'LLASHNING USTUVOR YO 'NALISHLARI. *Архив научных исследований*, 2(1).
19. Mukhammadiyevich, O. S. (2023). Experiences in the study and analysis of population employment in foreign countries. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, 10(12).
20. Muhammadiyevich, O. S. (2023). Main problems of population employment and ways to solve them. *American Journal of Science on Integration and Human Development* (2993-2750), 1(4), 10-13.
21. Ismatov, S. A., & Ortikov, S. M. (2020). The population bandhini tamines, turmus of regine oshirildi humiliation tagirova and using Uzbekistana characteristic.(foreign experience in providing employment, improving well-being and its specifics for uzbekistan). *Theoretical & Applied Science*, (11), 521-526.
22. Khatamov, O. K., & Ortikov, S. M. (2019). USE FROM THE INTERNATIONAL EXPERIENCES IN EMPLOYMENT THE POPULATION IN UZBEKISTAN. *Theoretical & Applied Science*, (11), 364-371.

23. Буранова, Л. В. (2023). Повышение эффективности управления кредитными ресурсами предприятия. *O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali*, 2(19), 329-333.
24. Gulnoza, E. (2024). The status of the population's use of the stock market in Uzbekistan. *Western European Journal of Linguistics and Education*, 2(4), 145-149.
25. qizi Egamnazarova, G. X. (2024). Kreditning mohiyati, asosiy funksiyalari va tashkil qilishning nazariy asoslari. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 748-754.
26. Khassanov, F. O., Khuzhanazarov, U., Rakhimova, N., Esankulov, A., & Achilova, N. (2013). Two new species of Iris L.(Iridaceae Juss.) from Uzbekistan. *Stapfia*, 99, 1-3.
27. Bozorov, R. K., & Esankulov, A. E. (2019). Practice of analysis of financial stability indicators of major commercial banks in Uzbekistan. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 28(20), 873-880.
28. Hojiqulova, F. (2022). IMPROVING THE TAX SYSTEM IN OUR COUNTRY TRAINING ISSUES. *Science and Innovation*, 1(7), 378-382.
29. Hojiqulova, F. (2023). MOLIVAVIY TEXNOLOGIYALARNING RIVOJLANISHI BANKLARNING TRANSFORMATSION SALOHİYATIGA TA'SIRI. *Приоритетные направления, современные тенденции и перспективы развития финансового рынка*, 317-318.
30. Safarovna, K. S. (2024). SURXONDARYO VILOYATI AHOLI JON BOSHINING ASOSIY KAPITALIGA O'ZLASHTIRILGAN INVESTITSİYALAR HAJMINI ARIMA MODELİ YORDAMIDA PROGNOZLASHTIRISH. *Journal of Universal Science Research*, 2(2), 257-266.
31. Hojiqulova, F., & Eshquvvatov, O. (2023). UMUMDAVLAT SOLIQLARI VA DAROMADLARIDAN MAHALLIY BUDJETLARGA AJRATMALAR HISOBI. " *Science Shine* " *International scientific journal*, 7(1).
32. Turoпова, N., & Abdurasulov, A. (2024). QR-KOD TEXNOLOGIYASI ASOSIDA ELEKTRON KUTUBXONA TIZIMINI DASTURIY VA APPARAT TAMINOTINI YARATISH. *Молодые ученые*, 2(9), 12-15.

33. Turopova, N., & Qurbonazarov, E. (2024). O ‘ZBEKISTONDA ISHSIZLIK MUAMMOSI VA UNI HAL QILISH CHORATADBIRLARI. *Молодые ученые*, 2(9), 98-102.
34. Eshquvvatov, O. A. (2024). ACTIVATION OF THE HUMAN FACTOR IN THE INNOVATIVE ECONOMY. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 475-479.
35. Eshquvvatov, O. A. (2024). THE ROLE OF INFORMATION IN THE IMPLEMENTATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 470-474.
36. Abdugabbarovna, D. L., & Tokhtayevich, E. S. (2024). PECULIARITIES OF INCREASING THE INCOME OF THE POPULATION IN THE REGION. *Open Access Repository*, 10(1), 74-77.
37. Abdugabbarovna, D. L., & Samandarovich, I. E. (2024). IMPROVEMENT OF THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASIS OF MICROFINANCING OF SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP. *Open Access Repository*, 10(1), 65-68.
38. Abdugabbarovna, D. L., & Abdurashidovich, A. O. (2024). THE ROLE OF SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IN ENSURING THE EMPLOYMENT OF THE POPULATION AND INCREASING THEIR INCOME. *Open Access Repository*, 10(1), 54-57.
39. Sobitova, R. N. S. (2020). LOCALIZATION OF PRODUCTION AS A TOOL OF MODERNIZATION. *Theoretical & Applied Science*, (10), 407-411.
40. Solidjonovna, S. R. (2024). The role of localization of production in the stable and consistent development of the economy. *Web of Scientists and Scholars: Journal of Multidisciplinary Research*, 2(3), 1-4.
41. Solijonovna, S. R. N., & O‘G, U. A. O. R. (2021). O ‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA SANOAT SIYOSATI: ISHLAB CHIQRISHNI MAHALLIYLASHTIRISH IMPORTNI KAMAYTIRISH OMILI SIFATIDA. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(5), 276-281.
42. Turopova, N., & Ochilov, J. (2024). MAKABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA NUTQ O’STIRISH MASHG’ULOTLARI ORQALI BOLALARNI MUSTAQIL FIKRLASHGA O’GATISH BORASIDA OLIB

BORILGAN ILMIY TADQIQOT ISHLARI TAHLILI. *Молодые ученые*, 2(9), 124-128.

43. Sultonov, X. G. (2022). EFFECTIVENESS OF ATTRACTING INVESTMENTS IN IMPROVING THE ECOLOGICAL CONDITION OF IRRIGATED LANDS. *Экономика и социум*, (4-1 (95)), 56-60.

44. Алтиев, А. С., Очилов, И. С., & Султонов, Х. Ф. (2021). GLOBAL EXPERIENCES IN IMPROVING THE ECONOMIC MECHANISMS OF IRRIGATED LAND IMPROVEMENT. *Экономика и социум*, (6-1), 418-426.

45. Xurramov, R. A. (2024). EKSPORT FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISHNING XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(2), 154-160.

46. Xurramov, R. A. (2024). EKSPORT VA EKSPORT SALOHIYATI TUSHUNCHALARIGA NAZARIY QARASHLAR. *Journal of Universal Science Research*, 2(2), 202-210.

47. Xurramov, R. A. (2023). GLOBALLASHUV SHAROITIDA HUDUDNING EKSPORT SALOHIYATINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI. *Journal of Universal Science Research*, 1(6), 799-803.

48. Xurramov, R. A. Norqobilov, N. (2020). The role of foreign investment in the development of the economy of Kashkadarya region. *Business Expert*, 1, 145.

49. Norqobilov, N., & Abdullayev, J. (2023). Specific features of solving the housing problem in our country in the context of economic reforms. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 3(2), 21-23.

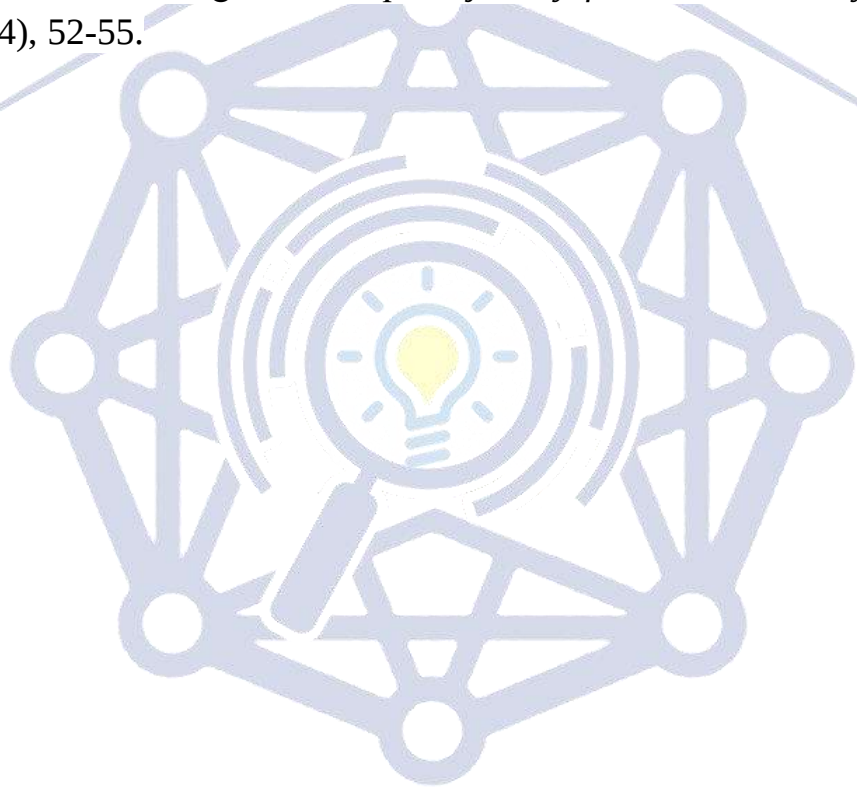
50. Норқобилов, Н. Н. (2017). Таълим тизимини бюджетдан ташқари молиялаштириш ва кадрлар тайёрлашда маркетингнинг ўрни. *Современное образование (Узбекистан)*, (8), 36-40.

51. Norqobilov, N., & Rasulov, F. (2023). THE ROLE OF SOCIAL PROTECTION IN IMPROVING THE LIVING WELL-BEING OF THE POPULATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 3(2), 24-25.

52. Norkobilov, N. N. (2021). Structure and features of expanding investment in the southern region of uzbekistan. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 11(11), 704-709.

53. Ashurov, J. (2024). Tizimli ahamiyatga molik banklar faoliyatiga nazariy qarashlar. *Journal of Universal Science Research*, 2(2), 200-201.

54. Ашуров, Ж. (2024). Тизимли аҳамиятга молик банклар фаолиятига назарий қарашлар. *Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali*, 4(2), 46-47.
55. O‘G‘Li, S. M. F., & Eshpo‘latovich, A. J. (2024). Iqtisodiyot va uning tarmoqlarini raqamlashtirish. Iqtisodiyot sohasiga raqamli texnologiyalarni olib kirilishi. *Ijtimoiy fanlarda innovasiya onlayn ilmiy jurnali*, 4(4), 56-60.
56. Ravshanovich, A. S., & Eshpo‘latovich, A. J. (2024). O‘zbekistonda kambagallik qisqartirish bo‘yicha amalga oshirilgan islohotlar va o‘zbekistonda kambagallikni holati to‘grisida maqola. *Ijtimoiy fanlarda innovasiya onlayn ilmiy jurnali*, 4(4), 52-55.

Research Science and
Innovation House

Yoshlar ongini hozirgi kunning axborot xurujlaridan himoya qilishning psixologik omillari

Raxmonova Go'zal Bobir qizi

Guliston davlat pedagogika instituti Ijtimoiy gumanitar fanlar fakulteti
Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi tyutori

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot yoshlarning ongini hozirgi kunning axborot xurujlaridan himoya qilishning psixologik omillarini o'rganishga qaratilgan. Bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqaladigan axborot miqdori ortib bormoqda, bu esa yoshlarning ruhiy holati va ongiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tadqiqotda, yoshlarning axborot oqimiga qarshi kurash usullari, ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, shuningdek, psixologik mustahkamlik va stressga chidamlilik kabi omillarni o'rganish ko'zda tutilgan. Shuningdek, axborot xurujlarining turli shakllari (dezinformatsiya, manipulyatsiya va h.k.) hamda ularni aniqlash va ularga qarshi kurashish strategiyalari haqida ma'lumot beriladi. Yoshlarni ongini himoya qilish uchun zarur bo'lgan psixologik resurslar va ta'lim tizimidagi o'zgarishlar ham muhokama qilinadi. Ushbu tadqiqot natijalari yoshlarni axborotdan himoya qilish bo'yicha samarali strategiyalar ishlab chiqishda yordam berishi mumkin.

Kalit so'zlar: kritik fikrlash, o'z-o'zini anglash, emotsional intellect, axborot san'atkorligi, stressga chidamlilik, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, ma'naviy rivojlanish.

Аннотация: Данное исследование направлено на изучение психологических факторов защиты сознания молодежи от современных информационных атак. Сегодня объем информации, распространяемой через Интернет и социальные сети, увеличивается, что может оказать негативное влияние на психическое состояние и сознание молодежи. В исследовании планируется изучить методы борьбы с информационным потоком молодежи, развитие у нее навыков критического мышления, а также изучение таких факторов, как психологическая устойчивость и стрессоустойчивость. Также представлена информация о различных формах информационных атак (dezinformatsiya, manipulyatsiya i t. d.) и стратегиях их выявления и борьбы с ними. Также обсуждаются психологические ресурсы и образовательные изменения, необходимые для защиты сознания молодых людей. Результаты этого исследования могут помочь в разработке эффективных стратегий защиты молодых людей от информации.

Ключевые слова: критическое мышление, самосознание, эмоциональный интеллект, информационная креативность, стрессоустойчивость, социальная поддержка, духовное развитие.

Abstract: This study is aimed at studying the psychological factors of protecting the minds of young people from today's information attacks. Today, the amount of information spread through the Internet and social networks is increasing, which can have a negative effect on the mental state and consciousness of young people. In the study, it is planned to study the methods of combating the information flow of young people, the development of their critical thinking skills, as well as the study of factors such as psychological strength and stress resistance. It also provides information on various forms of information attacks (disinformation, manipulation, etc.) and strategies for identifying and combating them. Psychological resources and educational changes needed to protect the minds of young people are also discussed. The results of this research can help in developing effective strategies for protecting young people from information.

Key words: critical thinking, self-awareness, emotional intelligence, information creativity, stress resistance, social support, spiritual development.

Kirish: Yoshlar ongini hozirgi kunning axborot xurujlaridan himoya qilishning psixologik omillari bir qancha muhim jihatlarni o'z ichiga oladi. Bu jihatlarda yoshlarning ruhiy salomatligi, qaror qabul qilish qobiliyati va umumiy hayot sifatiga ta'sir qiladi. Quyidagi omillarni ko'rib chiqish mumkin:

1. Kritik fikrlash qobiliyati: Yoshlar axborotni tahlil qilish va baholash qobiliyatini rivojlantirishlari kerak. Bu, ularga ma'lumotlarning haqiqatligini aniqlashda yordam beradi va manipulyatsiyalangan yoki yolg'on axborotdan saqlanishga imkon beradi.
2. Axborot manbalarini tanlash: Yoshlarni ishonchli va obro'li manbalardan axborot olishga o'rgatish, ularni yolg'on va manipulyativ ma'lumotlardan himoya qiladi.
3. Emotsional barqarorlik: Stress va emotsional yuklamalarni boshqarish qobiliyati yoshlarni axborot xurujlariga qarshi turishda yordam beradi. Meditatsiya, sport yoki boshqa stressni kamaytiruvchi faoliyatlar bilan shug'ullanish foydali bo'lishi mumkin.
4. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash: Oila, do'stlar va jamiyatdagi ijtimoiy aloqalar yoshlarning psixologik salomatligi uchun muhimdir. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimi yoshlarning og'ir vaziyatlarga qarshi kurashishiga yordam beradi.

5. O‘z-o‘zini anglash: Yoshlarning o‘z hissiyotlari, qadriyatlari va maqsadlarini tushunishi ularni tashqi ta'sirlardan kamroq ta'sirlanishga yordam beradi.

6. O‘qituvchilar va ota-onalarning roli: Ota-onalar va o‘qituvchilar yoshlarni axborot xavflaridan himoya qilishda muhim rol o‘ynaydi. Ularning ko‘magi bilan yoshlar to‘g‘ri fikrlashni, mantiqiy qaror qabul qilishni o‘rganadilar.

7. Raqamli savodxonlik: Raqamli dunyoda yashayotgan yoshlar uchun raqamli savodxonlikni oshirish muhimdir. Ular internetda qanday qilib to‘g‘ri ma'lumot topishni va noto‘g‘rilaridan qanday saqlanishni bilishlari kerak.

Ushbu omillarni hisobga olish orqali yoshlarni zamonaviy axborot xurujlariga qarshi kurashishga tayyorlash mumkin. Buning natijasida ular yanada mustahkam, ongli va oqilona shaxs sifatida rivojlanadilar.

Asosiy qism: Hozirgi kunda yoshlar axborot texnologiyalari rivoji va internetning keng tarqalishi sababli turli xil axborot xurujlariga duch kelmoqdalar. Ijtimoiy tarmoqlar, yangiliklar portallari va boshqa onlayn platformalarda tarqatilayotgan ma'lumotlarning to‘g‘riligi, ishonchliligi va foydaliligi doimiy ravishda savol ostiga olinmoqda. Yoshlarning ongini himoya qilish, ularga tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va axborotlarning psixologik ta'siridan saqlanish muhim ahamiyatga ega.

Ushbu maqolada yoshlarning ongini hozirgi kunning axborot xurujlaridan himoya qilishda muhim bo‘lgan psixologik omillarni tahlil qilamiz. Bular orasida tanqidiy fikrlash, emosional barqarorlik, o‘z-o‘zini anglash, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va shaxsiy chegaralarni belgilash kabi jihatlar mavjud.

Tanqidiy Fikrlash

Yoshlarni axborot xurujlaridan himoya qilishda tanqidiy fikrlash qobiliyati eng asosiy omillardan biridir. Tanqidiy fikrlash — bu ma'lumotlarni chuqur tahlil qilish, ularning manbasini baholash va har qanday ma'lumotni shubha bilan qabul qilish qobiliyatidir. Yoshlar bu ko‘nikmalarni rivojlantirib, yolg'on yoki manipulyatsion axborotni aniqlay oladilar.

Emosional Barqarorlik

Emosional barqarorlik yoshlarning stress va noqulay his-tuyg'ularga qarshi kurasha olish qobiliyatidir. Axborot xurujlari ko‘pincha qo‘rquv, xavotir yoki g'azab kabi kuchli emosiyalarni keltirib chiqaradi. Emosional barqarorligi yuqori bo‘lgan

yoshlar bunday his-tuyg'ularni boshqarish orqali sog'lom qarorlar qabul qilishlari mumkin.

O'z-O'zini Anglash

O'z-o'zini anglash — bu shaxsning o'z hissiyotlari, qadriyatlari va ehtiyojlarini tushunishdir. Yoshlar o'z-o'zini anglagan holda, ular o'zining manfaatlarini himoya qilishga tayyor bo'lishadi hamda insonlarni manipulyatsiya qiluvchi axborotlarga nisbatan immunitet hosil qiladilar.

Ijtimoiy Qo'llab-Quvvatlash

Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash — bu do'stlar, oilalar yoki hamkasblar tomonidan taqdim etilgan emotsional yordamdir. Yoshlar ijtimoiy tarmoqlarda faol ishtirok etib, bir-birlari bilan tajriba almashish orqali haqiqatan ham foydali ma'lumotlarga erishadilar va noto'g'ri ma'lumotlardan saqlanishga yordam beradigan muhit yaratadilar.

Shaxsiy Chegaralarni Belgilash

Shaxsiy chegaralarni belgilash yoshlarning o'z hissiyotlari va shaxsiyatlarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Yoshlar uchun noto'g'ri yoki zararli axborotni filtrlash imkoniyatiga ega bo'lish juda muhimdir. Bu ularni salbiy ta'sirlardan saqlaydi va ruhiyatlarini yaxshilaydi.

Xulosa: Yoshlarni hozirgi kunning axborot xurujlaridan himoya qilish uchun psixologik omillarni tushunish zarur. Tanqidiy fikrlash, emosional barqarorlik, o'z-o'zini *anglash*, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va shaxsiy chegaralarni belgilash kabi jihatlar yosh avlodga mustaqil fikr yuritishga yordam beradi hamda salbiy ta'sirlardan himoyalaniishlarini ta'minlaydi. Bu jarayon nafaqat individual darajada balki jamiyat miqyosida ham ahamiyatga ega bo'ladi. oshlarni hozirgi kunning axborot xurujlari oldida himoya qilish uchun psixologik omillarning ahamiyatini inkor qilib bo'lmaydi. Tanqidiy fikr yuritish qobiliyati, psixologik resurslar, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, ta'lim va media-savodxonlik — bularning barchasi yoshlarning ongini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Kelajak avlodimizni sog'lom ruhda tarbiyalash orqali biz ularga yanada yorqin kelajak yaratamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'qituvchi, A. (2020). O'zbekiston tarixi. Tashkent: O'zbekiston davlat nashriyoti.
2. Karimova, N. (2019). Iqtisodiyot asoslari. Tashkent: Iqtisodiyot va tadbirkorlik universiteti.

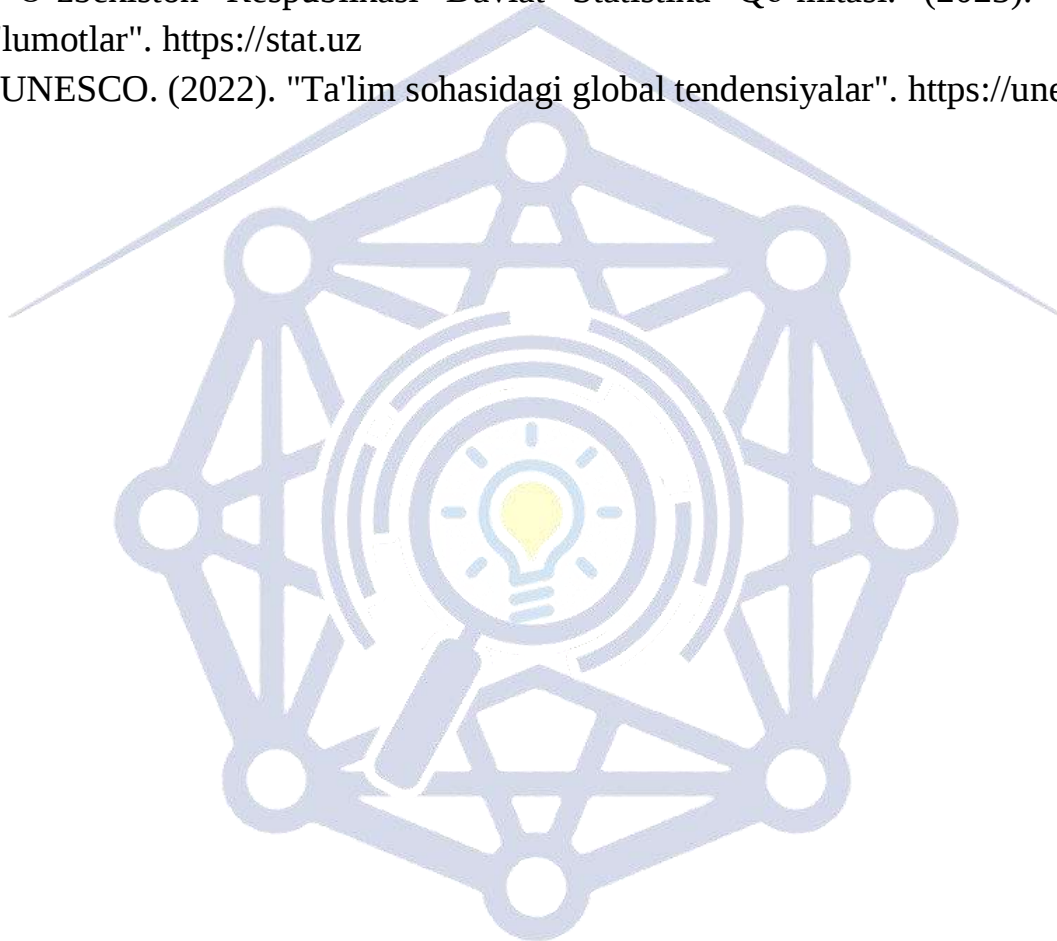
3. Abdullaeva, S. (2021). "O'zbek tilida yangi so'z hosil qilish usullari". Filologiya masalalari, 12(3), 45-52.

4. Rahmonov, F. (2022). "Innovatsion texnologiyalar va ta'lim". Ta'lim muammolari, 15(1), 77-85.

Internet manbalari:

- O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi. (2023). "Statistik ma'lumotlar". <https://stat.uz>

- UNESCO. (2022). "Ta'lim sohasidagi global tendensiyalar". <https://unesco.org>

Research Science and
Innovation House

SUBJECT AND SUBJECTIVE SIDE OF THE CRIME OF ABUSE OF POWER OR CAREER AUTHORITY

Ikramov Akmal Nuritdinovich

Master of Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

Email: Akmalikramov1111@mail.ru

ABSTRACT: The article emphasizes that today social danger of this crime in the form of organized crime and corruption is further increased by the fact that it becomes extremely dangerous, the state becomes dangerous by the fact that it causes the consequences of the crisis of society also cause the characteristics of risk.

KEY WORDS: Law enforcement officers, criminal process, a criminal case, to identify the crime, obscurity to full accuracy.

I. INTRODUCTION

Under Part 1 of Article 205 of the Criminal Code, the subject of the crime of abuse of authority or career authority can be special subjects (officials) with a number of special signs, in addition to subjects with common signs. The concept of an official is given in Section VIII of a special part of the Criminal Code. In accordance with the law, an official is a person who is appointed or elected under a permanent, temporary or special authority, performs the duties of a representative of power, or is authorized to carry out organizational and managerial, administrative and economic functions in state bodies, citizens' self – government bodies, regardless of the form of property, enterprises, institutions, organizations, and commit acts of legal importance, as well as a person

II. METHODOLOGY

As components of the methodology, the author used general scientific methods, which involve the study of all phenomena and processes in their development, interconnection and interdependence, as well as special methods. In particular, the methods of dialectical materialism, system analysis, analysis and synthesis, logical, historical, comparative-legal, formal-legal used.

III. DISCUSSION

The following are recognized as dignitaries: persons who hold positions related to the performance of organizational and regulatory or administrative-economic obligations in state organizations, institutions or enterprises, but do not have the authority to perform legally significant actions (for example, an accountant, an employee of the Department); in enterprises, institutions or organizations of a non-governmental form of ownership-persons who perform organizational-ordered or administrative-economic functions and have the authority to carry out legally significant actions in the absence of authority over public administration in accordance with the procedure established by law (for example, a head, Chief Accountant) .

It is necessary to understand that the powers of power in public administration are those that are carried out in order to carry out the functions of the state and are endowed with the force of coercion of the state. Organizational and regulatory tasks (obligations) consist in guiding the activities of other people, managing people, workspace. They include: Organization of work of institutions in general and in individual parts, selection and placement of personnel, recruitment and dismissal, organization and planning of work, Control and verification of performance, implementation of disciplinary rights, etc. Each employee of the institution, who has other employees in its service subordination, manages their activities, directs and organizes their work, is an official due to the fact that they have organizational and regulatory obligations.

Such tasks are carried out, in particular, by the heads of enterprises and organizations, heads of private educational institutions (rectors, vice-rectors), members of liquidation commissions, etc . Administrative and economic tasks of officials are formed from the management of enterprises, institutions and organizations, regardless of their form of ownership. At the disposal of the listed structures are material values, all employees who have to take into account and control their spending, organize the shipment, receive and issue material values, issue funds with the registration of relevant documents, take into account the work performed and set a reward for Labor, regardless of the positions held, are considered officials according to their The powers of one size or another can be possessed by the heads of the plan-farm, supply, financial departments and services and their deputies, heads of warehouses of material values, accountants, cashiers and those who perform other tasks in government bodies or institutions.

Many officials simultaneously perform both organizational and regulatory and administrative-economic functions. Actions with the capacity to create, modify or terminate legal relations can be recognized as legally significant (for example, a contract, a certificate of office, a power of attorney, etc.). According to this sign, officials can be entered into persons who, on behalf of an enterprise, institution or organization, can issue official documents that grant this or that right or exempt from obligations or certify a certain legal fact .

In cases where career duties are temporarily performed, or in their performance according to special authority, the person is recognized as the subject of the crime being commented on in the manner in which the specified obligations or powers are established on him, and only in temporary cases imposed on him, or in connection with the performance of career duties imposed on him. The circumstances of the Fulfillment by the subjects of one-time assignments (for example, participation in an examination, participation in the work of one or another commission, etc.) can also cause their prosecution as an official in the crime under review. At this point, continuing the analysis, we also dwell on the concept of a special subject of crime. In the theory of criminal law, the concept of a special subject of crime is given. In order for a person to be considered a special subject of a crime, along with the necessary signs of the subject (age, sanity), there must necessarily be other signs that such an unmarked person cannot be criminalized by the appropriate norm. In most cases, these signs are indicated in the dispositions of criminal legal norms, or their interpretation is determined orally.

The signs of a special subject of a crime are different, they can be of service, profession, fiduciary or military obligation . For example, according to the management order the subject of crimes can only be an official(205, 206, 207, 208, 209, 210, 211-articles), in crimes related to military service, only military personnel can be subjects (articles 279-300). In crimes related to traffic and its use, its subject can be the person who is driving a motor vehicle (articles 260, 266). In the crime of violation of the rules for the operation of repair AIDS or transport, the subject can only be the repairman or the person responsible for the transportation technical condition. For the disclosure of state secrets, only a person whose state secrets are entrusted with a service or profession is liable (Article 162).

A study of a special part of criminal law shows that the signs of a special subject of a crime can be classified as follows: 1) formal; 2) demographic signs (gender,

age); 3) career; 4) allocations to military service; 5) the work he is doing; 6) professional obligation; 7) personal obligations; 8) the main cases of the subject (residivist, dangerous residivist). This classification is certainly approximate. When each socially dangerous act is committed, forensic officers must identify individual signs of a special subject of the crime, without which the person who committed the act should not be identified as the subject of this crime. Now let's dwell on the subjective side of the crime of abuse of power or career authority. A clear determination of the subjective side of the crime is a necessary condition for the correct qualification of the crime and the appointment of a punishment, taking into account the level of fair, individual guilt. One of the important features of the criminal law of the Republic of Uzbekistan is the sanity of the subject, that is, the control of the culprit's own action it is his awareness of the social danger of the consequence caused by his receipt and action. In accordance with Article 20 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan, a person who committed a socially dangerous act intentionally or behind negligence can be found guilty of committing a crime, that is, subjective sanity means that a person is criminalized only if fakat is guilty of an act committed intentionally or after negligence.

In the theory of criminal law, when called the subjective side of a crime, the mental attitude of the guilty person to the socially dangerous act committed by him and its consequences is understood. The identification of the subjective side of the crime presents certain difficulties in forensic investigation practice. In this regard, it is necessary to study in depth the purpose and motives of the socially dangerous act committed by the offender. It is the correct identification of the subjective side of the crime that is important in determining the degree of social danger of the criminal person. The purpose of the crime, motive and insufficient research of guilt lead to errors in the qualification of the crime, causing the person to be criminalized for an act that he did not commit, which leads to a violation of the principle of fair punishment, Justice.

Therefore, in forensic investigation practice, it is necessary to give a very large Z'tib to the correct determination of the motive, purpose and guilt of the crime, since, in accordance with Article 9 of the Criminal Code, "a person will be responsible only for socially dangerous acts, the guilt of which is proven in the manner prescribed by law." The subjective side of the abuse of authority or career authority is characterized by intentional occurrence. The culprit realizes that he is abusing the

authority of the career and doing action (inaction), that his act is socially dangerous, and that as a result, the consequences indicated in the dispositions of the substance being commented on may arise, and consciously allows their origin. Continuing the research work, we will also dwell on Part 2 of the substance being analyzed. That act (abuse of authority or career authority): a) by causing too much damage; b) if committed in the interests of an organized group, it creates the composition of the crime.

By a very large amount of damage caused by abuse of authority or career powers, it is necessary to understand the amount of damage that is five hundred times or more of the amount of the base calculation. Abuse of authority or career authority in the interests of an organized group is qualified under Section 205 (2) "(b)" of JK. According to the general signs of the subjective side, the intellectual element of the sworn form of guilt in this case is characterized by the fact that the official consciously committed the crime in the interests of an organized group . An organized group is one of the most dangerous forms of participation in crime. The general concept of an organized group, regardless of the type of crime, is revealed in Article 29 of the Criminal Code. It is established that the commission of a crime by an organized group generates more severe liability on the grounds provided for by the Criminal Code. Organized group interests are situations that motivate an organized group to commit one or another socially dangerous act or create conditions for their timely occurrence. Such interests include providing information about the activities of a eunuch, one or another organization, eliminating information that exposes an organized group, committing crimes in the interests of an organized group, in particular, assisting in the implementation of a criminal purpose of abuse of authority or career authority, etc.

When qualifying an act as an abuse of power or career authority in the interests of an organized group, law enforcement agencies should pay special attention to the fact that an official commits a crime in the interests of an organized group . According to paragraph 12 of the plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan "on issues related to qualification of an act in the event of several crimes", if the law establishes that one of the acts included in the set of crimes can be committed only by a special subject, and others, by a general subject, such crimes must be qualified separately by the relevant articles Also, according to the decision of the plenum in question, the crimes that make up the set of crimes must be qualified

in this way, even if the subject is involved in the commission of one of them as the perpetrator of the crime, and in the commission of others as the organizer, signatory or assistant.

In such cases, the actions of a person participating in the commission of a crime as an organizer, signatory, assistant must be qualified by the relevant article of the special part of the Criminal Code, which provides for responsibility for the crime committed, and in the case of an act in which he is a criminal executor-by the relevant article of the Criminal Code, When crimes that constitute a set of crimes are committed by an organized group or criminal association, the actions of all participants in the crime are directly qualified by the relevant article of the special part of the Criminal Code, which provides for responsibility for the crime committed, regardless of the type of participation. One of the signs that characterizes an organized group is that it is stable.

In this, the organizer draws up a criminal plan, distributes tasks between the participants, directs their activities and strengthens the order in the group, and also monitors group discipline, etc. Qualifying the action of participants in an organized criminal group is different from committing a crime by prior language. If the crime was committed by several executors with prior collusion, then it is qualified only without applying Article 28 with the corresponding article itself in the "special" part. Regardless of what the task of the participants in the commission of a crime is when a crime is committed by an organized group (organizer, executor, signatory, assistant, participant), liability is established using Article 28 of the Criminal Code. "The actions of the persons involved in the removal of the vehicle as part of the organized group should be recognized as participation, regardless of the role of each of them." In practice, there have also been cases when one of the members of an organized group took part in the commission of a crime and then suspended his criminal activities.

In such cases, regardless of the number of their criminal acts, he is criminalized for committing crimes as part of an organized group (in cases where he himself realized this). The first part of Article 16 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan provides for the definition of liability for a crime, the responsibility for which is the legal consequence of committing a crime, expressed in the application of a judicial judgment, punishment or other legal measure of influence on a person guilty of committing a crime. Reflecting on the time limit of criminal liability,

A.A.Piontkovsky writes that "criminal liability begins at the moment of the commission of a crime." Ya.M.Brainin, on the other hand, believes that "criminal prosecution begins from the moment the crime is discovered".

In particular, in crimes of abuse of authority and career, a special subject of the crime is of particular importance in the matter of the subject of the crime. In order for a person to be considered a special subject of a crime, along with the necessary signs of the subject (age, sanity), there must necessarily be other signs that such an unmarked person cannot be criminalized by the appropriate norm. The sign of a special subject in the form of an official of a crime is a facultative sign of a criminal entity, these signs are not necessary for crimes provided for by all articles of the special part of the Criminal Code, but are considered necessary only for official crimes. Among the special subjects of the crime, the sign of office is the most common sign of a special subject. To be charged with the crime of office, a person must of course be an official in accordance with the law. Almost a third of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan in the dispositions of its norms, the criminal liability of special entities is provided for. In most legal literature, the fact that the characters of a special subject are subjects of a crime on the authority of a career (167-m., Part 2, paragraph "g", 205-211-m.) can be noted for the prevalence of the character.

Likewise, in criminal law, the signs of a special subject can also be specified in a separate norm. This condition is prominent in the disposition of Article 331 of RF JK. It lists individuals who may be criminally prosecuted for committing crimes related to military service. In particular, the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan has been called crimes against the management procedure of Chapter XV, some articles of this chapter: articles 205-212 specify exactly the types of official crimes in our national legislation. In this respect, it is more important today than ever to increase the legal consciousness and legal literacy of the citizens of the country to ensure the rule of law in the country, to employ all means along the way. In particular, the coverage of the concept of office in criminal law has been interpreted in different ways to this day.

Official crimes-a large amount of damage or serious damage to the rights or law-guarded interests of citizens or to the interests of the state or society caused by the violation by an official of his obligations established by his career competence. Serious damage is determined taking into account the nature of the material damage

caused, the severity of the moral damage, the number of victims and other circumstances. Official crimes encroach on the normal activities of state authorities, civil service, local authorities and self-government bodies. Official crimes are committed by the fact that an official does or does not perform an action, in his own interest, using the opportunities established by the powers of the career, or coldly treats his duties and duties .

Another source indicates that official crimes are crimes that negatively affect the implementation of the state's power activities and are committed by officials using their service powers, and are included among the crimes of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan against the order of activity of the authorities, management and public associations. B.Ahrarov also gave a similar definition to the above to this concept, arguing that the crime of office is an act that causes a large amount of damage or serious damage to the state, public interest or to the rights of citizens and interests guarded by law, as a result of the official's violation of his obligations by intentional negligence, using the powers of I.N.Pakhomov argues that an official should only be understood by civil servants who have the authority of the state . Ts.A.Yampol'skaya, on the other hand, says that an official must be understood by civil servants who, according to his service powers, influence the circumstances of various subjects of the law, causing legal consequences with the emergence of acts of administrative stewardship .

G.I.Petrov, on the other hand, says that an official must be understood by persons who can commit legal actions that cause the emergence, change and termination of legal relations with the authority of a career in the state or public apparatus . V.M.Manokhin, on the other hand, says that it is necessary to summarize all the concepts and understand the servants who have the authority to issue orders by the official .

Despite the fact that a special part of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan is a definition given to the concept of an official in the "legal sense of terms" in Section 8, it is also necessary to study the concept of an official in aloxia, as it causes problematic cases according to the task and authority it performs. In the process of working on the draft Criminal Code of the Republic of Uzbekistan adopted on September 22, 1994, a different approach to the creation of the concept of an official appeared in the sphere of Legal Sciences. In judicial practice, in the process of qualifying crimes, the practice of interpreting the concepts of an official,

a responsible official began to emerge. Especially since, after the independence of the Republic of Uzbekistan, the Soviet system began to change and the form of property, including the emergence of private, cooperative, state, public properties, public properties, the concepts of an official will not be able to meet the requirements of the Times.

It is known that in the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan, adopted on September 22, 1994, the "official" is a person who is given organizational and managerial or administrative economic powers and does not have the symptoms of a responsible official, as well as representatives of the authorities; persons who hold positions related to the permanent or temporary organizational and managerial or administrative; the heads of enterprises, institutions and organizations of other forms of ownership, representatives of the public, who were given authority over public administration in the prescribed manner; persons holding positions related to the implementation of organizational and managerial or administrative-economic functions in the self-governing bodies of citizens were designated as "responsible officials". According to this rule, the responsible official, along with the presence of a certain career authority, is defined by the fact that he is able to work in state organizations, institutions and bodies and exercise these powers within the structure of the state organization or bodies in which he is working.

As a result of this, a kind of special legal relationship arises: 1) relations in the process of organizing the civil service (selection of personnel, appointment to a career, determination of procedures for the service and completion, etc.k.s.); 2) social attitude to the implementation of the function of the public service under the system of a particular sphere (organizational-managerial or administrative-economic powers) (management of Personnel, property management, control of internal disciplinary rules, Organization of working hours, etc.k.), 3) social relations (relations of state power) related to the performance of the functions of a state body outside the system of a particular sphere. Depending on what position a person holds in the system of a state body and what powers are assigned to him, the scope of his powers, the function he performs (service or authority) is determined. At the same time, it is noteworthy that the law of the Republic of Uzbekistan dated August 20, 2015 No. 391 described the concept of the term "official" in a new revision, as well as excluded the term "responsible official" from the Criminal Law. It is important to highlight the criminal legal description of official crimes, to interpret and correctly

apply the Terms official, clerk, representative of power in the qualification of this type of crime.

This law added and amended the legal meaning of certain terms related to official crimes in the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan. Accordingly, an "official" is a person who is appointed or elected under a permanent, temporary or special authority, performs the duties of a representative of power, or performs the duties of a representative of power in state bodies, citizens' self-government bodies, regardless of the form of property, carries out organizational and managerial, administrative and economic functions in enterprises, institutions and organizations, and is authorized to commit acts of An analysis of the legal meaning of the Criminal Justice term "official" in the new edition allows us to conclude as follows.

That is, the organizational management tasks of the official are expressed in the form of leadership of the team, the selection and placement of personnel, the organization of the service of labor of subordinate persons, the provision of discipline, promotion, the application of disciplinary sanctions. In a public body, in a commercial, non-profit organization, a person who carries out labor activities on the basis of an employment contract or a civil-legal contract, does not have the symptoms of an official, is considered a servant. In the literature on the theory of state and law, officials who have the authority of power, issue legal acts and introduce them into life independently should be considered civil servants And the representative of power is a person who acts on behalf of any authority of the state, carries out certain tasks permanently or temporarily and has the right to commit acts or issue orders within his competence, which are mandatory for many or all citizens or officials. Such persons may include, for example, members of the Senate of the Supreme Assembly and deputies of the legislative chamber, members of the Government of the Republic of Uzbekistan, deputies and members of the Government of the upper Kengesi of the Republic of Karakalpakstan, governors of Regions and Tashkent cities, heads of ministries and departments of the Republic of Uzbekistan and the Republic of Thus, an official is understood as a person who is given organizational-managerial or administrative-economic powers and does not have the symptoms of a responsible official. The presence of the following signs in the legal precepts of a person should be the basis for its identification as an official:

- * Subject of law;
- * The presence of mutual legal relations (rights and obligations) between the individual and the state;
- Delimitation and the presence of prohibition;

• The presence of double legal liability and the occurrence of legal forms of activity in their violation . The concept of an official is also given in the National Encyclopedia of Uzbekistan. In particular: "an official is a person who carries out the duties of a representative of the government in state bodies, local self – government bodies, state, municipal institutions, as well as in the armed forces, other troops and military structures on a permanent, temporary or special authority, or performs organizational management, administrative and economic functions. Such a person is a subject of official crimes in the criminal law of the Republic of Uzbekistan".

As a result of a misinterpretation of the concept of an official, officials in the state apparatus can fall into a category of ham, other employees-Ham. Organizational and managerial competencies are understood as the tasks of guiding a particular plot of activity, the production activities of some employees. The activities of the heads of ministries, departments, departments (directors, their deputies, heads of structural divisions and khakozos) of these officials can consist in the selection and promotion of Personnel, their placement, organization and control of their activities. Administrative economic powers are understood as tasks such as managing and disposing of property, determining the conditions and procedure for its maintenance, ensuring the creation, sale of property . For example, the Administrative-Economic part, the head of supply, sales, the warehouse, the accounting managers of Singari are individuals with such powers. Since an official is permanently or temporarily elected or appointed to a position related to the performance of organizational-managerial or administrative-economic duties, he or she is considered an official. Relying on the experience of foreign countries to describe this understanding, according to the Criminal Code of Bosnia and Herzegovina, an official is understood as a person elected or appointed to the position of a servant, executive and court, who is legally empowered in state and administrative institutions or services . According to the Turkish Criminal Code, in administrative bodies or institutions, a person who constantly or periodically performs a service function and an authorized person in an entrepreneurial enterprise or a servant of state bodies who performs certain tasks within the framework of the relevant powers is understood .

Official in the dictionary of terms of the Serbian Criminal Code: 1) a person performing service duties in a public authority; 2) a person elected, appointed in a

public authority, a local self-governing body, or a person who performs a duty of service in such bodies on a permanent or periodic basis; 3) state Notary, Executive and arbitration court, as well as an official of an institution, enterprise or other subject with the authority of an authorized state body, an authorized person who decides on the rights or obligations of individuals or legal entities or in relation to the public interest; 4) an official, as well as a person who performs a service function or assignment of the state; 5) a member of the military service is understood. In many cases when we analyze judicial practice, the subject of official crimes is made up of individuals who perform the function of organizational management and administrative economic, or individuals who are representatives of the government. In the interpretation of the concept of an official as a representative of the government, one can meet the concept of a public official by some scientists in the theory of criminal law, including in the work of scientists of the Soha of administrative law.

This concept was introduced in the laws of distant foreign countries from the very beginning. Representatives of the IOC include persons within their competence or heads of any structural units (enterprises, institutions, organizations), such citizens or heads of enterprises, institutions, organizations, the category of officials who are given the right to make mandatory legal requirements for them to fulfill, regardless of service or subordination. When referring to official crimes, corruption cannot necessarily be bypassed. After all, corruption is a major obstacle to ensuring the principle of the rule of justice in the country. As long as the roots of corruption in society are not broken, there will be no progress and growth, development in the life and public administration of the country.

Important in this area was the United Nations Convention Against Corruption, which was adopted at the 58th Session of the UN General Assembly on 31 October 2003 and entered into force on 14 December 2005, and was a preliminary step internationally to combat corruption. This convention consists of 8 sections and 71 articles, which are now joined by 172 States. According to it, the above states commit themselves to introduce anti-corruption measures in the field of legislation and law enforcement. Also, in September 2003, Istanbul adopted the "action plan for combating corruption", which included Armenia, Azerbaijan, Georgia, Kazakhstan, the Kyrgyz Republics, the Russian Federation, Tajikistan and Ukraine,

and which today is one of the important international standards for corruption and combating, preventing.

After all, corruption is an ill that does not choose space and time, negatively affects public administration, sharply traces the life of society and public administration. Therefore, the fight against this vice is an important and priority that must be carried out not only within the country, but also internationally. A number of anti-corruption reforms have also been implemented in the Republic of Uzbekistan, in particular, on January 3, 2017, the OORQ-419 law of the Republic of Uzbekistan "on anti-corruption" was adopted, which aims to regulate relations in the field of anti-corruption. Article 3 of this law covers the concept of "corruption", according to which "corruption is the unlawful use of an individual's position of office or service in order to obtain material or intangible benefit in the interests of other persons, as well as the unlawful presentation of such benefit". Along with the increase in the crime rate in society, the amount of crimes committed by officials also increases. However, only if the strengthening of sanctions in criminal law does not prevent the crimes of officialdom. In this regard, the adoption of the law "on the Prevention of violations" of May 14, 2014 became an important normative document in reducing the rate of committing official crimes in society at the expense of preventing persons committing official crimes in our country from committing such a socially dangerous act again in the future and developing their legal consciousness. Through this law, four types of prevention of offenses were established. In particular, general, special, individual and victimological prevention of offenses. In addition, it is also good to limit the holding of a specific career or position, which is belied in law, for a certain period of time to persons who have committed official crimes.

It is worth noting that one of the serious problems in criminal law today is the fact that legal entities are not prosecuted as a criminal entity. After all, most norms of official crimes provide for officials of state bodies, enterprises and institutions, organizations as subjects of crime. A draft law on the recognition of a legal entity to the current criminal law precisely as a criminal subject has been discussed and prepared, and the adoption of such a law will undoubtedly help to eliminate a serious problem in the current criminal law. Because it is by legal entities that many crimes are committed, that they cannot be held accountable as a subject of crime in practice,

making them illegal income and in ulterior motives making a fortune. It is the adoption of the above law that is the requirement of today.

In addition, it is necessary to study the phenomenon, events and processes, the causal connection between them, acting as the reasons that dictate, determine, influence the presence of crime in society, the development of which in order to achieve an effective result in combating official crimes, reduce its amount to the lowest level, reduce negative consequences.

IV. CONCLUSION:

The Greek philosopher Plato appealed to the legislators, calling on them to create laws that would make people who could commit crimes disgusted with the crime. That is, legislators make such laws that those affected by these laws refrain from committing crimes, as well as another Greek philosopher, Arastu, "to prevent crimes is to fight, first of all, corrupt and contrary to reason, that is, to build a society in such a way that it is contrary to reason, to fight broken morals, customs and habits," as it is of its importance at that time,

It follows from this that the Prevention of official crimes cannot be achieved only if you know how to develop laws or strengthen penalties, but also because society, citizens, government bodies and agencies, organizations, the general public, self-governing bodies, the media and each individual see it as their duty and duty, instill it in the minds of the future young generation, if necessary, each other.

Literature used

1. M.H. Rustambayev, B.J. Akhbarov. Qualification of crimes against the management procedure. Tutorial. - T.: Tdyui nashriyati, 2006. -154 PP. In the title: Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, TDYUI.
2. Ochilov.O. "The fight against corruption is a common problem facing power and society." Journal "in defense of the law " 2001 Issue 2. Pp. 22-23
3. Collection of scientific papers of TDYUI. B. Akhbarov "features and legal essence of distinguishing the concepts of officials and responsible officials".
4. Brajnik S.D., Geshelin M.I. Differentiation otvetstvennosti v ugodovnom prave: ponyatie, vidi. Problemi sovershenstvovaniya yuridicheskoy technical I differentsiasii otvetstvennosti v ugodovnom prave I prosesse : SB. Nauch. st. / ATV. Ed. prof. L.L. Kruglikov ; Yarosl. gos. un-t. Yaroslavl: Yargu, 2009. VIP. 4. 272 P.

5. Rustambaev M.X. Course of Criminal Law of the Republic of Uzbekistan. Tom 3. Textbook. 2nd edition, completed and reworked-T.: Military-Technical Institute of the National Guard of the Republic of Uzbekistan, 2018. - 182 PP.
6. Rustambaev M.X. Course of Criminal Law of the Republic of Uzbekistan. Tom 3. Textbook. 2nd edition, completed and reworked-T.: Military-Technical Institute of the National Guard of the Republic of Uzbekistan, 2018. - P. 98.
7. M.H. Rustambaev, B.J. Akhrarov. Qualification of crimes against the management procedure. Tutorial. - T.: Tdyui nashriëti, 2006. -134 PP. In the title: Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, TDYUI.
8. Criminal liability for official crimes. Akhrorov B.D. TDYUI. Tashkent – 2007y. - 186 PP.
9. Kadyrov A. Aggravating circumstances of punishment. Monograph. - Tashkent: Justice, 1998. –B. 46-47.;
10. Piontkovsky A.A. Course ugodovnoe pravo v 6 tomax. Obtshaya chast. M., 2007. B.9.
11. Brown's Ya.M. Ugodovnaya otvetstvennost I ee osnovanie v ugodovnom prave, m: 2003. S. 27.
12. Journal of Legal Studies www.tadqiqot.uz Journal pravovix issledovani ISSN: 2181-9130 Journal of Law Research 2017 No. 2
13. Ugodovnoe pravo Rossiyskoy Federasii. Obtshaya chast. M. "Jurist", 2001. S.208-209
14. Criminal liability for official crimes. Akhrorov B.D. TDYUI. Tashkent – 2007y .
15. Abdurasulova Q., Gurbanov O. Corruption: basic concepts and forms. 2009. – B. 68
16. Akhrorov B. Problems of responsibility for official crimes against the management procedure. Yurid. fan. D-ri dis. - T., 2008. — B. 240
17. Pakhomov I. N. Vidi sovetksix gosudarstvennix slujatshix, IX prava i obyazannosti. - L'vov, 1965. S. 55 57
18. Yampol'skaya Ts.A o doljnostnom Lise v sovetksom gosudarstvennom apparatus . 1949
19. Petrov G.N Sovetskie adminstrativno-pravovie otnoshenie. – 1972. S. 36.
20. Manokhin V.M Sovetskaya gosudarstvennaya slujba M. 1966 S. 123.
21. Journal of Legal Studies www.tadqiqot.uz Journal pravovix issledovani ISSN: 2181-9130 Journal of Law Research 2017 No. 2
22. Journal of Legal Studies www.tadqiqot.uz Journal pravovix issledovani ISSN: 2181-9130 Journal of Law Research 2017 No. 2
23. Kostyukova A.N Doljnostnoe liso. Administrativno-pravovoy status . J. Pravovedenie. 1987. № 2. S. 21
24. National Encyclopedia Of Uzbekistan T.5 State Scientific Publishing House of the National Encyclopedia of Uzbekistan, 2003. - B. 449.
25. M.H. Rustambaev, B.J. Akhrarov. Qualification of crimes against the management procedure. Tutorial. - T.: Tdyui nashriëti, 2006. -134 PP. In the title: Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, TDYUI.

26. BiH Criminal Code, BiH Official gazette 3/03 with amendments to the Law as published in "Official Gazette of BiH" no. 32/03, 37/03 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15, 35/18
27. PENAL CODE OF TURKEY. CDL-REF (2016) 0-11
28. CRIMINAL CODE (Official Gazette of RS, nos. 85/2005, 88/2005, 107/2005)
With added dependents from 31 August and 29 December 2009 and 24 December 2012.
29. Z.Zaripov. I.Ismailov. Criminology. Textbook-T.: 1996

Research Science and Innovation House

**Eshitishida muammosi bo‘lgan bolalarni inklyuziv ta’limga tayyorlashda
klasterli yondoshuv va uning ahamiyati**

UBAYDA YUNUSOVNA FAYZIYEVA

**Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti, pedagogika fanlari
nomzodi**

TOHIR ABDURAXMONOVICH FAYZIYEV

Respublika INKLYUZIV TA’LIM MARKAZI rahbari

Annotatsiya

Maqolaning asosiy mazmuni Eshitishida muammolari bo‘lgan kar, zaif eshituvchi bolalarning “Ovozli dunyo”- olamni, ovozlarni eshituvchi va to‘laqonli og‘zaki muloqot qilish imkoniyatiga ega bo‘lishda, innovatsion klasterli yondoshuvning ahamiyati va natijaviyligi haqida tajriba natijalari, tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: eshitishida muammsi bo‘lgan (kar va zaif eshituvchi)bolalar, artikultatsiya – nutq apparatining holati, korreksion mashg‘ulot, yakka mashg‘ulot, eshitish idroki, KI-Koxlear implantatsiya, nutqiy muloqot, talaffuz ko‘nikmalarini shakllantirish, surdopedagogika.

Аннотация.Основное содержание статьи направлено на раскрытие научного опыта зарубежных учёных и практики, научного опыта нашей республики их достижений, а также изучения опыта обучения глухих, слабослышащих детей до сегодняшнего периода и перспективы обучения через иновационный кластер подготовки к инклюзивному образованию.

Ключевые слова: дети с нарушениями слуха, артикуляция, коррекционные занятия, индивидуальные занятия, слуховое восприятия, речевое общение, произносительные навыки, сурдопедагогика.

Abstract. The main content of the article is aimed at revealing the scientific experience of foreign scientists and practices, the scientific experience of our republic of their achievements, as well as studying the experience of teaching deaf and hard of hearing children up to the present period and the prospects for training and preparation for inclusive education.

Keywords: children with hearing impairments, articulation, correctional classes, individual lessons, auditory perception, speech communication, pronunciation skills, deaf pedagogy.

Inson eshitgani uchun gapiradi, eshitish apparati sog'lom bo'lsa eshitadi. Eshitish apparati yoki, eshitish markazida nuqson bilan tug'ilgan, yoki bolalaikning qaysidir bosqichida turli sabablar (kasallik asorati, travma, kuchli antibiotik ta'siri) tufayli eshitishi karlik yoki zaif eshitish darajasida pasayishi, atrofdagilar nutqini eshitmaslik va nutqi shakllanmaslikka (soqovlikka) olib keladi.

Nutq faoliyati bosh miya katta yarim sharlari po'stlog'i nerv hujayralarining murakkab, bir-biriga muvofiqlashgan faoliyatining mahsulidir. Bosh miya po'stlog'ida nutqning uchta markazi: eshitish, ko'rish va nutq apparatini harakatlantiruvchi markazi mavjud. Eshitish markazi buzilganida bola o'zini o'rab turgan ovozlari, tovushlar odamlarning nutqini eshitish va idrok qilish imkoniyatidan mahrum bo'ladi.

Og'zaki nutq, ovoz, tovushlar orqali ifodalanuvchi so'zlar va gaplardan iborat. Har bir tilning tovush tarkibi turlicha bo'lganligi tufayli talaffuz me'yorlari ham turlichadir.

Bola nutqni egallash jarayonida o'z ona tili, ya'ni atrofdagilar tilining o'ziga xos tovush tarkibi asosida, nutqiy amaliyotni egallab boradi. Nutqni egallash, atrofdagilar tomonidan so'zlarni son-sanoqsiz ravishda takrorlanishi orqali bolalar ilk yoshidan eshitib idrok etadi va nutqi shakllanib rivojlanadi.

Eshitish imkoniyati nutqni mustaqil egallay olmaslik darajada pasaygan yoki yo'qolgan bolalarga, maxsus yondoshuvlar orqali o'rgatilmasa bir umr soqovlikka mahkum bo'lib, o'z ona tilini bilmasligi uni egallamasligi mumkin.

Asrlar davomida eshitish imkoniyati nutqni mustaqil egallay olmaslik darajada pasaygan yoki yo'qolgan bolalar, faqat maxsus ta'limga jalb etish orqaligina ta'lim olishi mumkin, aks holda bir umr soqovlikka mahkum bo'lib, o'z ona tilini bilmasligi uni egallamasligi mumkin, deb xisoblangan. Kar, zaif eshituvchi bolalar, faqat maxsus ta'lim orqali so'zlashuv nutqini egallashlari, savodi chiqib o'qish orqali o'z ona tilini qisman tushunib o'rganishga erishganlar, lekin asosiy muloqot vositasi imo-ishorali nutq bo'lib kelgan. Natijada jamiyatda faqat eshitmaydiganlar doirasidagina muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'lib kelganlar. Maxsus ta'lim esa faqat ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda amalga oshirilganligi sababli bu

bolalar oila, maxalla, urug‘ qarindoshlardan yiroqlashgan holda, faqat o‘zi kabi nutqiy imkoniyati rivojlanmagan tengqurlari muhitida voyaga yetib, asosiy muloqot vositasi ovozsiz imo -ishora bo‘lib kelgan va shunday bo‘lib qolmoqda.

Psixologik nuqtai nazardan eshituvchilar uchun og‘zaki nutqni egallash oddiy sanaladi. Bolada og‘zaki nutq atrofdagilar bilan muloqotda rivojlanadi. Eshituv idroki yordamida bola atrofdagilar og‘zaki nutqini idrok etadi, 5-6 yoshlarda bola atrofida gilarining to‘g‘ri talaffuzini, lug‘at boyligi va gapning grammatik qoidalarini amaliy egallaydi.

Eshitmaydigan bola bu yo‘l bilan nutqni egallay olmaydi, chunki u atrofida gilar nutqini eshitmaydi. Agar eshituvchi bola bog‘chaga maktabga shakllangan nutq bilan borsa, kar bola og‘zaki nutqi mavjud bo‘lmagan holda boradi. Unda nutqni boshidan boshlab shakllantirish talab etiladi.

Buning uchun kar bolaning artikulyatsiya organlari(nutq) apparati, nafas olishi, ovozi talaffuzini, so‘zlash uchun tayyorlash, rivojlantirish, gapirishga tayyorlash talab qilinadi.

Tadqiqotlar natijasi shuni ko‘rsatadiki, kar bolada nutqiy nafas mustaqil ravishda shakllanmaydi. U so‘zlashuv paytida havo oqimini to‘g‘ri taqsimlab foydalana olmaydi va shu sababli ravon gapira olmaydi. Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarda nutqiy nafas maxsus mashqlar davomida shakllantiriladi. Ularning ovozini me‘yorga keltirish, shakllantirish ustida ham maxsus tayyorgarlik ishlari olib borilishi talab etiladi. Chunki aksariyat hollarda karlarning ovozi bo‘g‘iq yoki faltset holatda bo‘lib, modullashmagan bo‘ladi. Surdopedagog mutaxassis maxsus mashqlar jarayonidagina eshitmaydigan o‘quvchi ovozini eshituvchi bola ovoziga yaqinlashtirishga erishishi mumkin, lekin bu har doim ham kerakli natijalarga olib kelmaydi. Kar bolaning ovozi va nutqi butun hayoti davomida o‘ziga xos ohangda bo‘lib kelgan. Chunki yuqorida keltirilgan barcha ishlar sinfda faqat dars jarayonidagina ovozni kuchaytirib beruvchi apparatlar orqali amalga oshirilib kelingan. Qolgan vaqtda bu bolalarda nutqni eshitib unga taqlid qilish, o‘z nutqini darsda o‘rgatilganidek eshitib nazorat qilish imkoniyati bo‘lmagan.

Lekin fan, texnika, texnologiyalar rivojlanishi tufayli eshitishdagi muammolar, ularning holatlariga mos ravishda eshitishni kompensatsiyalovchi zamonaviy texnologiyalar yaratilishi, bunday muammoli bolalarga ilk yoshida eshitish va nutqni egallash imkonini bermoqda. Natijada eshitishida muammolari bo‘lgan bolalar sog‘lom bolalar qatori rivojlanishiga erishish imkoni tug‘ildi.

Chunki bu muammoning samarali hal etilishigina bolalarning ijtimoiy moslashuvi ehtiyojini hal etib, to‘laqonli shaxs sifatida rivojlanishini ta‘minlaydi.

1.Pfvjyfdbq ovozni kuchaytirib beruvchi eshitish apparati. Bu apparatlar eshitishida muammosi bo‘lgan har bir bolaning qulog‘iga moslashtirish imkoniyatiga ega bo‘lib, bolaga ilk yoshidan taqilsa bola tengdoshlari qatori rivojlanish imkonini berishi mumkin.

2.Koxlear implantatsiya – eshitishi zaif va kar bolalarning eshituvchilar dunyosiga kirish va dunyoni ovozlar, tovushlar orqali idrok etish imkoniyatini yaratuvchi hozirgi kunning yagona va eng samarali usullari hisoblanadi.

Koxlear implantatsiya jarrohlik yo‘li bilar amalga oshirilib, bolalarning ovozlar, musiqa, nutq, va boshqa tovushlarni eshitishi va o‘zini jamiyatda, ijtimoiy hayotda erkin idora qilish imkoniga ega bo‘lishini ta‘minlamoqda.

Eshitmaydigan bolaning so‘zlashuv nutqini to‘laqonli egallashi uni soqovlikdan, faqat o‘ziga o‘xshashlar bilan imo-ishoralar bilangina muloqotda bo‘lib qolish kabi chegaralanishlardan qutqaradi, atrofdagilarning nutqini tushunish, o‘z fikrini nutq orqali o‘zgalarga, suhbatdoshiga yetkazish imkoniyatiga, ya‘ni to‘laqonli muloqotga erishishga, aniq, ravon va tushunarli gapira olishiga imkon yaratuvchi zamonaviy amaliyot hisoblanadi.

Bugungi kunda koxlear implantatsiya – bu borada karlarga yordam beruvchi original uslub bo‘lib, eshitishida koxlear muammosi bo‘lgan bolalarga atrofdagi barcha tovushlarni eshitish, farqlash, nutqni eshitish, o‘z nutqini eshitish va o‘qituvchining nutqi, tala ffuzi bilan solishtirish orqali uni rivojlantirish imkoniyatini yaratmoqda.

Lekin ilk yoshidan implant, eshitish apparat kuyilgan bolaning eshitish qobiliyati barcha nutq tovushlarini **o‘zi mustaqil ravishda** eshitishi me'yorda bo‘lgan bolalar qatori eshitish va farqlash, o‘zi mustaqil eshitishni o‘rganib, nutqni egalash imkonini bermaydi. Bunda bolaning fonematik eshituvini rivojlanishi, ya‘ni nutqni eshitishi, taqlid qilishi va u asosida gapirib ketishi uchun maxsus yondoshuv talab kilinadi. Koxlear implant yoki eshitish apparati qo‘yilgan kundan boshlab, bolaga atrofdagi ovoz va tovushlarni avval shunchaki eshitish, keyin ularni farqlash, keyingi eshitganida nimaning ovozi, qanday so‘z ekanini farqlash, asta sekin taqlid qilish kabilar hayotining har bir daqiqasida o‘rgatib nazorat qilib borishni talab qiladi. Bu ish surdopedagog nazorati va bevosita ishtirokida amalga oshiriladi. Ya‘ni bola bilan ishlashda qator subyektlar ishtirokida amalga oshirilishi tavsiya etiladi.

Innovatsion klasterli yondoshuv bu muammoni hal etilishida muhim va samarali yondoshuv hisoblanadi.

Klasterli yondoshuv talablari.

Birinchi talabi:

1. Turli ovozlari (suvni oqishini, idishlarni jranglashi chinni, shisha, plastmass, temir idishlar, turli ovoqli o'yinchoqlar chiqadigan ovozlari), hayvonlarni ovozi va boshqa ovozlarni eshittirib bolada avval ovozlarga reaksiya, e'tiborini shakllantirish.

2. Eshitgan ovozlarni farqlash va nimaning ovozi ekanligini topib ko'rsatish,

3. Yaqinlarini ovozi eshitib farqlash, ularning nomlanishini eshitib farqlash, taqlid qilib aytish.

4. Nutq tovushlari va bo'g'inlarni eshitib taqlid qilib aytish, atrofidagi kundalik sharoitda ko'rib eshitadigan narsalarning nomlanishini eshitib farqlash, taqlid qilib aytishni o'rgatish.

5. O'ziga qaratilgan murojaat va savollarni eshitib tushunish.

Klasterli yondoshuvning ikkinchi talabi:

Yuqoridagi amallar faqat onaning o'zi yoki surdopedagog mutaxassis olib borishining o'zi ko'zlagan natija bermaydi. Bunda qator sub'ektlarning tabiiy muhitdagi faol ishtiroki talab etiladi. Ma'lum-ki aksariyat hollarda onalar eshitmaydigan farzandini asrab avaylab, ko'chadagi qo'shni bolalar ustidan kulishidan asrash maqsadida ularga qo'shmaslikka harakat qiladilar. Bu esa bolani nutqiy muhitini chegaralab qo'yilishiga olib keladi.

Maxsus ta'lim jarayonida ham bolalar maktab-internat sharoitida faqat o'ziga o'xshagan muhitda yashashga moslashgani tufayli nutqiy muhit chegaralanganligi tufayli nutqiy muloqotga ehtiyoj sezmaydilar. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda eshitishida muammolari bo'lgan bolalarni ijtimoiylashuvi, inklyuziv ta'limga tayyorlashda klasterli yondashuv talab qilinadi va bu yondashuvda qator subyektlar ishtiroki talab etiladi va bu yondoshuv eshitishni boshlagan bolalar uchun me'yordagi muhitni tashkil etadi. Bu esa "Innovatsion klaster" muhiti bo'lib

eshitmaydigan bolaning reabilitatsiya jarayonidagi qator sub'ektlar ishtirokida amalga oshiriladi:

eshitish bo'yicha tibbiyot mutaxassisi (ottolaringolog, surdolog)

apparatni sozlab boruvchi audiolog, surdo-texnik,

psixonevrolog,

surdopedagog,
maxsus psixolog,
oila a'zolari (ona rahbarligida),
audio va video texnologiyalar,

mahalla (sharoit yaratuvchi subyekt: mahalladagi ota-onalar bilan inklyuziv muhitni tashkil etish bo'yicha suhbatlar olib boradi), nutqiy muxitni tashkil etuvchi maxalla bolalaridan tashkil topgan klaster sub'ektlarining ishtiroki orqali KI qilingan va apparat taqilgan bolalar sog'lom bolalar nutqiy muhitida rivojlanadi.

Shu tarzda tashkil etilgan innovatsion klaster muhiti muhitini tashkil qilish orqali eshitishda muammosi bo'lgan (kar, zaif eshituvchi) bolani eshituvchilar dunyosiga yetkazish va og'zaki muloqot qila oladigan darajada eshitish ko'nikmasi rivojlanib nutqni egallashiga erishish va sog'lom tengurlari orasida inklyuziv muhit paydo bo'lishi ta'minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

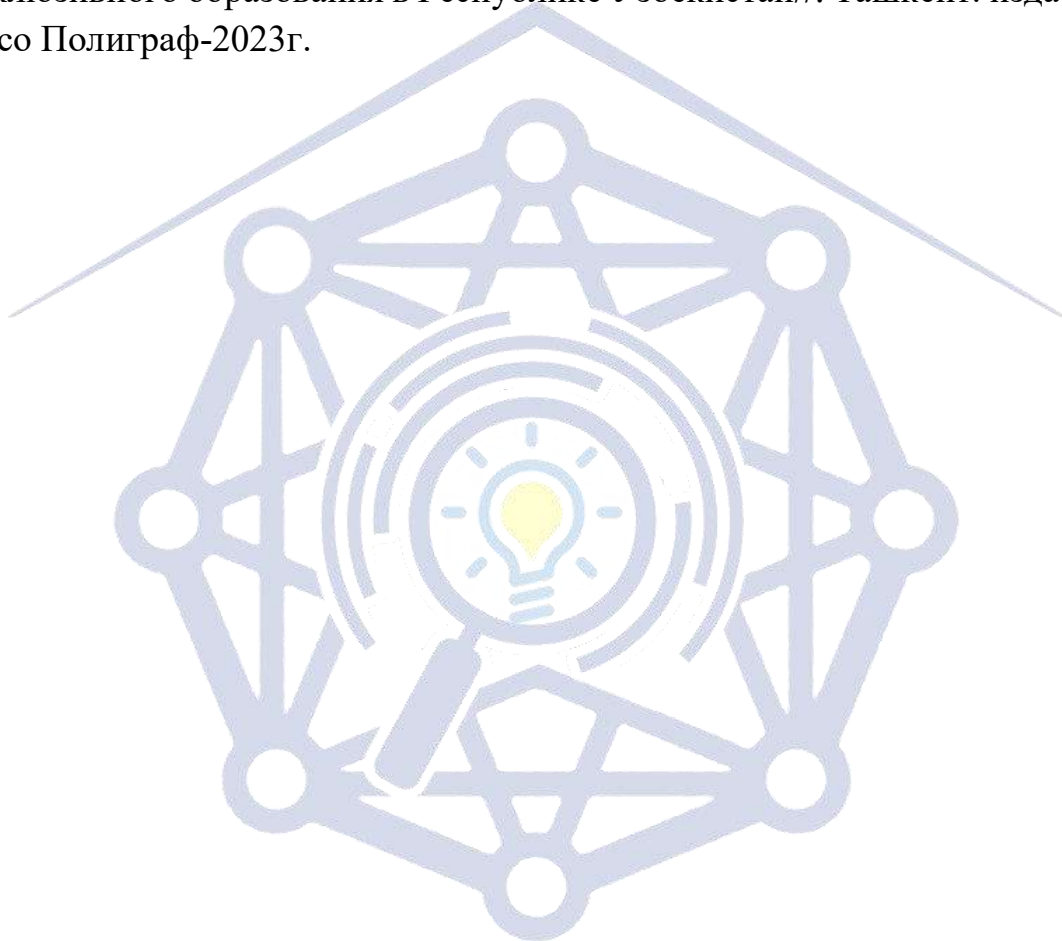
1. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность.// – М.: Просвещение, 1999.
2. Николаева Т.В. Комплексное психолого-педагогическое обследование ребёнка третьего года жизни с нарушенным слухом //Дефектология. - 2004. -№4 – с. 40-46.
3. Л.Р.Мўминова, Д.А.Назарова махсус таълим атамаларининг изоҳли луғати.// Тошкент, 2010 й.
4. Виготский Л.С. Вопросы детской психологии.// Санкт-Петербург. 1999.-214 с.
5. Быкова Л.М. Развитие связной речи глухих учащихся начальных классов.//–М.: 1989
6. Рау Ф.Ф., Слезина Н.Ф. Методика обучения глухих произношению.// –Москва. 1990
7. Файзиева У.Ю. Эшитишида муаммолари бўлган болалар инклюзив таълими// – А.Авлоний номли ХТХҚТМОМИ, БМТ ЮНИСЕФ халқаро болалар жамғармаси.
8. Файзиева У.Ю. Мактабгача ёшдаги эшитишида мауммоси бўлган болалар таълими.// –Тошкент. «ИЛМ ЗИЙО», 2006.
9. Файзиева У.Ю. Эшитишида муаммолари бўлган болаларга она тили ўқитиш методикаси.// – Тошкент, «Тафаккур» нашриёти, 2011

10. Фозилов Ж., У.Ю. Файзиева У.Ю., ва бошқалар Ўз фарзандингга ўзинг мадад бўл!// – «Юрист-медиа маркази» НАШРИЁТИ 2010.

11. Файзиева У.Ю. Махсус психология(Сурдопсихология) маърузалар матни, А.Алоний номидаги ХТХҚТМОМИ- 2009

12. Файзиева У.Ю.Теоретические основы кластерной модели инклюзивного образования в Республике Узбекистан//. Ташкент. издательство Нисо Полиграф-2023г.

Research Science and
Innovation House

MUNDARIJA

№	Maqola nomi muallif(lar) F.I.SH	Betlar
1.	Emergence of symbols in linguistic and cultural studies Bardiyeva Gulasal Umidbek kizi	7-9
2.	Linguistics and its methods Bardiyeva Gulasal Umidbek kizi	10-13
3.	Lingvomadaniyatshunoslikda ramzlarning vujudga kelishi Bardiyeva Gulasal Umidbek qizi	14-16
4.	ОСНОВНЫХ СТОМАТОЛОГИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ, МЕТОДЫ И ПРОГРАММЫ ПРОФИЛАКТИКИ У ЛИЦ МОЛОДОГО ВОЗРАСТА Исмаатов Фаррух Аслидинович	17-21
5.	Umumiy o'rta ta'lim maktablarida deviant holatlarini oldini olishning ijtimoiy pedagogik asoslari Annamuratov Zohid Amanboyevich	22-26
6.	ТЕЗКОР-КИДИРУВ ТАДБИРЛАРИ НАТИЖАСИДА ТЎПЛАНГАН ДАЛИЛЛАРНИНГ ҚОНУНИЙЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ АСОСЛАРИ Якубов Бекзод Эркинбаевич	27-35
7.	РОЛЬ АДАПТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ БАСКЕТБОЛУ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ КОЗЛОВА ГАЛИНА ГЕННАДЬЕВНА	36-40
8.	ВЛИЯНИЕ КВАЛИФИКАЦИИ ПЕДАГОГОВ НА КАЧЕСТВО И РЕЗУЛЬТАТЫ ЗАНЯТИЙ ПО ГАНДБОЛУ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ РУЗИЕВА МАХЛИЁ КАЮМОВНА	41-46
9.	Некоторые аспекты координационной деятельности органов прокуратуры на современном этапе развития законодательства Узбекистана Бурибеков Бобур Абдугаффор ўғли	47-51

10.	MAQOM BILIMDONI MAXMUDJON TOJIBOYEV Rabimkulov Shoxrux Azizkulovich	52-58
11.	OLIY TA'LIM SIFATI KO'RSATKICHLARINING PSIXOLOGIK TALQINI Abdullaeva Ranajon Matyoqubovna	59-70
12.	O'spirin yoshidagi bolalarda uchraydigan psixik holatlar Nurmetov Ne'mat Saparbayevich	71-76
13.	O'zbek oilasining ijtimoiy psixologik jihatlar. Rajabov Rasulbek Sobir o'g'li	77-80
14.	ЧЕТ ЭЛ ДАВЛАТЛАРИДА ОИЛАВИЙ АЖРИМЛАРНИ РАСМИЙЛАШТИРИШ ШАРОИТЛАРИ: ЎЙЛАШ УЧУН БЕРИЛАДИГАН МУДДАТЛАР Рустамов Жахонгир Икром ўғли	81-87
15.	THE PHYSICAL EFFECT OF PLAYING HANDBALL ON STUDENTS' UNDERSTANDING OF READING Akhmedova Zuhra Khan Tulyanbayevna	88-92
16.	BOLA PSIXOLOGIIYASINING OILADAGI AHAMIYATI Raximova Zebo Shokirjon qizi	93-98
17.	O'rganish metodlari Jabborova Umida	99-101
18.	LATIFA JANRI Husenova Dilshoda Tohir qizi	102-106
19.	The relationship of anecdotes with other oral epic and humor-based genres Khusenova Dilshoda	107-113
20.	Comparative study of the use of metaphor in Karakalpak and English literary speech Baltabaeva Delfuza Baxtiyar qizi	114-121
21.	Прогнозирование положительного ответа на сердечную ресинхронизирующую терапию у больных с хронической сердечной недостаточностью и с блокадой левой ножки пучка Гиса.	122-139

	Халикова А.Б., Абдуллаев Т.А., Цой И.А.	
22.	TIJORAT BANKLARI AKTIVLARINING RENTABELLIGINI OSHIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH Sodiqjon Mamadillayevich Ziyodullayev	140-152
23.	Yoshlar ongini hozirgi kunning axborot xurujlaridan himoya qilishning psixologik omillari Raxmonova Go‘zal Bobir qizi	153-157
24.	SUBJECT AND SUBJECTIVE SIDE OF THE CRIME OF ABUSE OF POWER OR CAREER AUTHORITY Ikramov Akmal Nuritdinovich	158-173
25.	Eshitishida muammosi bo‘lgan bolalarni inklyuziv ta’limga tayyorlashda klasterli yondoshuv va uning ahamiyati UBAYDA YUNUSOVNA FAYZIYEVA TOHIR ABDURAXMONOVICH FAYZIYEV	174-180
26.	MUNDARIJA	181-183

Research Science and
Innovation House

